

Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola

PhD értekezés

Kopári László

Pécs, 2007

Pécsi Tudományegyetem

Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola

**Az erdei iskolák ökoturisztikai vonatkozásai
Magyarországon**

Ph.D. értekezés

Kopári László

Témavezető: Dr. habil. Aubert Antal
egyetemi docens

Dr. Fodor István
egyetemi tanár

Programvezető: Prof. Dr. Tóth József
egyetemi tanár, a földtudományok doktora
Rector Emeritus

Pécs, 2007

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS.....	4
2. KUTATÁSTÖRTÉNET, ALAPVETŐ FOGALMAK.....	7
2. 1. Az ökoturizmus külföldi kutatástörténeti áttekintése.....	7
2. 2. Az ökoturizmus magyarországi kutatástörténeti háttere.....	11
2. 3. Az erdei iskolák területi elhelyezkedésének kutatástörténete.....	14
2. 4. A turizmus fogalma.....	18
2. 5. Az ökoturizmus fogalma.....	19
2. 6. Az erdei iskola fogalma.....	23
3. CÉLKITŰZÉSEK.....	25
4. MÓDSZEREK ÉS FORRÁSOK.....	27
5. FOGALMAK MAGYARÁZATA ÉS AZ ÖKOTURIZMUS NÉHÁNY KÜLFÖLDI PÉLDÁJÁNAK ÉRTÉKELÉSE.....	30
5. 1. A turizmus, az ökoturizmus és az erdei iskola kapcsolatrendszere.....	30
5. 1. 1. Turizmus, ökoturizmus.....	30
5. 1. 2. Turizmus, erdei iskola.....	33
5. 1. 3. Ökoturizmus, erdei iskola.....	33
5. 2. Ökoturizmus a gyakorlatban két külföldi példa alapján.....	35
5. 2. 1. Ökoturizmus Bhutánban.....	35
5. 2. 2. Ökoturizmus a Bajor-erdő Nemzeti Parkban.....	37
5. 2. 3. Ökoturizmus külföldi példáinak értékelése.....	40
6. ÖKOTURIZMUS MAGYARORSZÁGON.....	43
6. 1. Ökoturizmus Magyarországon.....	43
6. 1. 1. Nemzeti parkjaink ökoturizmusa.....	45
6. 1. 1. 1. A nemzeti parkok ökoturizmushoz kapcsolható létesítményei.....	49
6. 1. 1. 1. 1. A tanösvény.....	49
6. 1. 1. 1. 2. A látogatóközpont.....	51
6. 1. 2. Erdei iskolák Magyarországon.....	53
6. 1. 2. 1. Az erdei iskola pedagógiai szerepe.....	55
6. 1. 2. 2. Az erdei iskolák területi elhelyezkedése.....	56
6. 1. 2. 3. A térinformatikai módszer alkalmazásának előnyei az erdei iskolák területi elhelyezkedésének vizsgálatában.....	61

6. 1. 2. 4. Az erdei iskolák vonzáskörzete.....	63
6. 1. 2. 5. Erdei iskolába diákokat küldő települések	69
7. ESETTANULMÁNYOK.....	72
7. 1. Esettanulmány a Döbröcén szervezett erdei iskoláról	72
7. 2. Esettanulmány a Mecseki Erdészeti Zrt. Árpádtetőn szervezett erdei iskolájáról	83
8. EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE	86
8. 1. Összegzés	86
8. 2. Abstract	87
9. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	90
10. ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	91
10. 1. Ábrák jegyzéke	91
10. 2. Táblázatok jegyzéke.....	93
11. FELHASZNÁLT IRODALOM.....	94
12. MELLÉKLETEK.....	111
12. 1. A Döbröcén szervezett erdei iskola programja és kapcsolódásai a kerettantervi követelményekhez alsós korosztály számára.....	111
12. 2. A Döbröcén szervezett erdei iskola programja és kapcsolódásai a kerettantervi követelményekhez felsős korosztály számára	121

globális világproblémák megoldását keresők jelzavát, és megpróbáltam aszerint élni. Gondolkodni globálisan, cselekedni lokálisan!

Már az egyetemi tanulmányaim alatt hazai és külföldi tanulmányutakon vettem részt, amelyek helyet később tipikus turistiként való utazás vette át. Egyetemi éveim utolsó két évében turizmust is hallgattam, a szőlő kezdve csoportvezetőként és programszervezőként is tevékenykedtem mind a hazai, mind a kiutaztató turizmus területén. Az elmúlt 15 év alatt olyan területeket jártam be, olyan helyekre vittem el csoportokat, olyan programokat szerveztem, amelyek nagy része került a tömegturizmus által érintett területeket. Ezekben a bel- és külföldi utakon főleg a természeti látnivalók domináltak, természeti parkok, világörökségi helyszínek, természetvédelmi területek. Turizmusunk szurdokvölgyekben, nagy hegycsúcsokon, gleccser völgyben, járunk barlangokban, gleccserreken, gleccserökben, megráztunk vízeséseket, földpírcsúcsokat, különleges sziklaképződményeket, látnunk pusztuló- és épülő

1. BEVEZETÉS

Az ökoturizmus napjaink nemzetközi és hazai idegenforgalmában népszerű fogalom, egyre nagyobb arányban jelenik meg a kínálati piac termékeinek megnevezésében. Ennek ellenére még csak szűk réteg értelmezi pontosan a fogalmat, látják annak háttérét és valósítják meg a benne rejlő lehetőségeket.

A turizmus fenntartható fejlesztésével együtt az ökoturizmus a hetvenes évek általános válsága után az 1980-as években jelent meg, mint a tömegturizmus alternatíváinak egyik formája.

A disszertációm témaválasztásában több tényező is egyszerre motivált. Főiskolai-egyetemi tanulmányaim során találkoztam először a globális világproblémákkal, amelyek akkor mély benyomást tettek rám. Előadásokat hallgattam, cikket, könyveket olvastam a témával kapcsolatban. Rendszeresen figyelemmel kísértem a washingtoni World Watch Institute jelentéseit és az egyes problémák megoldására adott lehetőségeket magam életében is tudatosítottam. Biológia szakosként a természet pusztulása, a növény- és állatfajok kihalásának felgyorsulása, a természetes élőhelyek eltűntetése már akkor tudatosodott bennem. Magamra is érvényesnek éreztem a globális világproblémák megoldását keresők jelszavát, és megpróbáltam aszerint élni: Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!

Már az egyetemi tanulmányaim alatt hazai és külföldi tanulmányutakon vettem részt, amelyek helyét később tipikus turistaként való utazás vette át. Egyetemi éveim utolsó két évében turizmust is hallgattam, s attól kezdve csoportvezetőként és programszervezőként is tevékenykedtem mind a hazai, mind a kiutaztató turizmus területén. Az elmúlt 15 év alatt olyan területeket jártam be, olyan helyekre vittem el csoportokat, olyan programokat szerveztem, amelyek nagy része került a tömegturizmus által érintett területeket. Ezeken a bel- és külföldi utakon főleg a természeti látnivalók domináltak, nemzeti parkok, világörökségi helyszínek, természetvédelmi területek. Túráltunk szurdokvölgyekben, magashegységben, gleccservölgyben, jártunk barlangokban, gleccsereken, gleccserekben, megnéztünk vízeséseket, földpiramisokat, különleges sziklaképződményeket, láttunk pusztuló- és épülő

tengerpartot, bőrünkön éreztük a mediterrán tavasz melegét és az augusztusi fagyos hajnalokat hegycsúcsok közelében, szagoltuk a kialudt vulkánok szolfatárainak bűzét, eső utáni fenyőerdő páráját, éreztük a levendula illatát a Riviérán, megcsodáltuk a nagy színpompás virágú alpesi párnavegetációt, a nyári szárazsághoz alkalmazkodott machiát. Felkerestünk különleges településstruktúrával rendelkező falvakat, városokat, elámultunk hagyományos kézművesek, gelencserek, 150 éves szövőszéken dolgozó nők, kópickésztők munkáin, kóstoltunk francia házi készítésű sajtot, erdélyi disznótorost. Mindezeket úgy éltük át, úgy szereztünk erről maradandó élményt, hogy közben a csoportvezetők, idegenvezetők vagy épp a helyiek által információkat, válaszokat kaptunk a miértekre. Számomra, mint gyakorlati szakembernek szinte már természetes, hogy a fent említett élményeket próbáljam átadni az általam szervezett utakon résztvevő turistáknak a megfelelő háttér-információkkal együtt.

Negyedik éve szervezek erdei iskolákat két helyszínen is Zala megyében. Az erdei iskoláztatás pedagógiai és szellemi háttérének tanulmányozása során arra a felismerésre jutottam, hogy az erdei iskola fogalma, a szigorúan vett pedagógia szempontok mellett kimeríti a turizmus fogalmát is. Ezen belül a diákturizmus mellett az általam később tanulmányozott ökoturizmus elvárásainak is megfelel, s mindezekkel párhuzamosan a fenntartható fejlődésnek, a turizmus fenntartható fejlesztésének vékony, de nem elhanyagolható, sőt talán megalapozó szelete. PhD hallgatóként és kutatóként ezért kezdtem el az erdei iskolák – mások által eddig nem tanulmányozott – területi elhelyezkedésének, a fenntartható turizmusfejlesztésben betöltött szerepének, a helyi gazdaságra gyakorolt hatásának, az oktatásföldrajzban betöltött helyének és az erdei iskolák térszerkezetének tanulmányozását.

Jelen tudományos munkámmal arra törekszem, hogy az ökoturizmusnak, s ezen belül az erdei iskoláknak a fenntartható fejlődésre gyakorolt szellemi és anyagi hatásait kimutassam, és mainál nagyobb háttérrel adjak az ökoturizmus tudományos megalapozásához. Remélem, hogy segítem ezzel a gyakorlati szakembereket, vállalkozókat, nemzeti parkokat, magánembereket abban, hogy minél hatékonyabban tudjuk a béke iparágának

nevezett turizmussal a természeti környezetünket megvédeni és átadni az unokáinknak úgy, hogy közben anyagi gyarapodásunk is töretlen legyen. Bizom benne, hogy a globális világproblémák akár csak morzsái is javulhatnak, vagy részei megszűnhetnek az ökoturizmus világméretű elfogadásával, elterjedésével, gyakorlásával.

A korai írások között is sok található, melyek az ökoturizmus elméleti alapjait fejtik ki (BUCKLEY, R. 1994; STEWART, W. P. – STEWART-KHAWNE, S. 1994), de megjelölnek már azok a publikációk, amelyek konkrét lehetőségeket, vagy esettanulmányokat mutatnak be főleg a harmadik világ országában, mint pl. Madagaszkáron (MALLA, P. – MONTAGNONE, R. 1993), Mikronézián (VALLENTINE, P. S. 1993), Costa Ricában (LEE, N. B. D. – SHARPING, D. J. 1992; MCKHART, S. – LOBER, D. J. 1996), Ázsia egyes területein (LEW, A. A. 1996), Indiában (SHACKLEY, M. 1995), Dél-Afrikában (VENTER, F. J. – DUNCAN, A. R. 1992), vagy a civilizációtól messze eső területeken, pl. a sivatkokban vagy a hegységekben (SANCHEZ, L. 1994; KIRKSTON, B. R. – KIRKSTON, T. 1994; HALL, C. M. – MCARTHUR, S. 1993; MASON, P. 1994).

2. KUTATÁSTÖRTÉNET, ALAPVETŐ FOGALMAK

2. 1. Az ökoturizmus külföldi kutatástörténeti áttekintése

A nemzetközi szakirodalomban az 1990-es évek elején jelent meg először, az ökológia és a turizmus fogalma együtt, de még nem összetett fogalomként. Ökológiai és turizmus, turizmus és ökológia (FARRELL, B. H.-RUNYAN D. 1991; MÜLLER, H. 2003) című írások még a turizmus ökológiai környezetre gyakorolt hatásairól értekeznek, érintve a turizmus pszichológiai, szociológiai, gazdasági aspektusait. Tárgyalják talajra, tavakra, élővilágra, levegőre, vizekre, éghajlatra gyakorolt hatását. Egyes publikációk a turizmus egy-egy szegmensét ragadják ki, pl. a légi közlekedést, s annak vizsgálják a környezetre gyakorolt hatását (COPELAND, E. 1992). Megjelenik az alternatív turizmus kifejezés (WEAVER, D. B. 1991; WEAVER, D. B. 1995), mint a tömegturizmustól különböző turisztikai forma konkrét országok példáján. Az alternatív turizmus mellett megfogalmazódnak „magasan fejlett követelmények” (RYAN, C. 1992) – amelyek már a turistákkal szemben támasztanak igényeket, sőt törvényeket állítanak fel számukra (MASON, P. 1994). Már a 90-es évek elején felismerték, hogy az ökoturizmus a kis befektetéssel is működik (BLANGY, S.-NIELSEN T. 1993) kevésbe terhelve ezzel a turizmusnak teret adó környezetet. Az ökoturizmussal összefüggésben a környezetvédő turista kifejezés (MILBRATH, L.-BESCH, G. 1994) is előfordul a szakajtóban.

A korai írások között is sok található, melyek az ökoturizmus elméleti alapjait fejtegetik (BUCKLEY, R. 1994; STEWART, W. P. – SEKARTJAKRARINI, S. 1994), de megjelennek már azok a publikációk, amelyek konkrét lehetőségeket, vagy esettanulmányokat mutatnak be főleg a harmadik világ országaiban, mint pl. Madagaszkáron (MAILLE, P. – MENDELSON, R. 1993), Mikronézián (VALENTINE, P. S. 1993), Costa Ricában (LEE, N. B. D. – SNEPENG, D. J. 1992; MENKHAUS, S. – LOBER, D. J. 1996), Ázsia egyes területein (LEW, A. A. 1996), Indiában (SHACKLEY, M. 1995), Dél-Afrikában (VENTER, F. J. – DEACON, A. R. 1995), vagy a civilizációtól távol eső területeken, pl. a sarkvidékeken vagy a hegységekben. (SANSON, L. 1994; JOHNSTON, B. R. – EDWARDS, T. 1994; HALL, C. M. – MCARTHUR, S. 1993; MASON, P. 1994;

NOTZKE, C. 1999), vagy akár a fejlett országokban, pl. Ausztrália (WHINAM J. – COMFORT M. 1996), Thaiföld (DOWLING, R. 1996), Kanada (FENNELL, D. A. 1998; FENNELL, D. A. – WEAVER, D. B. 1997) területén. Különös hangsúlyt kapnak a tengeri, tengerparti területek, amelyek egyes részei legnagyobb térszínei a tömegturizmusnak (MILLER, M. L. 1993; AGARDY, M. T. 1993), másrészt a Föld élővilágának jelentős mozzanatai kapcsolódnak ide, pl. Pápua Új-Guinea területén a tengeri teknősök tojásrakása (HIRTH, H. F.-KASU, J. – MALA, T. 1993).

Az élővilág összefüggő turizmus is sokszor szerepel az ökoturisztikai publikációk között, így pl. a Yucatán-félszigeten a denevérek (ARITA, H. T. 1996), Jáván a pávák (BALEN, S. VAN-PRAWIRADILAGA, D. M. – INDRAWAN, M. 1995), Bazíliában a tengeri teknősök (MARCOVALDI, M. Â. – DEI MARCOVALDI, G. G. 1999), a Magellán pingvinek (FOWLER, G. S. 1999), Costa Rica partjainál a lamantinok (SMETHURST D. – NIETSCHMANN, B. 1999), vagy Új-Zélandon az albatrosszok (HIGHAM, J. 1998) megfigyelése.

A ökoturizmus fogalma és megvalósítása még gyerekcipőben jár a 90-es évek elején, de már ekkor megjelennek azok az ellenvetések, amelyek megkérdőjelezzik létjogosultságát (PRICE, M. 1996; LINDBERG, K. – ENRIQUEZ, J. – SPROULE, K. 1996), de a jövőbe, a 21. századba tekintő lehetőségek is megfogalmazódnak a kutatókban (MOORE, S. – CARTER, B. 1993). Az ökoturizmus olyan összefüggésekben is szerepel, amelyek talán távol esnek a szó és a fogalom eredeti értelmétől. Olvashatunk ökoturizmusról városi turizmus és várostervezés kapcsán (SPINK, J. 1994; GRENIER, D. – KAAE, B. C. – MILLER, M. L. – MOBLEY, R. W. 1993), de az ökoüdülés (AYALA, H. 1995) fogalom is megjelenik a publikációk között. Ez utóbbi írás üdülés-ipar átalakításáról, zölddé tételéről ír. Az üdülést, főleg a tengerparti üdülést a tömegturizmus egyik tipikus példajaként szoktuk emlegetni, ahol természetesen megjelenik a fenntartható fejlődésre való törekvés a szálloda- és apartman-komplexumok esetén (MASTNY, L. 2002), de nem gondolom, hogy az ökoüdülés és az ökoturizmus összeegyeztethető fogalmak. Más vélemények szerint az üdülőhelyek ökoturizmusa létezik (AYALA, H. 1996/a; AYALA, H. 1997), sőt a 21. századra mintákat fogalmaz meg (AYALA, H. 1996/b).

Az ökoturizmus sokszor már turisztikai termékekkel együtt jelenik meg, pl. a kalandtúrákkal (LEW, A. A. 1996), vagy lovaglással (WHINAM J. – COMFORT M. 1996). A 90-es évek elején már az ökoturizmus hatásainak vizsgálata is a figyelem központjába kerül (WHINAM J. – COMFORT M. 1996; LINDBERG, K. – ENRIQUEZ, J. – SPROULE, K. 1996; WALKER, S. L. 1996; WALKER, S. L. 1997; WALLACE, G. N. – PIERCE, S. M. 1996; JOHNS, B. G. 1996; OLSON, T. L. – GILBERT, B. K. – SQUIBB, R. C. 1997; FOWLER, G. S. 1999; HIGHAM, J. 1998; BURTON, F. 1998; DUCHESNE, M. – CÔTÉ, S. D. – BARRETTE, C. 2000; BEETON, S. 2001; ROSS, S. – WALL, G. 1999).

Természetesen az ökoturizmus is turisztikai termék, s mint olyan marketing (BUCKLEY, R. C. – CLOUGH, E. 1997), működtetési (WIGHT, P. A. 1997; WEAVER, D. B. – FENNELL, D. A. 1997) és gazdaságossági (LAWRENCE, T. B. – WICKINS, D. – NELSON PHILLIPS, N. 1997; BAKER, J. E. 1997; MASBERG, B. A. – MORALES, N. 1999) kérdések is érintik.

Az ökoturizmus fejlődésével párhuzamosan megjelennek különböző irányvonalakat boncolgató értekezések (SIRAKAYA, E. 1997; LEW, A. A. 1998), amelyek egyértelmű bizonyítékai az ökoturizmus terjedésének, sokszínűségének. Megrendezik a témával foglalkozó első konferenciákat (DOWLING, R. K. 1997; WALKER, S. L. 1998; DOWLING, R. K. 2001; LEUNG, P. – HANG, K. 2005), és az ökoturizmust már többször az élővilág megőrzésének eszközeként használják (GÖSSLING, S. 1999; PARKER, A. H. – WITKOWSKI, E. T. F. 1999; MASBERG, B. A. – MORALES, N. 1999; OBUA, J. 1997; WALKER, S. L. 1997). Szerintem fontos momentum az ökoturizmus fejlődésében az, amikor az ökoturizmust a fenntartható fejlődés egyik forrásaként (YEOMAN, J. 2001) jelölik meg. Ezzel a turizmus és a gazdaság bármely szektorának fenntartható fejlődése elkülönül az ökoturizmustól. Lehet a tengerparti üdülésnek is fenntartható a fejlődése, de az nem ökoturizmus a véleményem szerint. Sajnálatos módon az ökoturizmus kifejezés gazdasági lehetőségeit kihasználva néhány esetben találkozhatunk úgy az ökoturizmussal, amely már a tömegturizmus méreteit vette át (WEAVER, D. B. 2001).

Az ezredfordulóra az ökoturizmus fogalma globálisan elterjed és egy évtizedes fejlődésen ment keresztül. Ennek tudatában érdekes, hogy szinte ugyanazokat a kategóriákat lehet megkülönböztetni a publikációk között,

melyek a kezdetekre is igazak. A fejletlen, főleg trópusi országok viszonylag érintetlen természeti környezete az alapja az ökoturizmusuknak (LEA, J. P. 2000; HEARNE, R. R. – SALINAS, Z. M. 2002; WALPOLE, M. – GOODWIN, H. J. 2000; VANESSA SLINGER, V. 2000; WEAVER, D. B. 2001), esettanulmányok leírása jelenik meg (ROSS, S. – WALL, G. 1999; GRENIER, D. – KAAE, B. C. – MILLER, M. L. – MOBLEY, R. W. 1993; MÜHLHÄUSLER, P. – PEACE, A. 2001; FRITSCH, A. – JOHANNSEN, K. 2004), s az élővilág megfigyelése továbbra ökoturisztikai téma (ORAMS, M. B. 2000; KATHIRESAN, K. – BINGHAM, B. L. 2001; ORAMS, M. B. 2002; LUSSEAU, D. – HIGHAM, J. E. S. 2004). Néhány példa igazolja az ökoturizmus természetre gyakorolt pozitív hatását (AL-SAYED, M. – AL-LANGAWI, A. 2003; FONT, X. 2002; MÜLLNER, A. – LINSSENMAIR, A. E. – WIKELSKI, M. 2004; NEVIN, O. T. – GILBERT, B. K. 2005; NEVIN, O. T. – GILBERT, B. K. 2005; LINDSEY, P. A. – ALEXANDER, R. R. – TOIT, J. T. DU – MILLS, M. G. L. 2005), de továbbra is felszínen vannak a negatívumokat elemző munkák (MCCLUNG, M. R. – SEDDON, P. J. – MASSARO, M. – SETIAWAN, A. N. 2004; LUSSEAU, D. – HIGHAM, J. E. S. 2004; BARKER, N. H. L. – ROBERTS, C. M. 2004; VALENTINE, P. S. – BIRTLES, A. – CURNOCK, M. – ARNOLD, P. – DUNSTAN, A. 2004; LINDBERG, K. – ENRIQUEZ, J. – SPROULE, K. 1996). Új elemként jelenik meg az ökoturizmussal összefüggésben a természeti tájak látványa, a tájképi értékek szerepe (RYAN, C. – HUGHES, K. – CHIRGWIN, S. 2000; BURGER, J. 2000), a turizmus-szervezők etikussága (FENNELL, D. A. – MALLOY, D. C. 1999) és a turisták magatartásának (DIAMANTIS, D. 1998) kérdése.

Az ökoturizmus napjainkra a turizmuspiac egyik termékévé vált, ennek megfelelően a marketingjével (FRITSCH, A. – JOHANNSEN, K. 2004) és menedzsmentjével (VIEGA, A. 1998; LIM, C. – MCALEER, M. 2005; LI, W. 2004; FOUCAT, V. S. A. 2002) egyre többen foglalkoznak.

Az ökoturizmus fontosságát jelzi, hogy nem csak szakcikk, hanem önálló könyvek is jelentek meg „ökoturizmus” címmel, amelyekben már az ökoturizmus teljességével foglalkoznak a fogalommagyarázattól az esettanulmányokig (FENNELL, D. A. 1999; ELLENBERG, L. – BEIER, B. – SCHOLZ, M. 1997)

2. 2. Az ökoturizmus magyarországi kutatástörténeti háttere

Magyarországon az ökoturizmus fogalma a nemzetközi szakajtóval azonos időben az 1990-es évek első felében jelenik meg. Ekkor indultak meg azok a kezdeményezések, amelyek a fogalom meghatározásával foglalkoztak. 1994-ben a turizmus és a természetvédelem különböző területein dolgozó szakemberek ültek le kerekasztal beszélgetésre (CSERI R. 1994) a fogalom tisztázása érdekében. A beszélgetésben részt vett Dr. Tardy János, aki Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium Természetvédelmi Hivatal helyettes államtitkáráként 1998-ban kezdeményezte egy, az ökoturizmus fejlesztésével foglalkozó szakmai csapat létrehozását (LINGAUER J. 2003). A csapat első szakmai bemutatkozása a MATUR 1998. szeptemberi szarvasi rendezvényén volt. A következő évben, a MATUR elnöksége szeptember 3-i ülésén határozatot hozott, hogy a Környezetgazdálkodási Intézet Természetvédelmi Intézetében dolgozó és a nemzeti park igazgatóságok területére irányuló turizmus szervezését végző munkatársak kezdeményezésének helyt adva megalakítja az Ökoturizmus Tagozatot (LINGAUER J. 2003).

Az országos jelentőségű szakmai-szellemi háttér kialakításával egy időben megjelentek az első jegyzetek, tankönyvek. LÁSZLÓ P. (1998) jegyzetében elméleti szinten villantja fel az ökoturizmus lehetőségeit. A könyv inkább tekinthető Magyarország idegenforgalmi természetföldrajzi leírásának, mint az ökoturizmus adottságai bemutatásának. GRÁFIK I. (2000) írása már az ökoturizmus fogalmi megközelítésével, turizmuson belüli elhelyezésével és tartalmi kérdéseivel foglalkozik. Mivel a fogalmi meghatározások nem egyértelműek és egységesek az ökoturizmusra vonatkozóan, ezért a falusi turizmus és a néprajz/antropológia azzal egyenértékű fogalomként jelennek meg. Mint írja, „a falusi turizmus, ha nem is szinonimája az ökoturizmusnak, de annak egy lehetséges, bizonyos körülmények között domináns változata.”

Az ENSZ és a WTO 2002. évet az Ökoturizmus Nemzetközi Événak nyilvánította. A világméretű rendezvénysorozat felhívta a figyelmet az ökoturizmus jelentőségére. Ezzel összhangban több publikáció jelent meg hazánkban is. SÜLYÖK J. (2001) beszámol a nemzetközi év Quebec-i

konferenciájáról, ahol az ökoturizmus fogalmát definiálják, megvitatják az ökoturizmus elemeit, szó esik gyakorlati kérdésekről, fejlesztési stratégiákról, a fejlődő országok ökoturizmusáról. Fontos, hogy bemutatnak gyakorlati példákat, szakmai látogatások, kirándulások keretében. A konferencián rávilágítanak a WTO kutatásának arra az eredményére, hogy az ökoturizmus piacát nem lehet figyelmen kívül hagyni. A konferencia zárásaként kiadják a „Québec-i nyilatkozat az ökoturizmusról, 2002” című deklarációt, ahol „a résztvevők hangsúlyozzák, hogy az ökoturizmus elfogadja a fenntartható turizmus elveit, szem előtt tartva a turizmus gazdasági, társadalmi és környezeti hatásait”, de az ökoturizmust olyan „tulajdonságok jellemzik, amelyek megkülönböztetik a fenntartható turizmus szélesebb körű értelmezésétől” (Magyar Turizmus Rt. Kutatási Igazgatósága 2002). WOOD, M. (2003) értékelési szempontokat is felállít annak érdekében, hogy megállapítsa, mennyire használható az ökoturizmus a fenntartható fejlődés eszközeként.

A Kanadában rendezett zárókonferencia előtt a 18 regionális szeminárium egyik utolsó állomása Moszkva volt, ahol Oroszország és a FÁK-országok ökoturisztikai adottságai és lehetőségei kerültek vizsgálat alá (POLGÁR J. 2002).

A magyar szaksajtóban olvasható volt a Turisztikai Világszervezet Ökoturizmus Nemzetközi Évének kutatási programja (VERÉCZI G. 2003) is ugyan úgy, mint az egyes országokról szóló esettanulmányok (HORVÁTH E. 1997; SÜLYÖK J. 2002).

Magyarországon a fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusait MICHALKÓ G. (2003) vizsgálta az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének keretében. Ő volt az első kutató, aki összefoglaló képet adott a magyarországi nemzeti parkok ökoturisztikai vonatkozásairól, kezdve a nemzeti parkban dolgozó ökoturizmusért felelős munkatárs beosztásától a nemzeti parkokba ökoturisztikai céllal látogatókon át, a nemzeti parkokban végezhető ökoturisztikai tevékenységformákig (MICHALKÓ G. 2003; MICHALKÓ G. 2005). Saját kutatásaimat MICHALKÓ G. (2005) publikációja erősítette meg abban, hogy az erdei iskola megfelel az ökoturizmus fogalomrendszerének, s szorosan összefügg a fenntartható fejlődés turisztikai vonatkozásaival, illetve nemzeti parkok tevékenységével a következőképpen: „A nemzeti parkok területén

különbéle szervezett programokon (kulturális rendezvények, nyílt napok, **erdei iskolák**, nyári táborok, természetismereti foglalkozások, terepgyakorlatok, tárlatvezetések, kerékpártúrák, szakvezetések, vízitúrák, barlangtúrák) vehetnek részt a turisták, amelyek elsősorban a természet szeretetének és tiszteletben tartásának kultúráját szolgálják.”

A 2000-es évek elején egyre több olyan írás lát napvilágot, amely már túllép az elméleti fejtegetésen és a fenntartható turizmus lehetőségeit, megvalósítását vizsgálja – nem kifejezetten természeti, de – konkrét és frekvenciált környezetben, pl. Hajdúszoboszlón (ISTÓK CS. 2003), vagy épp az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban (CSÁK P. 2002). Magyarországi ökoturisztikai esettanulmányok is lassan megjelennek, amelyek igazolják az ökoturizmus gyakorlatának térhódítását. Míg a Tisza-tó (ORBÁN V. 2005) és Gemenc (GYURICZA L. 2001) esetében csak az ökoturisztikai lehetőségekről, addig a Balaton-felvidéki Nemzeti Park (KOPEK A. 1999), a Duna-Dráva Nemzeti Park (MÁTÉ A. 2002; HAJNAL K. 2000) és más védett természeti területek már létező ökoturizmusáról olvashatunk (DUHAY G. 2003).

Az ökoturizmus turisztikai termék – s mint a külföldi szakirodalom esetén láttuk – szükséges a marketingjét is tanulmányozni (LENGYEL M. 1997).

Magyarországon LENGYEL M. (1992) foglalkozott először a turizmus általános elméletével és rendszerével. 2004-ben átdolgozott és megjelent munkájában már az ökoturizmus is szerepel turisztikai termékek között, s az ökoturizmust – a hivatásturizmussal, kulturális turizmussal és gyógyturizmussal együtt – az exkluzív turizmus körébe sorolja, amely különös jelentőséggel bír a nemzetközi turizmus fejlesztése szempontjából (LENGYEL M. 2004).

Saját kutatási eredményeimben egy 2001-es konferencián jelenik meg először az ökoturizmus fogalma (KOPÁRI L. 2006). Elképzelésem szerint, azok a természeti környezetben végzett tudományos kutatások, amelyekben esetleg magas is részt vettem (BORHIDI A. – KEVEY B. – KOPÁRI L. – KOVÁCS ZS. O. 1991; BORHIDI A. – KEVEY B. – KOPÁRI L. – KOVÁCS ZS. O. 1992; KOPÁRI L. 2001; LÓCZY D. – KOPÁRI L. 2001; GERENDÁS R. – KOPÁRI L. 2002/a; GERENDÁS R. – KOPÁRI L. 2002/b; GERENDÁS R. – KOPÁRI L. 2002/c; GYURICZA L. – KOPÁRI L. 2002) és az adott területek ökológiai-, zoológiai-,

botanikai viszonyait vizsgáltuk, számomra az „ökoturizmust” jelentették annak ellenére, hogy akkor még nem volt közismert a fogalom. Később az erdei iskolákkal összefüggő kutatásaim arra is rávilágítottak, hogy az erdei iskola a fenntartható fejlődést szolgálja, s az erdei iskolában való részvétel megfelel a turizmus, azon belül is az ökoturizmus fogalom követelményeinek (KOPÁRI L. – LANTOS X. – MILICS G. 2004/a; KOPÁRI L. – LANTOS X. – MILICS 2004/b; KOPÁRI L. – LANTOS X. 2006; KOPÁRI L. – LANTOS X. 2007). Kutatást végeztünk arról, hogyan lehet alapja, s hogyan szolgálja az ökoturizmus a fenntartható fejlődést a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területén (KOPÁRI L. – SZABÓ-KOVÁCS B. 2005; KOPÁRI L. – SZABÓ-KOVÁCS B. 2006/a), és Magyarországon (KOPÁRI L. 2006), s összefoglaltuk az ország ökoturizmusát (KOPÁRI L. – SZABÓ-KOVÁCS B. 2006/b) Magyarország idegenforgalmi atlaszában.

2. 3. Az erdei iskolák területi elhelyezkedésének kutatástörténete

A legelső erdei iskola Magyarországon az 1870-es évek elején keletkezett a pécsi bányatelepen: az iskolaépület erdőben volt és jó időben mindig künn a szabadban folyt a tanítás. Az iskola leírását Rill József közölte az Ung. Schulbote 1872. évfolyamában. 1884-ben Fábry János rimaszombati tanító egy tiszolci tanítóegyesületi gyűlésen a szabadban tartandó tanítás érdekében előadást tartott, amelyben amellet kardoskodott, hogy alkalmas időben, ha csak lehetséges, a szabadban tartassék a tanítás és ennek körében mindazon tantárgyak csoportosíttassanak, amelyek a szabad természetben anyagot lelhetnek. Ilyen tantárgyak szerinte a következők: természetrajz, helyi ismeretek, szemléleti oktatás, természettan, mértan és testgyakorlás” (Kőrösi H. – Szabó L. 1911). Az erdei iskola fogalma magyar nyelven a pedagógia szakirodalmában, 1897-ben jelent meg először (Juba A. 1908), majd pedig 1908-ban (Juba A. 1908), amikor a cikk már beszámol arról, hogy a „testileg gyenge tanulók számára” a porosz Charlottenburg város 1904-ben 120 gyermek számára megnyitott egy ilyen iskolát. A charlottenburgi erdei iskola megnyitását már 1881-ben indítványozta egy Baginszsky nevű orvos a berlini

közsegtanácsban, de csak 23 évvel később valósult meg (Kőrösi H. – Szabó L. 1911). Egyes források szerint „Reé Antal dr. hamburgi pedagógus már 1865-ben ajánlotta erdei iskola létesítését”, még mások beszámolnak arról, hogy Münchenben 1900-ban megalapított erdei iskolát egy évtizeddel megelőzte az angol Cecil Reddie, aki egy szabad mezőn létrehozta az első szabadlevegős iskolát (Gyulai A. 1933). „Studt, porosz közoktatásügyi miniszter 1906. január 5-ről keletkezett közokiratában felhívta a hatóságok figyelmét a charlottenburgi erdei iskolára”, s véleménye szerint „bizonyára terjeszteni fogja az erdei iskola eszméjét a német császárnénak 1907-ik évi itt tett látogatásai is” (Juba A. 1908).

Charlottenburg példáját követte Drezda 1905-ben, Mühlhausen 1906-ban 100 gyerekkel, München-Gladbach 1907-ben 24 gyerekkel, Elberfelden 100 gyerekkel. Más városok is foglalkoztak az erdei iskola nyitásával, pl. Mainz, Pankow, Berlin. Európa más államainak városai is érdeklődtek az erdei iskolák után, többek között London, Koppenhága, Bázél (Juba A. 1908). Magyarországon „1908. július 7-ikén nyílt meg” „szünidei erdei iskola” Szombathelyen, „1910-ben Budapesten alakult egy egyesület, melynek erdei iskola alapítása volt a célja” (Kőrösi H. – Szabó L. 1911). „Az erdei iskolák eszméje voltaképpen az erdei üdülőhelyekből indult ki.” Az első publikáció Juba A. (1908) nevéhez fűződik, aki leírja erdei iskolák földrajzi elhelyezkedését, az ott tanuló diákok létszámát, az erdei iskola helyszínének természeti képét, az oktatás rendjét, tanmenetét, órabeosztását. Annak ellenére, hogy az erdei iskolákat testileg gyenge tanulók számára nyitották a gyógyítás és az egészség helyreállításának jegyében, a Charlottenburgban működő erdei iskola pedagógiai céljai között szerepel az „aquariumok megfigyelése”, az „iskolakerteknek művelése” és „az egész erdő megfigyelése, annak élőlényeivel való megismerkedés” (JUBA A. 1908). „Pedagógiai tekintetben a charlottenburgi erdei iskola egyik tanítója így foglalja össze tapasztalatait: Az összetevékenység fokozott az erdei iskola tanulóinál. A tanuló megfigyelőképessége élesedik, a szemléltető oktatás sokkal közvetlenebb és mivel a gyakorlati kivitel is lehetséges, a tanulók jobban megértik a tanultakat. Az egykorú játszótársakkal való folyamatos együttlét, s az apró dolgokban egymás iránt gyakran tanúsított szívesség nagyban fejleszti bennük a felebaráti

szeretet érzését. Azt tapasztaltuk, hogy az erdei iskolának nemcsak az oktatás, hanem az erkölcsi nevelés szempontjából is igen nagy előnyei vannak” (KÖRÖSI H. – SZABÓ L. 1911).

Az 1930-as évekre már elterjedt az erdei iskola fogalma a magyar pedagógiai köztudatban is, szócikként megjelent a kor magyar pedagógiai lexikonában (KEMÉNY F. 1933). Az erdei iskola szinonimájaként a szabadlevegős iskola fogalma a magyar királyi vallás-, és közoktatásügyi miniszter 59.890/1932. sz. alatt kelt rendeletével vonult be a hivatalos pedagógiába. A szakma már ekkor elválasztotta a szabadlevegős iskolát az erdei iskolától azzal a kitéttel, hogy az erdei iskola szabadlevegős iskolának olyan típusa, amely nemcsak a beteg, de minden gyermek számára nyitva áll. (GYULAI A. 1933). ARATÓ A. (1933) megerősíti ezt a gondolatot azzal, hogy a szabadlevegős iskola fogyatékoságának tartja, hogy az egészséges gyermekek számára aránylag még nagyon kevés erdei iskola van. Érdekes, hogy már ebben az időben olvasható egy erdei kirándulás tanítási és nevelési értékének leírása, melynek a végén az egyik tanuló megfogalmazza: „Nyitott természetrajzi könyv az erdő” (GÁTHY B. 1937). A magyar vonatkozású szakcikkek túl találkozhatunk, pl. olasz publikáció magyar nyelvű kivonatával is (CREMASCHI, L. 1936).

Az erdei iskolák másfél évszázada létező fogalma reneszánszát élte Magyarországon a 21. század elején. A fogalom új értelmezést kapott és 2001-ben elindult az államilag támogatott 6 éves erdei iskolai program. Ennek előzménye, hogy „az 1985-ös közoktatási törvény lehetővé tette az iskolai munkában új, környezethez illeszkedő tanulásszervezési formák alkalmazását. Ezek sorából kiemelkedő az úgynevezett erdei iskola. 1985-ben szerveződött meg először ez a századelős hagyományokra építő tanulás (KOSZTOLÁNYI I. 2002).

Számtalan cikk, könyv, publikáció jelent meg ebben az időszakban az erdei iskola pedagógiai vonatkozásairól, de engem, mint ökoturizmust kutató földrajz-turisztikai szakembert, jobban érdekelték a magyarországi erdei iskolák földrajzi és turisztikai kérdései. Mivel magam is két erdei iskolát működtetek, szervezéseim során bepillantást szerettem volna nyerni a magyarországi erdei iskolák területi elhelyezkedésébe, turisztikai-,

területfejlesztési kapcsolataiba, a fenntartható fejlődésben betöltött szerepébe. Ennek érdekében már több kutatást végeztem, illetve egyes részterületek kutatási eredményét irányításom alatt hallgatók írták meg szakdolgozat formájában.

A kutatásaim kezdetén, 2002-ben először szintén az erdei iskolák területi elhelyezkedését vizsgáltam meg Magyarországon, illetve a kutatási időszak alatt bekövetkezett változásokra kerestem magyarázatot (KOPÁRI L. – LANTOS X. 2004). A 2003-ban a MTA PAB által Pécsen rendezett konferencián az erdei iskola és a fenntartható fejlődés összefüggéseire mutattam rá (KOPÁRI L. – LANTOS X. 2006; KOPÁRI L. – LANTOS X. 2007). A 2004-ben a Szegeden megrendezett Magyar Földrajzi Konferencián a fenntartható turizmusfejlesztéssel hoztam összefüggésbe az erdei iskolákat (KOPÁRI L. – LANTOS X. – MILICS G. 2004/a; KOPÁRI L. – LANTOS X. – MILICS G. 2004/b).

Mivel az erdei iskolák földrajzi, ezen belül oktatásföldrajzi kutatása még szerény keretek között mozog Magyarországon, több végzős egyetemi és főiskolai hallgatónak is diplomamunkára tudtuk javasolni a nekik megfelelő egyes részterületeket. SÁHÓ K. (2004) az erdei iskola és az ökoturizmus kapcsolatát vizsgálta a Visegrádi-hegység példáján, még KEMÉNYINÉ DÁGI M. (2004) az erdei iskolák szerepét kutatta a Dél-dunántúli régió turizmusában. A kutatás gyorsítása érdekében térinformatikai módszereket is alkalmaztunk, melynek első kidolgozója MILICS G. (2004/a). Ő a kutatási eredményeivel részt vett 2004-ben az ELTE TTK-n megrendezett IX. Országos Felsőoktatási Környezettudományi Diákkonferencián (MILICS G., 2004/b). ZSELI K. (2004) az Erdei Iskola Program eredményességével foglalkozott a programban résztvevő diákok települések szerinti megoszlása alapján.

Az erdei iskolák egyes pedagógiai szempontok szerinti értékelését több hallgató végezte. JANKÓ G. (2004) az erdei iskolát, mint a környezeti nevelés színterét vizsgálta. Az erdei iskola helyét és szerepét a közoktatási intézmények nevelési, oktatási folyamatában két hallgatónak tudtuk szakdolgozati témaként javasolni (NYITRÁNÉ MUDRIS G. 2004; HALÁSZ M. 2004). HENGL J. (2003) vizsgálta az erdei iskola szerepét az oktatásban és a

turizmusban külföldi példákkal összehasonlítva, még a MAREK E. (2002) a környezeti nevelésben és a földrajzoktatásban betöltött helyét kutatta.

Magyarország oktatásföldrajzáról hiánypótló műként jelent meg M. CSÁSZÁR ZS. (2004) könyve, amelyben nem szerepel az erdei iskola, mint az oktatás e speciális és sajátos formája, de mű alapja lett az erdei iskolák oktatásföldrajzi megközelítésének (CSÁSZÁR ZS. – KOPÁRI L. – IZSÁK T. 2005; CSÁSZÁR ZS. – KOPÁRI L. 2005; КОПАРИ Л – ПОШФАИНЕ БАКОТА Е 2006). Saját kutatásaim folytatásaként vizsgáltam a magyarországi erdei iskolák térszerkezetét térinformatikai módszerekkel (BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2006; BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. – PÓSFAYNÉ BAKOTA É. 2007), és megvizsgáltam az erdei iskolák ökoturisztikai vonatkozásait, amelyek disszertációm alapját is képezik (KOPÁRI L. 2006).

2. 4. A turizmus fogalma

A WTO 1989-ben, a Hágai Nyilatkozatban tette közzé turizmus meghatározását:

„Turizmus alatt egyrészt az ember állandó életvitelén és munkarendjén (lakásán és munkahelyén) kívüli valamennyi helyváltoztatását és tevékenységét értjük, bármi legyen azok konkrét indítéka, időtartama és célterülete. A turizmus másrészt az ezzel kapcsolatos igények kielégítésére létrehozott anyagi-technikai és szervezeti feltételek, valamint szolgáltatások együttese.

Két formája a hivatásturizmus és a szabadidő-turizmus.

A hivatásturizmus a foglalkozással kapcsolatos helyváltoztatások során végzett szakmai és szabadidő-tevékenységek együttese. A szabadidő-turizmus az állandó lakáson kívül szabadidőben végzett és szabadon választott tevékenységek összessége, amelyeket az ember változatosságigénye motivál.”

Mindezt a WTO a következő tömör formában fejezi ki:

„A turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyén kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.” (LENGYEL M. 2004)

2. 5. Az ökoturizmus fogalma

Az ökoturizmus fogalmának számtalan meghatározása látott már napvilágot, de a fogalom meghatározás tekintetében jelentős eltérések vannak, amelyek időnként a tartalom vonatkozásában is eltérőek. Nevezik zöld turizmusnak, szelíd turizmusnak, lágy turizmusnak, természeti turizmusnak. Olyan megfogalmazást is hallani, hogy az ökoturizmus nem más, mint a falusi vendéglátás, ami azért jelentős fogalomzavarra utal (LINGAUER J. 2003).

Publikációkban olvasható a Világuturisztikai Szervezet (World Tourism Organisation, WTO) ökoturizmus definíciója, mely szerint

„az ökoturizmus a turizmus azon, természeti vonzerőkön alapuló formáit tartalmazza, ahol a fő motiváció a természet megfigyelése és tiszteletben tartása, megóvása” (SULYOK J 2002).

Magyarországon a MATUR Ökoturizmus Tagozata által elfogadott meghatározás a legelterjedtebb, amely a Természetvédelmi Világszervezet (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, IUCN) Ökoturizmus Programja által megfogalmazottakat vallja magáénak, mely szerint:

„Az ökológiai turizmus vagy „ökoturizmus” a környezetért felelősséget vállaló utazás és látogatás a viszonylag zavartalan természeti területeken, azok természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete és értékelése céljából, úgy, hogy kíméli azokat a látogatás hatásainak mérséklésével, valamint a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz való juttatásával.” (http://www.kvvm.hu/dokumentum.php?content_id=255; LINGAUER J. 2003)

Mindkét meghatározás 3 lényeges eleme:

- természeti vonzerőkön alapul, vagyis utazás és látogatás viszonylag zavartalan természeti területeken
- motivációja és célja a természet megfigyelése, élvezete és értékelése
- a természet tiszteletben tartása, megóvása a látogatás hatásainak mérséklésével

A MATUR által elfogadott meghatározás több annnyival, hogy kiemeli a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz való juttatását.

„Az IUCN ökoturizmus definíciója igen összetett, egyes részeihez a következőket fűzi hozzá a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium:

- A „viszonylag zavartalan természeti területek” nem jelentik kizárólagosan a legmagasabb törvényi védeltséget élvező természeti területeket (nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, természetvédelmi területek), de éppen a védeltség okán sorolják ezeket az ökoturizmus potenciális célterületei közé. Magyarországon a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. tv. megteremti ennek jogi alapját is, mivel a nemzeti park-igazgatóságok alaptevékenységei közé sorolja a megőrzés és a kutatás elősegítése mellett a bemutatást is. Természetesen a nem védett területeken is folyhat ökoturisztikai tevékenység.

- A természeti és kulturális értékek együttes említése is egy igen fontos eleme ennek a definíciónak. Egy terület megismerése csakis annak komplex érzékelése útján lehetséges, melyben a környezeti, természeti értékek nem választhatók el az emberi jelenlét nyomán létrejött értékektől, a kultúrától, a hagyományok által közvetített ismeretanyagtól.

- A „látogatás hatásainak mérséklése” akkor valósul meg, ha a turizmus e formája tervezett, szervezett és ellenőrzött keretek között működik. A védett természeti területeket tekintetében ez azt jelenti, hogy a nemzeti park-igazgatóságok a természet védelmének elsődlegességét szem előtt tartva, a zónabeosztáshoz igazítva alakítják ki turisztikai kínálatukat, vagy járulnak hozzá ilyen irányú tevékenységek végzéséhez. Ehhez kapcsolódóan szinte magától értetődik az a fontos alapelv is, hogy az ökoturizmusból származó bevételek egy részének visszaforgatás útján a speciális vonzerő kezeléséhez, fenntartásához, ideális esetben minőségi fejlesztéshez kell hozzájárulnia.

- Végül, de nem utolsó sorban kerül említésre a helyi lakosság gazdasági és társadalmi előnyökhöz való juttatása. Az elmaradott települések, kistérségek, régiók felzárkóztatásának egyik lehetséges módja a helyi lakosság bekapcsolása az ökoturisztikai kínálat alakításába. Természetesen ez önmagában nem elég a számos gazdasági és társadalmi probléma felszámolására, de ösztönzőleg hathat a megoldásukra irányuló törekvések

felerősödéséhez. A természetvédelem számára fontos minél jobban támaszkodni az adott területen élőkre és segíteni nekik helyben megtalálni a boldogulásukat. A gyakorlat mára bebizonyította ugyanis, hogy a természetvédelem csak akkor hatékony, ha bírja a helyi lakosság támogatását is. Amennyiben a nemzeti park-igazgatóságok kizárólag, mint állami szervek, az élet számos területén tiltó rendelkezéseket hozó hatóságok lépnek fel, addig a természet védelmét szolgáló legnemesebb elképzelések is ingó talajon állnak. Amennyiben viszont az előírások betartásáért és betartatásáért valamilyen módon – akár közvetlenül kompenzációk formájában, akár közvetetten az ökoturisztikai fejlesztések generálásán és megvalósításán keresztül – az emberek szülőhelyükön megtalálják számításukat, akkor a természetvédelmi munka hatékonysága is javulni fog. A helyi kezdeményezések támogatása a bevételek kiáramlását megakadályozza, és később alapjául szolgálhatnak a természetvédelem érdekeit szem előtt tartó fejlesztéseknek.

Mindezeket figyelembe véve tehát az ökoturizmus egyaránt jelent egy gyűjtőfogalmat és egy szemléletet. Gyűjtőfogalomként a turizmus olyan különböző formáit jelenti, amelyek a természeti-biológiai erőforrások fenntartható használatán alapulnak az adott ökoszisztéma teherbíró képességén belül, mint pl. a nemzeti parkok látogatása, a madárles, a horgászat, a vadászat, a lovaglás, a kempingezés, a természetjárás, a nem motorizált vízi sportok, a kerékpározás, a síelés, az agroturizmus, a falusi turizmus, az alternatív turizmus stb. Az ökoturizmus egyúttal egy szemléletet is jelent, amely a turizmus valamennyi formájának fenntarthatóvá tételét célozza, hogy a turizmus járuljon hozzá az ökoszisztéma megőrzéséhez vagy helyreállításához, és ne járjon negatív hatásokkal a természeti és kulturális erőforrásokra. Emellett a turizmus valamennyi formájának tiszteletben kell tartania az 1992-es Rio-i csúcsertekezleten a WTO által ajánlott három alapelvet, nevezetesen:

- legyen környezettudatos,
- legyen a környezetbe integrált,
- legyen magas minőségű környezetre alapozott.

2.6. Összefoglalva tehát az ökoturizmus főbb jellemzői között az alábbiakat említhetjük:

- természeti vonzerőkön alapul,
- környezet-, természet-, kultúra-orientált,
- kis csoportlétszámú,
- résztvevői számára környezeti, természetvédelmi ismeretterjesztést nyújt,
- tudatosan oktató- és informáló szerepe van,
- védi a veszélyeztetett természeti környezetet,
- csökkenti a szezonálisból fakadó hátrányokat,
- a résztvevők hozzájárulnak a természeti környezet állapotának megőrzéséhez,
- korlátozza a környezetbe kerülő szennyezést,
- hasznot hoz a helyi lakosság számára,
- hasznot hoz a természetvédelmi szervezet számára,
- elősegíti egy térség potenciális értékeinek komplex hasznosítását.”

(http://www.kvvm.hu/dokumentum.php?content_id=255; LINGAUER J 2003)

A Természetvédelmi Világszervezet által megfogalmazott és a Matur Ökoturizmus Tagozata által elfogadott meghatározást a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és maga a Matur Ökoturizmus Tagozata is túl tágan értelmezte. Véleményem szerint az általuk leírt gyűjtőfogalmi magyarázat inkább tekinthető fenntartható turizmus értelmezésének, mint az ökoturizmusának.

2. 6. Az erdei iskola fogalma

Az erdei iskola az 1860-as évek óta élő fogalom. A századfordulón és az XX sz. első felében egészségügyi és oktatási intézményként került a köztudatba.

A magyar pedagógiai lexikon (KEMÉNY F. 1933) szerint az erdei iskola a szabadlevegős iskola legismertebb faja. Célja kettős: megóvni a gyenge szervezetű aszténiás, többnyire tuberkulotikusan fertőzött vagy komolyan veszélyeztetett tanulót a megbetegedéstől a természeti tényezők (nap, erdei levegő), a rendszeres testápolás, jó táplálék és a környezetből való kiemelés által, másrészt biztosítani az odautalt gyerekek részére a tanulmányokban való haladást. A kiválasztás gondos orvosi vizsgálattal történik. A felvett tanulókat külön kocsik szállítják a gyülekező helyekről a városhoz közel fekvő erdei iskolákba, ahonnan csak estefelé térnek vissza. Az iskolák nagy része tavasztól ősziig van nyitva, újabban számos erdei iskola teljes tanéves iskolává alakult át. A tanítás koedukációs, az órák 30-35 percesek, osztályonként 15-20 tanulóval. A nap java részét a tanulók játékkal, kertészkedéssel, zöldmunkával töltik. Ebéd után két órát pihennek. Az iskolák nagyobbik része hálótermekkel rendelkezik és a tanulókat vagy azok egy részét éjszakára is ott tartja. ...

A Pedagógiai lexikon (KISS Á. 1976) szerint az erdei iskola egészségügyi és egyben oktatási intézmény. Feladata megóvni a gyenge szervezetű, betegségre hajlamos tanulókat a megbetegedéstől a természeti tényezők (nap, erdő, magaslati levegő) kedvező hatásainak érvényesítésével, egyben biztosítani a tanulmányokban való haladást. Az erdei iskolák egész évben nyitva vannak. A beutalt tanulók játékkal, sporttal és tanulással töltik idejüket megfelelő pihenőidők beiktatásával.

Még az 1997-ben megjelent Pedagógiai lexikon (BÁTHORY Z. – FALUSI. 1997) is múlt időben beszél az erdei iskoláról. „A századforduló táján kibontakozó szabadlevegős iskola egyik típusa. Az egészséges hegyi, erdei környezetben létrehozott bentlakásos intézményeknek jelentős gyógyászati, egészségnevelő szerepe volt, a mozgalom kezdetben a tüdőbeteg vagy veszélyeztetett gyerekek egészségvédelmét, továbbá a beutalt gyerekek iskoláztatását szolgálta. Az erdei iskolák tanulói a nap nagy részét – kerti

munkával, játékkal, sporttal, szlőjddel foglalkozva – a szabadban töltötték. Az elsősorban egészségügyi-gyógyító intézménynek tekinthető erdei iskolák hagyománya az 1860-as évekre nyúlik vissza. ...”

Az erdei iskola hazánkban, legszélesebb körben elfogadott s napjainkban elterjedt definícióját a téma egyik jeles képviselője, Lehoczky János fogalmazta meg, amelyet a 2001. márciusban szervezett erdei iskola konferencia záróülésén is elfogadtak: „Az erdei iskola sajátos, a környezet adottságaira építő nevelés- és tanulás-szervezési egység. A szorgalmi időben megvalósuló, egybefüggően többnapos, a szervező oktatási intézmény székhelyétől különböző helyszínű tanulásszervezési mód, amelynek során a tanulás a tanulók aktív, cselekvő, kölcsönösségen alapuló együttműködésére és kommunikációjára épül. A tanítás tartalmilag és tantervileg egyaránt szorosan és szervesen kapcsolódik a választott helyszín természeti, ember által létesített és szociokulturális környezetéhez. Kiemelkedő nevelési feladata a környezettel harmonikus, egészséges életvezetési képességek fejlesztése, és a közösségi tevékenységekhez kötődő szocializáció.” Lehoczky János kiegészíti a fogalmat azzal, hogy az „az erdei iskola egyben szolgáltatás is, amely az erdei iskolai nevelési- és tanulásszervezési egység megvalósításához megfelelő helyszínt, az arra kidolgozott szakmai programot, és a tervezett tevékenységekhez szükséges szakembereket, eszközöket és anyagokat a pedagógusok igényei és elvárásai szerint szakszerűen és rendszerszerűen biztosítani kész és képes.” (KOSZTOLÁNYI I. 2002)

3. CÉLKITŰZÉSEK

1. értelmezzem az ökoturizmus fogalmát,
2. igazoljam, hogy az erdei iskola teljes egészében megfelel az ökoturizmus követelményeinek,
3. bebizonyítsam, hogy az erdei iskoláknak jelentős szerepe van a hazai ökoturizmusban,
4. a Döbröcén működő erdei iskola példáján számokkal igazoljam a gazdasági jelentőségét és a természetre-, illetve az erdei iskolában résztvevő gyerekek szellemiségére gyakorolt hatását.

A kutatásom fő célja, hogy elhelyezzem az ökoturizmus fogalmát a turizmus rendszerébe. Az ökoturizmus egy nagyon szűk szelete a turizmusnak. Még a fenntarthatóság az élet minden területén, így a turizmusban is az emberiség létét szolgálja, addig az ökoturizmus az én értelmezésem szerint csak egy, de nagyon fontos szelete a turizmusnak, amely a fenntarthatóságot szolgálja, de nem csak egyedül. Szintén ezt a fenntarthatóságot támogatja a tömegturizmussal szembenálló több más turizmusforma, mint a kerékpáros turizmus, falusi turizmus, borturizmus, hegymászás, stb. Ezeket a turizmusformákat lehet egységesen nevezni alternatív-, zöld-, szelíd turizmusnak, szembehelyezve a tömegturizmus fogalmával.

Fontosnak tartom, hogy disszertációmban már ne a turizmus káros hatásairól, az általa okozott környezeti és társadalmi problémákról szóljak. Az sem témája a dolgozatomnak hogy a fenntartható fejlődésre, ezen belül a turizmus fenntartható fejlesztésére átfogó megoldásjavaslatot dolgozzak ki. Célom, hogy a fenntarthatóság egyik elemeként az ökoturizmust, annak fogalmi rendszerét és gyakorlati oldalát vizsgáljam, s általa a fenntarthatóságot elősegítsem, hogy a turizmus káros hatásait ezáltal csökkenteni lehessen.

Az ökoturizmus fogalmának tisztázása, elfogadása után az ökoturizmus hatásainak, jelentőségének kimutatását tartom fontosnak, annak érdekében, hogy valóban megvalósul-e ez által a turizmus fenntartható fejlődése, a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz való juttatása, az ökotúrát szervezők profitszerzése. Végző soron, a turizmuson, mint

nyereségérdekeltségű gazdasági tevékenységen belül van-e létjogosultsága az ökoturizmusnak.

A Világturisztikai Szervezet 2002-ben, az Ökoturizmus Nemzetközi Évében (WTO) hét országra kiterjedő kutatást végzett az ökoturizmus keresleti és kínálati piacáról. A kutatás céljai közül fontosnak tartom kiemelni a következőket:

- az ökoturizmus szerepének, jelentőségének, piaci volumenének meghatározása,
- az ökoturizmus piaci részesedésének meghatározása az összes utazásokon belül,
- az ökoturisztikai termékek meghatározása,
- az ökoturizmus lehetséges célcsoportjainak és azok jellemzőinek meghatározása.

Egyetértve a fentiekkel, kutatásom másik fő célja bizonyítani azt, hogy az erdei iskolai mozgalom Magyarországon teljesen megfelel az ökoturizmus kitételeinek, mint ökoturisztikai termék. Szeretném igazolni az erdei iskola szerepének jelentőségét piaci volumenének meghatározásával, az ökoturizmuson és a turizmuson belül. Bemutatom lehetséges célcsoportjait és azok jellemzőit.

Ezen célok érdekében meghatározom a Magyarországon működő erdei iskolai célhelyek területi elhelyezkedését, illetve megfogalmazom területi elhelyezkedésük okait. Vizsgálom az erdei iskolák jelentőségét az oda érkező diákok létszáma alapján. Célom, hogy magyarázatot találjak a területi eloszlásukra. Meghatározom a legjelentősebb erdei iskolák vonzáskörzetét, és okokat keresek azok méretbeli különbségeire, területi elhelyezkedésére. További célom, hogy kimutassam az erdei iskolákba legtöbb tanulót küldő iskolák településeinek földrajzi elhelyezkedését, illetve, hogy ezek mennyiben függnek össze az erdei iskolák területi szóródásával.

4. MÓDSZEREK ÉS FORRÁSOK

Az erdei iskolák turizmusban, ökoturizmusban betöltött jelentős szerepének igazolásához *térinformatikai módszerekkel* megvizsgáltam a magyarországi erdei iskolák térbeli elhelyezkedését, térszerkezetét.

Kutatásainkhoz az Erdei Iskolai Programot támogató minisztériumok által közösen, az utolsó öt tanévre kiírt erdei iskolai pályázatok eredményeit használtam fel (<http://www.ptmik.hu/ujhonlap/index2.htm>). A pályázatokat három kategóriába sorolták: elfogadott, el nem fogadott és formailag hibás pályázatok. A tapasztalataim szerint általában csak a pályázati pénzt nyert oktatási intézmények tanulói mentek el erdei iskolai programra, amelynek egy-egy erdei iskolai program viszonylag hosszú időtartalma miatti magas költség az oka. Így kutatásunk során a öt év nyertes pályázatait vettem figyelembe.

A 2001/2002-es és 2002/2003-as tanév erdei iskola pályázatait után a 2003/2004-es, a 2004/2005-ös és a 2005/2006-os tanévben a pályázati eredmények olyan formában kerültek feldolgozásra és nyilvánosságra, hogy azokból nem derül ki, hogy a pályázati pénzt nyert iskolák mely településen működő erdei iskolákba juthattak el. Ezek alapján az erdei iskolák elhelyezkedését és vonzáskörzetének vizsgálatát csak két év viszonylatában tudtam elvégezni. Ezekből az adatokból csak pillanatnyi képet kaphatunk. Mivel azonban ezeknek az erdei iskoláknak a nagy része már a 2001. évet megelőzően is működött önszerveződő formában, állami összefogás nélkül, véleményem szerint a 2001/2002. és 2002/2003. tanév vizsgálati eredménye is reális képet ad a területi elhelyezkedést illetően. Mind az öt évre vonatkozóan rendelkezésre állnak az adatok az erdei iskolába menő diákok oktatási intézményeinek székhelyéről, de az öt év pályázati kiírásainak eltéréseiből adódóan a diáklétszámot a 2002/2003-as tanévre csak egy átlagot alapul véve tudtuk megadni. Ebben az évben osztályok száma szerint adták a pályázati támogatásokat erdei iskolára, az osztálylétszám megjelölése nélkül. Erre az évre vonatkozóan közelítő átlagértéket kellett alapul venni, így 25 fő osztálylétszámokkal számoltam

Szintén a rendelkezésre álló adatok hiányossága miatt kellett közelítést alkalmazni azoknál az iskoláknál, ahol a diáklétszám, vagy az osztályok száma

helyett csak az érintet évfolyamok számát adták meg (pl. „6. évfolyam”, vagy „felső tagozat”, illetve „összes”). Ezekben az esetekben évfolyamonként három osztállyal számoltam. Ennek a közelítésnek időnként a valóságtól távol álló eredménye született.

A nyertes pályázatokban fellelt településnevek előkészítése a tervezettnél komolyabb munkát igényelt. Az adatok nagyságrendjére jellemző, hogy az adatbázisba 600-nál több küldő és/vagy fogadó település került, ebből közel 100 település nevét kellett különböző forrásból előkeresni, pontosítani. Többek között az alábbi nehézségek merültek fel:

- a településnevek helytelen írása (Kétsopron/Kétsoprony, Vigándpetend/Vigántpetend stb.)

- településnevek nem egységes formája („Budapest”/”Bp”/”Bp.”, a név után néha szóköz, néha vessző áll, ami a számítógépes adatbázis számára eltérő településnevet jelentene stb.)

- településrészek feltüntetése (pl. Ászár, Csákányospusztá, Hird, Királyrét, Pacsmag, Ráktanya, Rárópusztá, Rejtek, Sasrét, Sötétvölgy, Zobákpusztá stb.)

- pályázati űrlap helytelen kitöltése (pl. Komárom-Esztergom mint település)

A településekkel kapcsolatos, hiányzó adatok összegyűjtéséhez az alábbi internetes forrásokat használtuk: <http://google.com>, <http://www.ksh.hu>, <http://www.nepszamlalas.hu>, <http://utak.hu>, <http://www.turistautak.hu>, <http://www.aeromap.hu>, <http://telepuleskereso.hu>, <http://www.vendegvaro.hu>.

Az összegyűjtött adatokat MS-Access adatbázisban tároltam. A táblák közti kapcsolathoz elsődleges kulcsként a településnév mezőt használtam.

Összefoglalva elmondható, hogy ha az adatgyűjtés megkezdése előtt nem tisztázott a későbbi feldolgozás és kiértékelés módja, akkor az adatok importjának előkészítése jelentős emberi erőforrást igényel.

Az adatokat az egyes vizsgálati szempontok szerint ArcView térinformatikai rendszerrel ábrázoltam.

A küldő illetve fogadó településeket Magyarország térképén a diáklétszámmal arányos méretű ponttal jelenítettem meg. Ezekről a térképről

leolvasható, mely területek a preferáltak az erdei iskola szempontjából, illetve következtetni lehet az erdei iskolák területi elhelyezkedésének okaira.

A térinformatikai módszer előnyeinek igazolására a korábban, manuálisan feldolgozott, erdei iskolás csoportokat fogadó települések térképét összehasonlítottuk az új módszerrel készült térképekkel (11. ábra, 12. ábra).

Az osztálylétszámok és évfolyamszámok becsléséből következő hibák bukkantak fel: pl. Keszeg település esetében, ahol az átlagszámításból adódóan 2003-ban a lakosság ezer főjére vetítve 215 diák ment (volna) erdei iskolába – a telefonos adatellenőrzés során kiderült, hogy a valóságban 13 fő vett részt a programban. Az erdei iskolás pályázatok során alkalmazott adatgyűjtési módszer miatt kaptunk hasonlóan valótlan eredményeket más településekre vonatkozóan, melyeket így nem találtunk közlésre alkalmasnak. A pályázatok egységesítése és a pontos létszámok feltüntetése a későbbiek során kiküszöbölné ezeket a problémákat. A felhasznált adatok megbízhatóságát tovább rontja az ingázó, bejáró diákok kérdése – erre a problémára áthidaló megoldást jelentene a létszámok kistérségi szintű vizsgálata.

A magyarországi erdei iskolák ökoturisztikai vizsgálatával párhuzamosan összehasonlító elemzést végeztem külföldi példákkal, pl. a Bajor-erdő Nemzeti Park oktató, nevelő tevékenységével. A németországi példa megerősített abban, hogy az erdei iskolák ökoturisztikai értelmezésének kutatása helyénvaló.

5.1.1. Turizmus, Ökoturizmus

Az ökoturizmus a turizmus egyik formája, ezért meg kell felismerni a turizmus rendszereinek. Az ökoturizmus fogalmában szerepel az utazás, látogatás, amely megfelel az ember állandó életvitelén és munkarendjén kívüli szabad helyváltoztatásnak.

Az ökoturizmus célja természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékek diverzitás, megőrzése és értékelése. Célterülete a viszonylag zavartalan természeti területek. Az ökoturizmusnak is szüksége van anyagi-

5. FOGALMAK MAGYARÁZATA ÉS AZ ÖKOTURIZMUS NÉHÁNY KÜLFÖLDI PÉLDÁJÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Bármely tudomány kutatásába kezdünk, szükségünk van arra, hogy az adott tudományterületet lehatároljuk, fogalmait tisztázzuk, ill. egy már elfogadott fogalomhoz igazítsuk gondolatainkat. Erdei iskola szervezőként, erdei iskolák területi elhelyezkedését és az ökoturizmust vizsgáló kutatóként a gyakorlati megvalósítását helyeztem előtérbe. A sok elméleti „ökoturistán” túl már inkább a cselekvésre helyeztem a hangsúlyt. Hogy gyakorlatban igazoljam az ökoturizmus és az erdei iskola hatásait és előnyeit, átvettem és elfogadtam az egyes tudományterületek fogalommeghatározásait. Kutatási témámmal kapcsolatban a feladatom az, hogy megtaláljam a turizmus, az ökoturizmus és az erdei iskola már elfogadott fogalmai között az összefüggéseket, rávilágítsak arra, hogy az ökoturizmus és az erdei iskola is kimeríti a turizmus fogalmát, illetve az erdei iskola megfelel az ökoturizmus mint fogalom követelményeinek.

5. 1. A turizmus, az ökoturizmus és az erdei iskola kapcsolatrendszer

Fontosnak tartom, hogy a három fogalom és mögöttük álló tartalom összefüggéseit tisztázzam, bizonyos szempontok szerint a közöttük fennálló viszonyokat vizsgáljam.

5. 1. 1. Turizmus, ökoturizmus

Az ökoturizmus a turizmus egyik fajtája, ezért meg kell felelnie a turizmus kitételrendszerének. Az ökoturizmus fogalmában szerepel az utazás, látogatás, amely megfelel az ember állandó életvitelén és munkarendjén kívüli szabad helyváltoztatásnak.

Az ökoturizmus célja természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete, megfigyelése és értékelése. Célterülete a viszonylag zavartalan természeti területek. Az ökoturizmusnak is szüksége van anyagi-

technikai és szervezeti feltételekre, valamint szolgáltatások együttesére, amelyeket az ökoturisztikai igények kielégítésére hoztak létre, így ezek is az ökoturizmus részét képezik.

Az ökoturizmuson belül is megkülönböztethető hivatásturizmus és szabadidő turizmus. „Hivatásos ökoturista” lehet egy egyetemi ökológus, botanikus, zoológus, biogeográfus kutató, aki az egyetem falain belüli oktató és kutató tevékenységén kívül, esetleg több napos terepi kutatáson vesz részt, s közben igénybe veszi azokat a szolgáltatásokat, amelyek vagy a konkrét feladatához, vagy a hétköznapi életéhez szükségesek, mint pl. a közlekedés, szállás, idegenvezetés, étkezés, stb. Hivatásturizmusnak tekinthető az is, ha egyetemi-főiskolai hallgatókat terepgyakorlatra viszünk, s ezen megfigyeltetjük a természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeket, s ezeket az értékeket ők magukévá teszik, értékelik és élvezik.

Szabadidő-turizmusnak nevezhető az ökoturizmus akkor, ha az ember szabadidejét, szabadrendelkezésű jövedelmét fordítja arra, hogy változatosságigényét kielégítve élvezze, megfigyelje és értékelje egy adott terület természeti és kulturális értékeit.

Az ökoturistának ökotudatosnak kell lennie. Csak akkor tudja megfigyelni és értékelni is a természetet, ha legalább minimális előképzettsége van, vagy hajlandó azokat magáévá tenni. (Kerékpáros túrán csak az tud részt venni, aki tud biciklizni, s ha már részt vesz egy ilyen túrán, nagyobb rutint szerez a kerékpározásban.) Ha ökotudatos, vagy azzá válik, akkor látogatásának hatásait mérsékli, s kíméli a meglátogatott – viszonylag zavartalan – természeti területet. Olyan szolgáltatásokat vesz igénybe (étterem, idegenvezető, szállás), amelyekkel a helyi népeiséget juttatja társadalmi, gazdasági előnyökhöz.

(De mi az, amit az ökoturista megfigyelhet a természetben? Leginkább a természet ökológiai viszonyait, az élettelen környezet és az élővilág, illetve a növények és az állatok között fennálló ok okozati összefüggéseket.

Az ökológia fogalmát a Magyar Tudományos Akadémia Ökológiai Bizottsága a következőkben határozta meg:

„Ökológia a biológiához, azon belül pedig az egyed fölötti (szupraindividuális) szerveződési szintekkel foglalkozó, szünbiológiához tartozó tudományág. Tárgya a populációkra és populációkollektívumokra hatást gyakorló »ökológiai-környezeti« és az ezeket a hatásokat fogadó és ezekre reagáló »ökológiai-tűrőképességi« tényezők közvetlen összekapcsoltságának (komplementaritásának) vizsgálata. Feladata azoknak a limitálással irányított (szabályzott és vezérelt) jelenségeknek és folyamatoknak (pl. együttélés, sokféleség, mintázat, anyagforgalom, energiaáramlás, produktivitás, szukcesszió stb.) a kutatása, amelyek a populációk és közösségek tér- és időbeni mennyiségi eloszlását és viselkedését (egy adott minőségi állapothoz kapcsolódó változásukat) ténylegesen okozzák. Az ökológia tehát élőlényközpontú tudomány, művelése élőlényismeret hiányában nem lehetséges.” (Majer J. 1994)

Tehát az ökológia a populációkra ható környezeti tényezőket és ezeket a hatásokat fogadó és ezekre a hatásokra reagáló populációk tűrőképességének összefüggését vizsgálja. Feladata azoknak a szabályozott jelenségeknek és folyamatoknak a kutatása, amelyek a populációk és közösségek tér- és időbeni mennyiségi eloszlását és viselkedését ténylegesen okozzák.

Adott életközösségek populációi az evolúció értelmében állandóan reagálnak környezetük változására. Alkalmazkodnak vagy kisselektálódnak a környezeti változások hatására. Egy adott térben, evolúciós mértékkel rövid időt tekintve, dinamikus egyensúly alakul ki a populációk és környezetük között, evolúciós mértékkel, hosszú idő alatt fajok keletkeznek és kipusztulnak.

Ha egy adott térben az idő egy adott pillanatában megvizsgáljuk a populációk és környezetük kapcsolatát, és ehhez az "alapállapothoz" képest a változásokat figyelemmel kísérjük az ökológia tudományával foglalkozunk. Az ökológia fogalmából következik, hogy ez csak élőlényismeret birtokában lehetséges.)

5.1.3. Ökoturizmus, erdei iskola

Az erdei iskolában a tanítás tartalmilag és tantervileg egyaránt szorosan és szervesen kapcsolódik a választott helyszín természeti, ember által létrehozott és módosított környezeti ténnyeihez, tehát az erdei iskolákban a diákok egy viszonylag szűk körben természeti ténnyel a természeti, valamint a

5. 1. 2. Turizmus, erdei iskola

A turizmus és az erdei iskola fogalmát összevetve egyértelműnek tűnik, hogy az erdei iskola is turisztikai tevékenység.

Az erdei iskolában a tanulók az oktatási intézmény székhelyétől különböző helyszínen tanulnak, amely állandó életvitelükön és „munkarendjükön” kívüli helyváltogatással jár. Másrészt az erdei iskolában a diákok, tanárok igényeinek kielégítésére irányuló szolgáltatások – az erdei iskolai nevelési- és tanulásszervezési egység megvalósításához megfelelő helyszín, az arra kidolgozott szakmai program, és a tervezett tevékenységekhez szükséges szakemberek, eszközök és anyagok – is kimerítik a turizmus fogalmát.

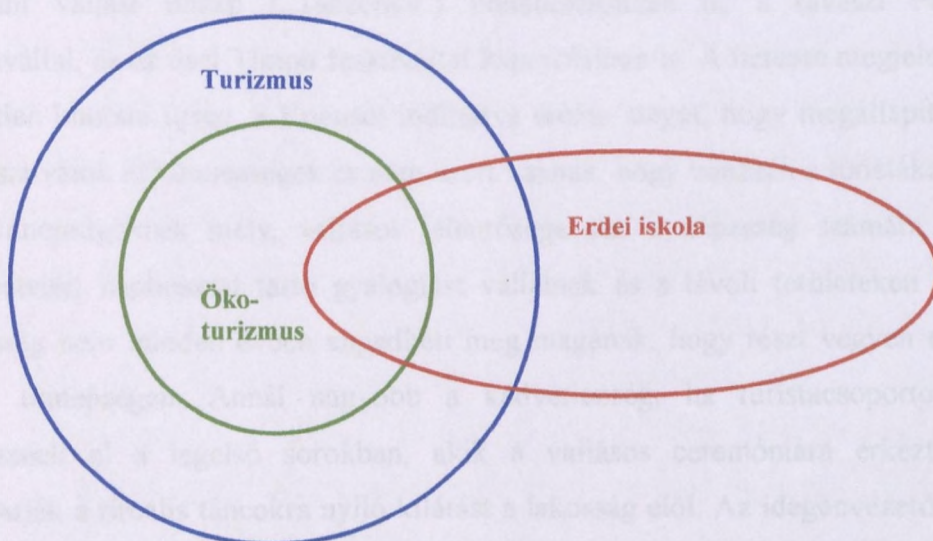
Ha szigorúan vesszük az erdei iskola fogalmát, akkor azt csak hivatásturizmusként lehet elfogadni. Ennek oka, hogy az erdei iskola – a definíció szerint – szorgalmi időszakban valósul meg. A szorgalmi időszakban a tanárok és a diákok végzik a saját munkájukat az állandó életvitelükön, munkarendjükön kívül, vagyis tanítanak, tanulnak. Ezeket figyelembe véve, mint gyakorlati, erdei iskolát szervező szakember tudom, hogy vannak olyan tanárok, akik nyári szünidő alatt viszik „erdei iskolába” diákjaikat. Igénybe veszik az erdei iskolai szolgáltatásokat, a megfelelő helyszínt szállással, az arra kidolgozott szakmai programot, a tervezett tevékenységekhez szükséges szakembereket (erdész, kézműves), eszközöket (munkafüzet) és anyagokat (közetgyűjtemény, kukoricacsuhé). Ezeket az erdei iskolás programokat pályázati úton sem támogatják, szabadrendelkezésű idő és jövedelem felhasználásával vesznek részt benne a diákok. A magam részéről ezt szabadidő-turizmusnak tekintem.

5. 1. 3. Ökoturizmus, erdei iskola

Az erdei iskolákban a tanítás tartalmilag és tantervileg egyaránt szorosan és szervesen kapcsolódik a választott helyszín természeti, ember által létesített és szociálkulturális környezetéhez, tehát az erdei iskolákban a diákok egy viszonylag zavartalan természeti területen a természeti, valamint a

kulturális értékeket figyelik meg. Az erdei iskola kiemelkedő nevelési feladata a környezettel harmonikus életvezetési képességek fejlesztése, vagyis a diákokat arra nevelik, hogy a természeti és kulturális értékeket látogatásuk alatt kíméljék, illetve a látogatásuk hatásait mérsékeljék. Más megfogalmazásban az erdei iskola alapvető feladata a környezetvédelmi nevelés, amely egyben a fenntartható fejlődés hosszú távú megalapozása is.

Az erdei iskolai program megvalósítása speciális turisztikai szolgáltatásokat és anyagokat igényel. Ha ezeket a szolgáltatásokat és anyagokat a helyi népesség biztosítja, akkor társadalmi, gazdasági előnyökhöz jut. Az előny az erdei iskoláknak helyszínt adó települések fejlődésében nyilvánul meg, amelyet a diákturizmus növekedése segít elő. Az erdei iskolákat nagyrészt szorgalmi időszakban szervezik, ezért a turistaszézon széthúzódik a tavaszi és őszi időszakra. Munkalehetőség teremthető az erdei iskolai szolgáltatónak, az erdei iskolák helyszínét biztosító szállásadóknak, éttermeknek, kézműveseknek, erdészeknek, stb. *Az erdei iskolák révén az ökoturizmus hozzájárul egy település fenntartható fejlődéséhez, mert az erdei iskoláknak helyszínt adó településeknek, szervezőknek érdeke fenntartani az erdei iskolás célhelyek ökológiai viszonyait, a növény- és állatvilágát, kulturális értékeit, mert a megtartásuk jelentheti az erdei iskolák hosszú távú működését.* (1. ábra)

1. ábra: A turizmus, az ökoturizmus és az erdei iskola kapcsolatrendszere

(Szerk: Kopári L.)

5. 2. Ökoturizmus a gyakorlatban két külföldi példa alapján

5. 2. 1. Ökoturizmus Bhutánban

Bhutánban a turizmus szektor privatizációja óta jelentősen nőtt turisták száma, amely az országon belül a turizmus fejlesztéséről szóló vitához vezetett. A bhutáni utazásszervezők száma növekedett, és a hotelszektor területén is megindultak az építkezések.

„Ha a gazdasági haszon és a kulturális, természeti környezetünk fenntartása közt döntenünk kell, akkor a választásunk egyértelműen az utóbbira esik.” - mondja a turizmusért felelős ipari és kereskedelmi miniszter. A legnagyobb bhutáni utazási iroda, az Etho Metho állásfoglalása is követi a hivatalos irányvonalat. „Láttuk, mit eredményezett a tömegturizmus a szomszédos országokban. A mi országunkat is tönkretenné. Fontosabb a saját kultúránkat megtartani, mint pénzt csinálni. A pénz jön és megy, viszont egy szétszilált kultúra örökre eltűnik.” Elrettentő példaként hivatalos helyeken a Kis Buddha című film forgatási munkáit említik. A kormány kivételesen az egyébként zárt kolostorokban és a Punakha-Dzong-ban, a thimpui vezető papság téli rezidenciáján is jóváhagyta a film munkálatait. „Az épületeket és lakóikat a stáb színes díszletekké degradálta.” - hangzott a bhutáni külügyminiszter panasza. Hasonló aggályok merülnek fel a két legfontosabb bhutáni vallási ünnep („Tshechus”) vonatkozásában is, a tavaszi Paro fesztivállal, és az őszi Timpu fesztivállal kapcsolatban is. A hetente megjelenő egyetlen bhutáni újság, a Kuensel indítatva érezte magát, hogy megállapítsa: „a fesztiválok élő ünnepek és nem azért vannak, hogy vonzzák a turistákat.” Az ünnepeknek mély, vallásos jelentősége van a népesség számára. A részvételért naphosszat tartó gyaloglást vállalnak és a távoli területeken élő lakosság nem minden évben engedheti meg magának, hogy részt vegyen egy nagy ünnepségen. Annál nagyobb a kedvetlenség, ha turistacsoportokat helyeznek el a legelső sorokban, akik a vallásos ceremóniára érkeztek, eltakarják a rituális táncokra nyíló kilátást a lakosság előtt. Az idegenvezetőket rendszeresen felszólítják, hogy gondoskodjanak a diszkrét viselkedésről. Ez valójában a kulturturisztikai dilemma lényege Bhutánban. A turisták, akik sok pénzt fizettek, hogy részt vehessenek egy bhutáni kulturális utazáson, elvárják

a szabad bejárást a kolostorokba, dzsongokba és vallási létesítményekbe, s a szabad és korlátlan filmezési és fényképezési lehetőséget. A gumibotokkal felszerelt rendőrök viselkedése, akik a turistákat az 1994-es Paro fesztiválon erőszakosan megakadályozták, hogy a turisták fényképezzenek, és kameráikat lefoglalták, ahhoz vezetett, hogy a turistacsoportok idő előtt elutaztak.

A turisztikai hatóságok szerint a bhutáni turizmus minden formája az ökoturizmus kategóriájába esik. Hogy lehet ezt a követelményt fenntartani? A WWF 1993-ban Bhutánban egy ökoturizmus workshop-ot szervezett, amely a következő megállapításra jutott: „Elméletileg az ökoturizmus koncepciója Bhutánban mindig az ország összes turisztikai tevékenységének alapja volt. Jelenleg azonban láthatólag van egy változás, amely szerint a haszon előrébbvaló, mint a környezet.” A turisztikai szektor privatizációjával és az utazásszervezők között növekvő konkurenciával profitorientációs trend alakult ki, amely az ország turizmuspolitikájával ellentétes. Megállapítást nyert az is, hogy az idegenvezetők többsége nincs abban a helyzetben, hogy kulturális és természeti élményt nyújtó túrákat megfelelően vezessen.

A jelenlegi helyzet és a bhutáni igény közt, – hogy a turizmust, illetve az ökoturizmust fejlesszék, s ez által a lakosság bevételi lehetőségeit elősegítsék, és egyidejűleg a természeti és kulturális környezetet fenntartsák, – nagy a szakadék. A kulturális túrákra jelentkező turistacsoportokat a mindenkor utazásszervező jól felkészült vezetői kísérik, és az országban is számos jól felkészült kihelyezett idegenvezető áll turisták rendelkezésére. A trekking és természeti élményt adó turizmus feltételei jelenleg még rosszak. Hiány van az olyan vezetőkből, akik megfelelő információt tudnának nyújtani a turistáknak az egyedülálló flóráról, faunáról, az ország földrajzáról. Hiányos a felszereltségük és az egyszerű infrastruktúra is. A bhutáni szervezők már a jelenlegi 400-500 trekking és természeti élményt kereső turistával is túlterheltek. Ha a turisták észreveszik, hogy Bhutánban csupán az általuk hozott pénz körül forog minden, és az összes szolgáltatás rossz színvonalú, akkor Bhután attrakciói már nem lesznek elég vonzóak, és a turisták más országok felé fordulni. Azt kellene tudatosítani, hogy a bhutáni turizmusnak addig van lehetősége, amíg más országok tömegturizmusából kiemelkedik.

A turizmus szokásos formáihoz való alkalmazkodás nem lehet a probléma megoldása, és turistacsoportok szociokulturális háttéréhez való alkalmazkodás sem. A turisták azért jönnek Bhutánba, mert az ország egyedülálló és zavartalan környezet hírének örvend.

Bhután jelenleg sem személyi téren, sem az infrastruktúra szempontjából nincs abban a helyzetben, hogy az ökoturizmus lehetőségeit kihasználja. A 1990-es évek kezdetétől a WTO és a WWF segítik kiépíteni a bhutáni ökoturizmus keretfeltételeit. Kidolgozták a környezetbarát turizmus szabályait, elkezdtek az infrastruktúra építését, kidolgozták a vezetők képzését és a helyi lakosság turizmusba bevonásának programját. A bhutáni kormány azt reméli az intézkedésektől, hogy sikerül fenntartani az egyensúlyt az ország fejlesztése és megőrzése között, s reménykednek, érvényesül a közmondás: „Bhután meg fog változtatni téged – kérlek, te ne változtasd meg Bhután!” (ELLENBERG, L. – BEIER, B. – SCHOLZ, M. 1997)

Mint a bhutáni példa mutatja, állami szabályozás és beavatkozás szükséges az ökoturizmus fejlesztéséhez. Legfontosabb dolognak tartják egyrészt a helyi lakosság bevonását a turizmusba, hogy az abból adódó társadalmi-, gazdasági előnyök náluk is jelentkezzenek, így érdekük legyen vigyázni a környezetükre, kultúrájukra. Másik prioritást élvező teendő olyan idegenvezetők képzése, akik az ország környezeti- és természeti viszonyait, (vegetáció, állatvilág, geológia, geomorfológia, éghajlat, stb.), ökológiáját képesek bemutatni, s ezáltal a turisták szemléletét formálni, felhívni figyelmüket ezek megőrzésének fontosságára.

5. 2. 2. Ökoturizmus a Bajor-erdő Nemzeti Parkban

A Bajorerdő Nemzeti Park 13100 ha területen fekszik a Cseh Köztársaság határán, s a cseh oldalon északkeleten a Sumava Nemzeti Parkhoz kapcsolódik. A Bajor-erdő és a Cseh-erdő együttesen Közép-Európa legnagyobb összefüggő erdős területét képezik.

Habár a területet erdőgazdaságilag használják, az erdő eredeti állapotából viszonylag sok fennmaradt. A többi német erdővel összehasonlítva

viszonylag későn kezdték használni, a fiatalítás természetes módon történt és csak elvétve ültettek tájidegen fafajokat. Míg nem voltak egyértelmű irányvonalak a nemzeti park fejlesztését illetően, az erdei utak kiépítését leállították. Az erdőgazdasági használatot lépésenként visszafogták és a vadászatot betiltották. Kezdeményezték a nemzeti parkokra vonatkozó nemzetközi célkitűzések átvételét és érvényesítését. Ezt a célkitűzést 1973-ban a bajor természetvédelmi törvénybe foglalták, nevezetesen, hogy a természetes és természetközeli életközösségeket, lehetőleg a fajgazdag állat és növényállománnyal együtt fenntartsák, és tudományosan megfigyeljék, a gazdasági használatot kizárják és a lakosságnak – amennyiben ezt a védelmi célok megengedik – a területet a pihenés céljára megnyissák. A Bajor-erdő Nemzeti Parkra vonatkozóan csak 1992 augusztus 1-én lépett hatályba a rendelet.

A mezőgazdaság, az erdőgazdaság, valamint a vadgazdálkodás időközben messzemenőig azonosult a nemzeti parkban kitűzött célokkal. Az ipar és közlekedés okozta káros anyag kibocsátás jelenti manapság a legnagyobb problémát. Az ebből adódó erdőpusztulás jól megfigyelhető a nemzeti park területén húzódó hegygerincen. A távkibocsátás mellett a háztartási égéstermékek, és a növekvő személyi közlekedés juttat káros anyagokat a természetbe. Ebben az idegenforgalomnak is megvan a maga része. A nemzeti park hatóságainak adatai szerint a látogatók 80-90%-a autóval érkezik.

A Bajor-erdő Nemzeti Park management álláspontja, hogy az összes turisztikai célt alárendeljék a természetvédelmi céloknak. Másodrangú kérdés az erdő megnyitása a pihenni vágyók számára. A turizmusnak nem minden formája egyeztethető össze a nemzeti park célkitűzéseivel. A vadászat, a lovaglósport és a modern szabadidős tevékenységek számára, – mint pl. a mountainbike-ozás, vagy a sárkányrepülés, amelyek a természetet csupán kulisszaként igénylik tevékenységükhöz, vagy amelyek viszonylag erős terhelést rónak a természet háztartására, – a nemzeti park nem áll nyitva. A park igazgatóságának rendeletei a látogatók irányítását célozzák meg, valamint az „Éljük meg az erdőt – értsük meg a természetet” mottó alapján végzett környezet- és természetvédelmi oktatói tevékenységekre irányulnak.

A látogatók túlnyomó többsége a Hans-Eisenmann-ház információs centrumát keresi fel, annak növény-, kőzet- és állatparkjával együtt, illetve kiállítások dia- és filmelőadások az átfogó oktatási lehetőséget használják ki. A pihenést keresők számára 240 km hosszú ösvényhálózat, 18 parkoló és pihenőhely, 20 menedékház és WC áll rendelkezésre. Nincsenek kukák, a látogatókat kötelezik, hogy a szemetüket vigyék magukkal haza. A szűk 6000 ha-os magterületen a belépés joga korlátozott. A jelzett ösvényeket nem szabad elhagyni. Télen a nemzeti park peremterületein lesiklópályákat jelölnek ki, a lesiklás a lesiklópályákon és a jelzett utakon kívül tilos. A sífutók az utakon túl megijeszthetik az állatokat, és jelentős terhelést róhatnak olyan fajokra, mint a kihalással fenyegetett fajdkakas, amelyek a telet csak energiaspórolással tudják átvészelni.

A látogatókra vonatkozó szabályok betartása érdekében rendőrségi jogkörrel felruházott nemzeti park-őrséget állítanak fel, melynek dolgozói inkább felvilágosító és gondoskodó funkciót látnak el, és balesetek esetén első segínyt nyújtanak. A nemzeti park oktatási munkája arra irányul, hogy a látogatók megértsék és betartsák a nemzeti park célkitűzését, nevezetesen azt, hogy „a természetet hagyjuk természetnek lenni”. A szabadtéri állatparkban az idegenvezetés biztosított, az egyes állatfajokról szóló információk mellett az erdő ökoszisztémájáról, ökológiájáról nyújtanak ismereteket. Olyan témákkal kapcsolatban is van idegenvezetés, mint a savas eső, erdőpusztulás, a szélviharok, szűfélék támadása. A helyi lakosság számára is nyitva áll az idegenvezetés lehetősége, de ők ezt alig veszi igénybe.

A nemzeti park vezetősége évente kb. 600 speciális vezetést nyújt más nemzeti parkokból, vagy természetvédelmi intézetekből érkező szakemberek és látogatók számára. A koncepció lényege, hogy a látogatókat nem kognitív, hanem emocionális síkon kell megérinteni és a tudást az aktív átélés útján közvetíteni. Példa erre az erdei játszótér a természetélményt nyújtó ösvénnyel, és az iskolai osztályok számára kialakított erdei ifjúsági szálló nemzeti parki élménynapokkal.

Az 50 hektáros erdei játszótér az élményösvénnyel gyerekekből és tanulókból álló látogatócsoportok számára készült. Ez egy tanösvény, egy „érzékösvény” és egy „ökorally” keveréke. Az erdei ifjúsági szálló helyet kínál

iskolai osztálynak, vagy ifjúsági csoportnak, akiknek egy standard hét és egy projekthét áll rendelkezésére. Ez utóbbi során képzett nemzeti parki dolgozók biztosítják a szakmai vezetéset. A standard hét kirándulásokkal, látogatásokkal és egy nemzeti parki élménynappal tarkított vonzó programot tartalmaz, a projekthéten egy témát dolgoznak fel a nemzeti park ideológiájának megfelelően. A régióban tanuló osztályok számára 1989-ben bevezették a nemzeti park élménynapokat. A tanulók a nemzeti parkot – korosztályuknak megfelelően – játékos, vagy kutató módon élik meg, melynek során nem csak a nemzeti park filozófiáját közvetítik, hanem éreztetik is velük a természetet. (ELLENBERG, L. – BEIER, B. – SCHOLZ, M. 1997)

5. 2. 3. Ökoturizmus külföldi példáinak értékelése

Társadalmi, gazdasági fejlettség szempontjából két különböző ország ökoturizmusról alkotott véleményét összehasonlítva megállapítható, hogy az oktatás,- képzést tartják a legfontosabbnak. Bhután esetében az idegenvezetők képzését hangsúlyozzák, akik főleg a külföldi turisták szakvezetésével, szemléletük formálásával érhetnek el eredményt. (Ez azt is mutatja, hogy a turizmusban jelentősen csak a külföldi turisták vesznek részt.) Ha az ökológia, biológia, földrajz tudományokban képzett idegenvezetők elmondják, elmagyarázzák és szemléletesen érzékeltetik a külföldi turistákkal a meglátogatott terület ökológiai viszonyait, bemutatják növény- és állatvilágát, rávilágítanak az ökoszisztémák összetettségére, bonyolultságára és összefüggéseire, akkor a turisták maguk is érzékelik látogatásuk hatásuk hatásai. A turisták szemléletformálásuk révén, akár Bhutánban, de más turisztikai célpontok meglátogatása esetén fokozottabban figyelnek a természetre, a környezetvédelemre, az ősi kultúrákra, hagyományokra, építészetre, s szabadidejükben, de a mindennapi életben is keresik talán a természet ok-okozati összefüggéseit.

Szintén az oktatás fontosságát hangsúlyozza a németországi Bajor-erdő Nemzeti Park példája. Itt már képzett szakemberek fogadják a nemzeti parkba érkező látogatókat, akiknek érzelmi úton is megpróbálják átadni a természetről

és az erdőről megszerzett tudásukat. Fontosnak tartom kiemelni, hogy nem csak a turisták tájékoztatását tartják szem előtt, hanem az egész helyi társadalommal meg kívánják értetni, el akarják fogadtatni a természetvédelem fontosságát és a természet ökológiai viszonyainak törvényszerűségeit. Már az iskolás korosztály számára is kidolgoztak projekteket, programokat komplex heti foglalkozások formájában. Ennek a célja az, hogy a majdan felnövekvő nemzedék az emberi lét alapértékének tekintse a természeti környezetének is a tiszteletét, evidenciaként kezelje a környezetvédelmet, és a természetről szerzett tudás legyen számára legalább olyan fontos, mint a helyesírás, olvasás, vagy bármely más humán ismeret. Abban a korban, amikor naponta többször lehet hallani, látni, olvasni a médiákban akár csak a globális klímaváltozásról – és a többi környezeti problémát nem is említem, – már a gyerekekkel meg kell ismertetni a természet ökológiai viszonyait, meg kell szerettetni a növény- és állatvilágot.

A végső célja e törekvésnek – és nem csak a Bajor-erdő Nemzeti Parknak – az kell, hogy legyen, hogy már gyerekként, de felnőttként mindenképp az ember az összes cselekedetét környezettudatosan végezze. Úgy vásároljon, közlekedjen, öltözködjön, építkezzen, s egyáltalán úgy éljen, hogy tudatában legyen cselekedetei következményeinek. Ha gyermekként megszerettettük vele a természetet, ökotudatos gondolkodásának köszönhetően vigyázni is fog rá.

A Bajor-erdő Nemzeti Park diákok részére kidolgozott programja szinte teljesen megfelel a magyar Erdei Iskola Program 2003/2008 program (<http://www.prof.iif.hu/konkomp/ei/program1.htm>) törekvéseinek, amely szintén a diákok természetbeni oktatását, a természeti ismeretek gyakorlatban történő megszerzését és elmélyítését tűzte célul. A német példát olvasva egyértelműnek tűnik, hogy a nemzeti park természetesen a heti oktatási projektekkal turisztikai tevékenységet folytat, kimerítve ezzel az ökoturizmus fogalomkörét is. Bhutáni példa tanulsága az, hogy a hazánkba látogató külföldi turistáknak ne csak történelmi, kultúrtörténeti ismereteket mondjanak el az idegenvezetők, hanem rendelkezzenek természettudományos ismeretekkel, s azokat közvetítsék a hazánkba látogatóknak. Ha a program lehetőséget ad rá, meséljenek nekik Magyarország természeti viszonyairól, a nemzeti

parkjainkban fellelhető természeti értékekről és azok jelentőségéről. Így elérhető, hogy nagyobb valószínűséggel visszalátogatnak Magyarországra, felkeresve nemzeti parkjaink által nyújtott turisztikai szolgáltatásokat.

A Magyarországon az ökoturizmus szarvay valamennyi vezető és a turizmuspiacot, idegenforgalmi statisztikai évkönyvekben nem lehet adatokat találni erre vonatkozóan. Interneten ökotúra szóra keresve már meg lehet találni a turisztikai portálok között, de a nemzeti parkok kínálatán kívül szinte lehetetlen meg bőségtől adni az ökoturizmus részvevők számáról, a szolgáltatás jellegéről, minőségéről, arról, hogy az ilyen elnevezésű nem az valóban ökotúra, vagy csak esetleg erdei körülmények, természetvédelmi, esetleg madármegfigyelést takar. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumnak sincs tárgyilagos állásfoglalása az ökoturizmussal kapcsolatban. Weboldaljukon 18 olyan cikket, publikációt lehet találni, amelyben szerepel a fogalom (<http://www.kvvm.hu/talalatok.html>).

Magyarországon a MATUR Ökoturizmus Tagozata az, amely felvállalta az ökoturizmus szakmai irányvonalának kijelölését. Ez a Magyar Turisztikai Egyesület, amelynek mára már közismert rövidítése a MATUR. Megalakulása, 1993 óta országos szervezetté vált, a Magyarország valamennyi megyéjében rendelkezik területi tagozattal, illetve időközben megalakultak szakmai tagozatai is. A MATUR olyan szakmai szervezet, amely politikailag semleges, független a mindenkori kormánytól és államigazgatástól, és arra törekszik, hogy összekapcsolja és integrálja mindazokat a személyeket – mind hazai, mint külföldi – akik a turizmusból élnek és abból kívánják a jövőben is megélni, illetve akik a magyar turizmus ügyét fontosnak tartják és ezért őrni is készek.

A MATUR célja, a turizmus sokoldalú – gazdasági, társadalmi, környezeti, kulturális és életminőségét javító – szerepének elismertetése, tartós és tudatos fejlődésének biztosítása hazánkban a benne dolgozók, valamint az egész ország gazdasági-társadalmi fejlődésének érdekében. További cél, hogy a turizmus kapjon a többi ágazattal egyenrangú képviselőket a kormány és önkormányzati szinten egyaránt. Ne csak arról legyen szó, hogy a turizmus fejlesztését, hanem ehhez a feltételek a törvényalkotásban és a kormányzati döntésekben is biztosítva legyenek. A MATUR számára fontos a

6. ÖKOTURIZMUS MAGYARORSZÁGON

6. 1. Ökoturizmus Magyarországon

A Magyarországon az ökoturizmus szerény volumennel vesz részt a turizmuspiacon. Idegenforgalmi statisztikai évkönyvekben nem lehet adatokat találni erre vonatkozóan. Interneten ökotúra szóra keresve már meg lehet találni a turisztikai termékek között, de a nemzeti parkok kínálatán kívül szinte lehetetlen még becsült adatokat is mondani az ökotúrákon résztvevők számáról, a szolgáltatás jellegéről, minőségéről, s arról, hogy az ilyen elnevezésű túra az valóban ökotúra, vagy csak esetleg erdei kocsikázást, tanösvényi sétát, esetleg madármegfigyelést takar. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumnak sincs tárgyilagos állásfoglalása az ökoturizmussal kapcsolatban. Weblapjukon 18 olyan cikket, publikációt lehet találni, amelyben szerepel a fogalom (<http://www.kvvm.hu/talalatioldal.php>).

Magyarországon a MATUR Ökoturizmus Tagozata az, amely felvállalta az ökoturizmus szakmai irányvonalának kijelölését. Ez a Magyar Turisztikai Egyesület, amelynek mára már közismert rövidítése a MATUR. Megalakulása, 1993. óta országos szervezetté vált, s Magyarország valamennyi megyéjében rendelkezik területi tagozattal, illetve időközben megalakultak szakmai tagozatai is. A MATUR olyan szakmai szervezet, amely politikailag semleges, független a mindenkori kormánytól és államigazgatástól, és arra törekszik, hogy összefogja és integrálja mindazokat a személyeket – munkahelytől és beosztástól függetlenül – akik a turizmusból élnek és abból kívánnak a jövőben is megélni, illetve akik a magyar turizmus ügyét fontosnak tekintik és azért tenni is készek.

A MATUR célja, a turizmus sokoldalú – gazdasági, társadalmi, környezeti, kulturális és életminőséget javító – szerepének elismertetése, tartós és tudatos fejlődésének biztosítása hazánkban a benne dolgozók, valamint az egész ország gazdasági-társadalmi fellendülése érdekében. További cél, hogy a turizmus kapjon a többi ágazattal egyenrangú képviselőt parlamenti, kormány és önkormányzati szinten egyaránt. Ne csak üres jelszó legyen az, hogy a turizmus húzóágazat, hanem ehhez a feltételek a törvényalkotásban és a kormányzati döntésekben is biztosítva legyenek. A MATUR számára fontos a

lakosság megnyerése a turizmus ügyének, illetve turisztikai szemléletének formálása. Mindezekkel együtt szeretne hozzájárulni Magyarország valós képének kialakításához a világban (<http://www.matur.miwo.hu/>).

A MATUR által kitűzött célok egy része szinte szó szerint olvasható akár a Bajor Erdő Nemzeti Park ökoturizmusról megfogalmazott gondolatai között is.

A MATUR Ökoturizmus Tagozatának egyik alapvető célja a természetvédelem és a "turizmus ipar" valós és vélt ellentéteinek feloldása, a fenntartható turizmus kínálatának bővítése a természetvédelmi érdekek elsődlegességének hangsúlyozásával.

A tagozat munkaterve az alábbi fejezetekbe csoportosította a jövő tennivalóit:

- I. Fogalmak tisztázása
- II. Jogi szabályozás
- III. Kapcsolattartás
- IV. Utaztatás
- V. Pályázatok
- VI. Oktatás, propaganda
- VII. Tagtoborzás
- VIII. Kutatás-fejlesztés
- IX. Adatbank létrehozása
- X. Kapcsolódó alszektorok integrálása

A Tagozat elfogadja az IUCN Ökoturizmus Programjának fogalom-meghatározását.

Hirdeti, hogy tiszteletben kell tartani az 1992-es Rio-i csúcsertekezleten a Turizmus Világszervezete által ajánlott három alapelvet, melyek szerint a turizmus:

- legyen környezettudatos;
- legyen a környezetbe integrált;
- legyen magas minőségű környezetre alapozott.

Fontos feladata a tagozatnak, hogy az ökoturizmus főbb jellemzőinek meghatározása, s a vele kapcsolatos követelmények és feltételrendszer mind pontosabb kimunkálása.

Szeretné elérni, hogy a természetvédelem és a turizmus művelői egyre inkább találják meg egymást egy közös, céltudatosan tervezett, irányított és ellenőrzött ökoturizmus fejlesztése érdekében (http://www.matur.miwo.hu/tag_ökoturizmus.html).

6. 1. 1. Nemzeti parkjaink ökoturizmusa

Magyarországon az ökoturizmus gyakorlati megvalósítása szervezett és átgondolt formában a nemzeti parkjainkban történik, melynek jogi alapját a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. tv. teremti meg.

Nemzeti park az ország jellegzetes, természeti adottságaiban lényegesen meg nem változtatott, olyan nagyobb kiterjedésű területe, melynek elsődleges rendeltetése a különleges jelentőségű, természetes növény- és állattani, földtani, víztani, tájképi és kultúrtörténeti értékek védelme, a biológiai sokféleség és természeti rendszerek zavartalan működésének fenntartása, az oktatás, a tudományos kutatás és a felüdülés elősegítése.

Ha összevetjük az ökoturizmus fogalmát a nemzeti park meghatározásával, megállapítható, hogy az ökoturizmusra legalkalmasabb célterületek a nemzeti parkok. Az ott található természeti értékek mellett fontos kiemelni, hogy a nemzeti parkokban képzett szakemberek vannak, akik képesek az ökotúrákat szakszerűen vezetni és ismereteket átadni, illetve a nemzeti parkoknak kiemelt feladata az oktatás és a tudományos kutatás elősegítése is. Visszatérve a külföldi példákhoz, ismét fellelhető az oktatás jelentősége.

A nemzeti parkjaink ökoturisztikai kutatásával MICHALKÓ G. (2005) foglalkozott, aki vizsgálta az egyes nemzeti parkjainkban dolgozó ökoturisztikával foglalkozó munkatársak végzettségét, beosztását. Vizsgálatai kitértek arra, hogy az ökoturizmus milyen szervezeti szinten szerepel a nemzeti parkok igazgatóságain, s az egyes nemzeti parkok milyen turisztikai tevékenységeket sorolnak az ökoturizmus fogalomkörébe. Adatokat gyűjtött arra vonatkozóan, hogy hányan látogattak a magyarországi nemzeti parkokba ökoturisztikai céllal. Az adatgyűjtését 2002. után is folytattam. Az

összegyűjtött adatok, s már az adatgyűjtés is arra enged következtetni, hogy a nemzeti parkjaink nem kezelik egységesen az ökoturizmus fogalmát. Nem egyformán értelmezik, s nem egyforma mérce alapján lesz valaki ökoturista az egyik vagy másik nemzeti parkunkban.

1. táblázat: Magyarország nemzeti parkjaiba ökoturisztikai céllal látogatók száma 1999. és 2005. között. (fő)

	1999**	2000**	2001**	2002**	2003***	2004***	2005***
Bükk	1000000				300000-400000*		
Fertő-Hanság	210000	205000	225000	227000	11739	10190	11023
Aggteleki	178588	173885	185478	172500	159607	116662	149629
Balaton-felvidéki	100786	104963	118750	122230	125540	152054	232333
Duna-Dráva	90000-110000				12000	19856	21069
Kiskunsági	60534	72000	72900	79605	53473	50870	51649
Körös-Maros	4730	4291	4195	4213	12502	10729	12681
Hortobágyi	1900	2500	2500	3300	3500*	3600*	3800*
Őrségi	n.a.	n.a.	n.a.	1000	1739	4259	5692
Duna-Ipoly	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.

*becsült adat

(Forrás: **MICHALKÓ G. 2005; ***Nemzeti Park Igazgatóságok adatait összegyűjtötte: KOPÁRI L. – SZABÓ-KOVÁCS B. 2006)

Kiugróan magas az ökoturistának nevezettek száma a Bükk Nemzeti Park területén. MICHALKÓ G. (2005) adatai szerint évente kb. 1.000.000, saját adatgyűjtésem szerint 300.000-400.000 ökoturista látogat el a nemzeti parkba. A nemzeti park illetékes embere szerint nincs egységes meghatározása az ökoturizmusnak, ezért az ökoturisták számát sem tudják pontosan megadni, csak becsülni. Szerinte azért sem lehet pontos adatokat közölni, mert nagyon sok ponton lehet bejutni a nemzeti park területére, s nem lehet eldönteni, közülük ki számít ökoturistának.

A Fertő-Hanság Nemzeti Parkba ökoturisztikai céllal látogatók száma nagy eltérést mutat MICHALKÓ G. (2005) és az általam gyűjtött adatok szerint. Ha a saját adatgyűjtésemet veszem figyelembe a nemzeti parkba ökoturisztikai céllal látogatók számáról, akkor megállapítható, hogy azok – a nemzeti közlése szerint – négy csoportból adódnak össze. Erdei iskolások, diákcsoportok, óvodás csoportok és ökoturisták adják a nemzeti parkba ökoturisztikai céllal látogatók összes létszámát. Figyelemre méltó, hogy ökoturizmus körébe sorolják az erdei iskolásokat. A nemzeti park igazgatósága szerint „némi

csökkenést mutat a statisztikai adatsor, de átlagosan megállapíthatjuk, hogy stagnál az ökoturisták száma.” Szerintük nehéz az ilyen adatsorok összeállítása, mert csak a számlák alapján tudják „kibogarászni, hogy milyen vezetésen vett részt egy-egy odalátogató csoport.

Nagyon pontosak és egybevágóak MICHALKÓ G. (2005) és a saját gyűjtésű, az Aggteleki Nemzeti Parkra vonatkozó adataink. Az adatok azért pontosak, mert az adott évben eladott barlangi belépőjegyek számát adta meg a nemzeti park igazgatósága. Az ő véleményük szerint a barlangrendszer összes látogatója – akik egyébként természetesen csak vezetéssel mehetnek a barlangokba – ökoturista.

Fokozatos és jelentős emelkedést mutat a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatósága szerint az oda ökoturisztikai céllal érkezők száma. Véleményük szerint ökoturista az, aki a nemzeti park igazgatóságának kezelésében lévő bemutatóhelyeket látogatja. „természetesen a nemzeti parkot jóval többen látogatják, amiről nincs statisztikai adatunk. A tanösvények szabadon látogathatók. Nagyon sokan kérnek szakvezetéseket, előadásokat: tavaszi és őszi időszakban iskolások, nyáron szállodák.”

A Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósága nem tudott adatokat adni az ökoturistákra vonatkozóan. A nemzeti park területére látogatókat csoportosították kirándulókra, túrázókra, bringázókra, a gemenci kisvasúton utazókra, a Dráván vízitúrázókra és a nemzeti parkos bemutatóhelyekre látogatókra. A nemzeti parkos területekre látogatók adatait közzétették még a Mohácsi Történelmi Emlékhely, az Abaliget barlang, a Denevérmúzeum és a Pintér-kert Arborétum esetében. A nemzeti park igazgatóságának területén évi kb. 3000 vendég igényel szakvezetést, oktatási központjában kb. 5000 diák fordul meg. A nemzeti park igazgatóságának adataiból magam összesítettem az azokhoz a turisztikai tevékenységhez kapcsolódó adatokat, amelyek szerintem megfelelnek az ökoturizmus fogalmának. Ökoturistának számoltam a nemzeti park bemutatóhelyeire látogatókat, a Pintér-kert arborétumban oktatást igénylőket, a szakvezetést kérőket és az oktatási központba érkezőket.

A Kiskunsági Nemzeti Park területére látogatókat a kiállítóhelyeken, látogatóközpontokban és szervezett csoportok, programok esetén tudják

regisztrálni az igazgatóság dolgozói. A tanösvényeik szabadon látogathatóak, így azok forgalmát csak becsülni tudják.

A Körös-Maros Nemzeti Park azokat a turistákat tartja ökoturistáknak, akik a bemutatóhelyeit, a nemzeti park múzeumát és a látogatóközpontokat meglátogatták.

A Hortobágyi Nemzeti Park csak megbecsülni tudta azok számát, akik a nemzeti park területén szakvezetést vettek igénybe.

Az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóságának emberei ökotúrákat, szakvezetéseket, erdei iskolákat szerveznek, s ezen résztvevőket tartják ökoturistáknak.

Sajnálatos, hogy sem MICHALKÓ G. (2005), sem magam nem tudtam többszöri kérésre sem adatokat szerezni a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóságáról a nemzeti parkba ökoturisztikai céllal látogatók számáról. Ennek oka lehet, hogy nem tudnak ilyen adatokkal szolgálni, vagy üzleti titok miatt nem adnak információt, esetleg nem tartják fontosnak, s nem foglalkoznak az ökoturizmussal.

Mint a fenti elemzésből látszik, a nemzeti parkok igazgatóságai, illetve az ott dolgozó ökoturizmussal foglalkozó szakemberek sem értelmezik egységesen az ökoturizmus fogalmát, ebből kifolyólag azonos mérce alapján összeszedett és összehasonlítható forgalmi adatok sem állnak a statisztikák rendelkezésére. Ha a nemzeti parkjaink, amelyek – a természetközeli természeti értékeink védelme és a képzett szakember gárda miatt – fő célterületei kellene, hogy legyenek az ökoturizmusnak, nem tudják az ökoturizmust egységesen, a statisztikák számára is egyértelműen kezelni, akkor az üzleti szférától még úgysem számíthatunk egyenlőre a turizmus ezen ágában megbízható adatokra.

6. 1. 1. 1. A nemzeti parkok ökoturizmushoz kapcsolható létesítményei

A nemzeti parkok feladata többek között az oktatás, a tudományos kutatás és így az ökoturizmus elősegítése, amely célok érdekében létrejöttek tanösvények és látogatóközpontok.

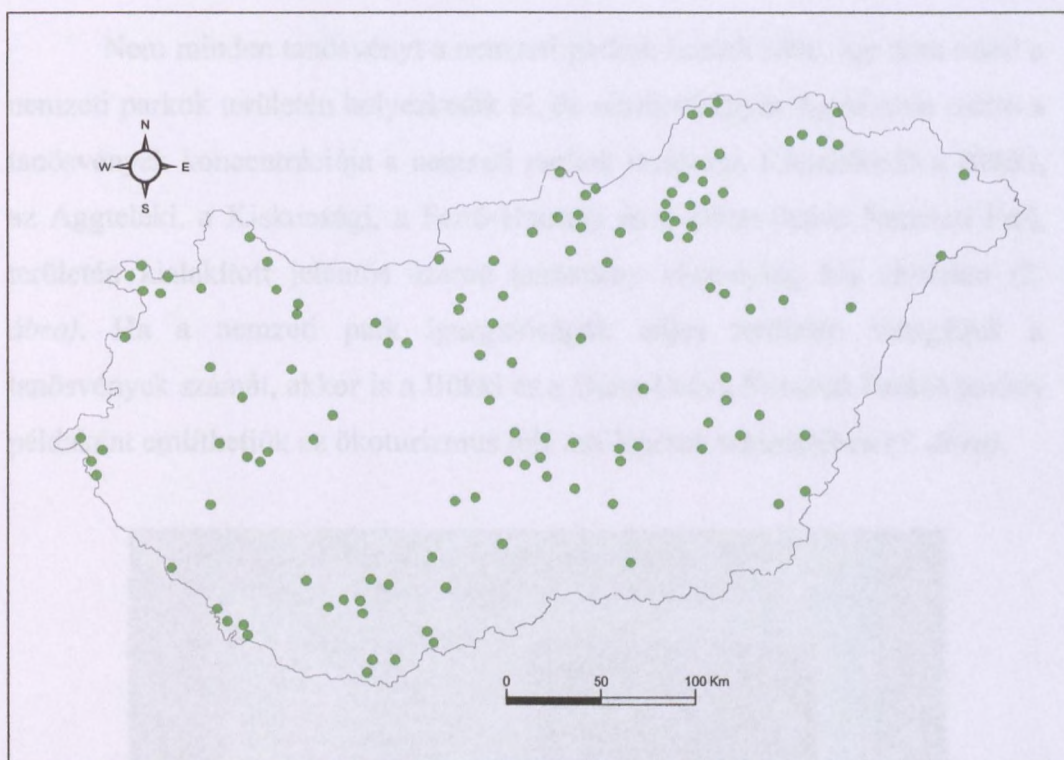
6. 1. 1. 1. 1. A tanösvény

"A tanösvények olyan - elsődlegesen a látogatók környezeti tudatának fejlesztése céljából létrehozott - terepi bemutatóhelyek, amelyek turistaútvonalra felfűzött állomásokon, táblák vagy kirándulásvezető segítségével mutatják be egy adott terület természeti-kultúrtörténeti adottságait és értékeit, valamint azok megőrzésének fontosságát és módját." (KISS G. 1999)

Alapvetően a tanösvények sajátos turistaösvények, de ezeket mindig konkrét céllal hozzák létre. Különböző szempontok szerint tipizálhatjuk őket. Az ismeretközlés módja szerint lehetnek tájékoztató táblás, karós-fűzetes és vegyes típusúak. Jellegük alapján általában két csoportot alkotnak: vagy komplex természetismereti tanösvények vagy egy-egy értéktípust bemutató tematikus tanösvények. Utóbbiak a bemutatásra kerülő fő értéktípus alapján lehetnek erdészeti (erdei), földtani (geológiai), növénytani (botanikai), állattani (zoológiai), tájképi és kultúrtörténeti tanösvények is. A közlekedés módja szerint Magyarországon csak gyalogos és kerékpáros tanösvények vannak.

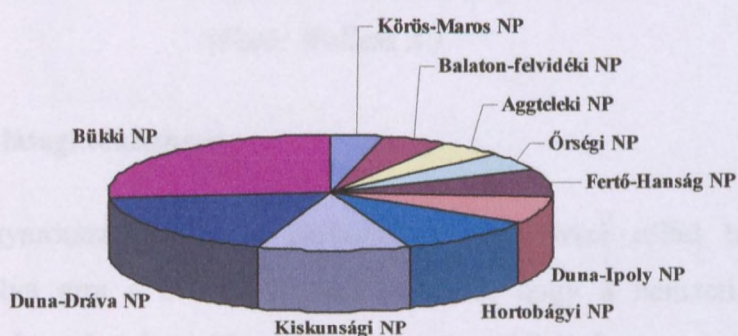
A tanösvények száma gyarapodik. Kialakításuk és fenntartásuk a nemzeti parkok, a társadalmi szervezetek, az erdészetek és az önkormányzatok elkötelezett tudatformáló munkáját dicséri (KISS G. 1999).

A tanösvényeknek jelentős szerepe van azokat elolvasó turisták oktatásában, tudásának gyarapodásában, szemléletformálásában. Az erdei iskolás diákcsoportok számára is kiemelten fontosak lehetnek, mert igaz, hogy számukra a természet – iskolapadban már megtanult – dolgainak megfigyelése a cél, de megmagyarázhatja, akár kiegészítheti, megerősíthet a tanár vagy szakember által közvetített ismereteket (4. ábra).

2. ábra: Tanösvények területi elhelyezkedése és eloszlása Magyarországon 2005.

(Forrás: Kopári L. – Szabó-Kovács B. adatai alapján szerk.: Bornemisza I. 2007)

3. ábra: Tanösvények száma az egyes nemzeti park igazgatóságok területén 2005.

(Forrás: Kopári L. – Szabó-Kovács B. 2006)

Nem minden tanösvényt a nemzeti parkok hoztak létre, így nem mind a nemzeti parkok területén helyezkedik el, de mindenképpen figyelemre méltó a tanösvények koncentrációja a nemzeti parkok területén. Kiemelkedő a Bükki, az Aggteleki, a Kiskunsági, a Fertő-Hansági és a Duna-Dráva Nemzeti Park területén kialakított jelentős számú tanösvény viszonylag kis területen (2. ábra). Ha a nemzeti park igazgatóságok teljes területén vizsgáljuk a tanösvények számát, akkor is a Bükki és a Duna-Dráva Nemzeti Parkot pozitív példaként említhetjük az ökoturizmus felé tett lépések tekintetében (3. ábra).

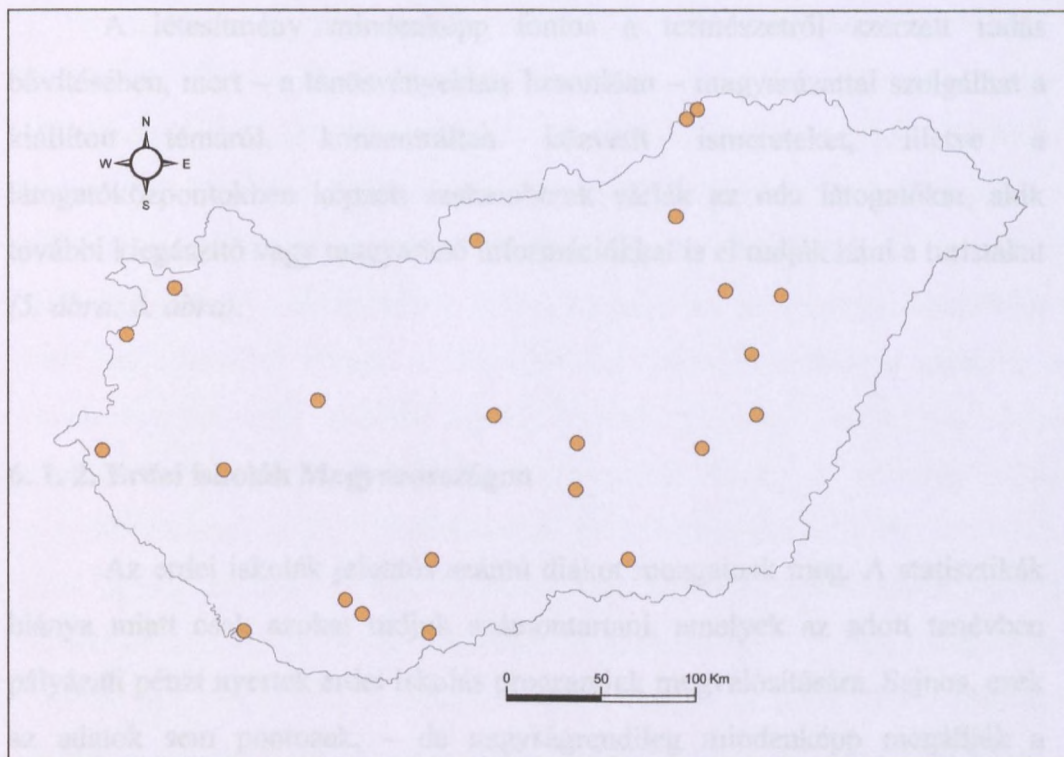

4. ábra: Tanösvényi tábla a Kis-Balaton területén

(Fotó: Wellesz A.)

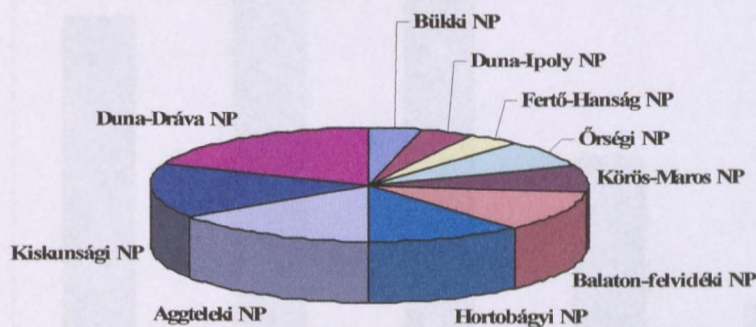
6. 1. 1. 1. 2. A látogatóközpont

A magyarországi nemzeti parkokba ökoturisztikai céllal látogatók számát vizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy a nemzeti parkok igazgatóságainak emberei az ökoturizmus szempontjából fontosnak tartják a látogatóközpontokba érkező turistákat. Ennek okán fogalmaztuk meg a látogatóközpont fogalmát, amely „a nemzeti park által – tudományos, ismeretterjesztő, oktatási-nevelési céllal – kialakított létesítmény, amely a nemzeti parkra jellemző növény- és állattani, földtani, víztani, tájképi és kutúrtörténeti értékeket mutatja be.” (KOPÁRI L. – SZABÓ-KOVÁCS B. 2006)

5. ábra: Látogatóközpontok területi elhelyezkedése Magyarországon 2005.

(Forrás: Kopári L. – Szabó-Kovács B. adatai alapján szerk.: Bornemisza I. 2007)

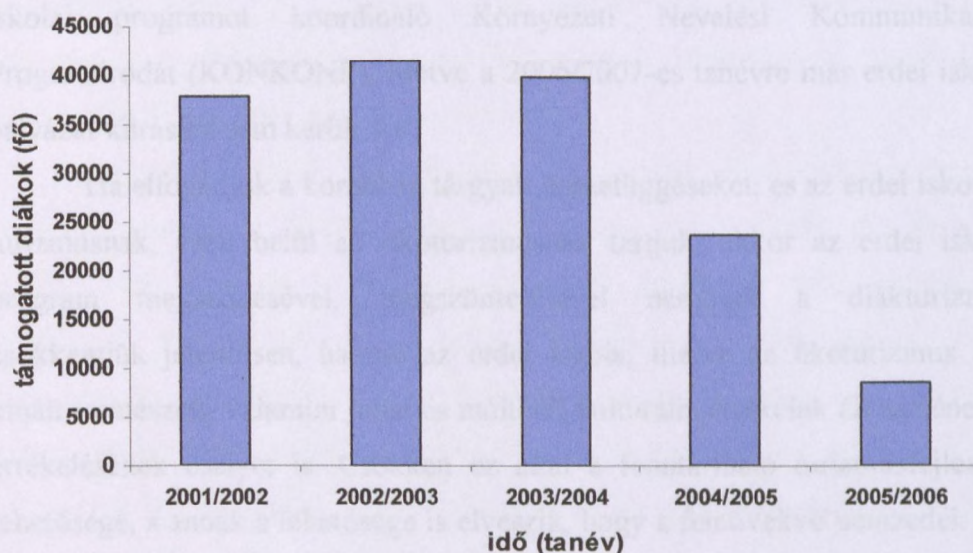
6. ábra: Látogatóközpontok száma az egyes nemzeti park igazgatóságok területén 2005.

(Forrás: KOPÁRI L. – SZABÓ-KOVÁCS B. 2006)

A létesítmény mindenképp fontos a természetről szerzett tudás bővítésében, mert – a tanösvényekhez hasonlóan – magyarázattal szolgálhat a kiállított témáról, koncentráltan közvetít ismereteket, illetve a látogatóközpontokban képzett szakemberek várják az oda látogatókat, akik további kiegészítő vagy magyarázó információkkal is el tudják látni a turistákat (5. ábra; 6. ábra).

6. 1. 2. Erdei iskolák Magyarországon

Az erdei iskolák jelentős számú diákot mozgatnak meg. A statisztikák hiánya miatt csak azokat tudjuk számontartani, amelyek az adott tanévben pályázati pénzt nyertek erdei iskolás programjuk megvalósítására. Sajnos, ezek az adatok sem pontosak, – de nagyságrendileg mindenképp megállják a helyüket – mert az erdei iskolás pályázati kiírások, és a kihirdetett pályázati eredmények évenként változtak. Nem minden évben adták meg az erdei iskolába menő osztályok létszámát, a pályázattal elnyert összegeket az osztálylétszám, vagy az osztályok száma, vagy szociális helyzet szerint osztották ki egy-egy tanévben.

7. ábra: Pályázati támogatással erdei iskolákba eljutott diákok száma tanévenként (fő)

(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: KOPÁRI L. 2005.)

Az államilag támogatott erdei iskolai program Magyarországon 2001-ben indult. Mint az ábrán (7. ábra) látszik, az első három tanévben évente 40.000 diák jutott el erdei iskolába. A gazdasági helyzetre való tekintettel szigorították évente az erdei iskolás pályázatok feltételeit. Arra törekedtek a pályázat kiírói, hogy egy adott iskolából minden évben más és más diák részesüljön állami támogatásban, illetve az erdei iskola nyújtotta előnyökben. Mint az adatokból látszik, a 2005/2006-os tanévre jelentősen csökken a pályázat útján erdei iskolába eljutott diákok létszáma. Ennek oka, hogy hatodára csökkent a pályázat útján elnyerhető összeg, s az erdei iskola megvalósításának idejét is beszűkítették 2005. decembere és 2006. április 15. közé. A pályázat útján támogatott erdei iskolák mellett kevés az önköltségesen térített erdei iskolás program, amelynek két fő oka is van. Egyrészt kevés olyan osztály van, ahol a szülők egységen tudják vállalni az erdei iskolai program költségét másrészt, ha az erdei iskola szerepel az adott oktatási intézmény pedagógiai programjában, nem is kérhetnek az iskolák a szülőktől pénzt a megvalósításra. Ez esetben vagy az iskola, az önkormányzat, az iskolai alapítványok tudják az erdei iskola költségét átvállalni, vagy marad a pályázati lehetőség. Sajnálatos tény, hogy a tervezett és elindult Erdei Iskola Program 2003-2008 kifulladásra látszik. 2005. december 31-vel megszüntették az erdei iskolai programot koordináló Környezeti Nevelési Kommunikációs Programirodát (KONKONP), illetve a 2006/2007-es tanévre már erdei iskolai pályázat kiírására sem került sor.

Ha elfogadjuk a korábban tárgyalt összefüggéseket, és az erdei iskolát a turizmusnak, ezen belül az ökoturizmusnak tartjuk, akkor az erdei iskolai program megszűnésével, megszüntetésével nemcsak a diákturizmust csökkentjük jelentősen, hanem az erdei iskola, illetve az ökoturizmus által kínált természeti, valamint jelen és múltbéli kulturális értékeink élvezetének és értékelésének esélyét is. Csökken ez által a fenntartható turizmusfejlesztés lehetősége, s annak a lehetősége is elveszik, hogy a felnövekvő nemzedék más szemmel nézzen a természetre és a környezetre.

6. 1. 2. 1. Az erdei iskola pedagógiai szerepe

Az erdei iskolák kiemelt feladata a környezeti nevelés, amely magában foglalja a fenntarthatóság pedagógiáját. Ennek központi gondolata a környezeti polgárrá nevelés, és ezen belül a fenntartható fejlődés, felelősség a jövő generációiért, és a fenntartható fogyasztás érdekében szükséges ismeretek, magatartásminták, értékek és életviteli szokások megtanítása.

A környezeti nevelés nem másról, mint az ember és környezetének kapcsolatáról szól. A környezet, a természet önmagában bonyolult és összetett rendszer, amit sok apró kis részre szabdaltunk szét, s így nehéz megérteni. Megértéséhez összetett, integrált ismeretek szükségesek. A környezeti nevelést ezért nem lehet tantárgyasítani, nem lehet részekre bontani. A természettudományi tantárgyak (földrajz, biológia, kémia, fizika, matematika) sem elegendőek önmagukban a téma oktatására. Nehezen képzelhető el a környezet valós megismerése egy szobában ülve, ezért a testkultúra, a szabadban, természetben végzett mozgások, túrák, terepbejárások szintén elengedhetetlenek a helyes életviteli szokások kialakításához.

A környezeti nevelés feladata, hogy felébressze a gyermekekben alvó aktív részvételt, legyen tenni akarásuk a problémák megoldására. Ki kell alakítanunk számukra, s velük együtt közösen a környezet harmonikus életvezetési szokásokhoz szükséges készségeket, képességeket, érzékenyvé, felelőssé kell őket tenni a környezetük iránt.

Az erdei iskolák meglétének XX. század eleji egészségmegőrző funkcióját kibővítve fennmaradásuknak, s újra indulásuknak ma az egyik legfontosabb oka, hogy természet-közelben próbálnak meg tanítani. A megismert, megismerésre váró dolgok odakinn a terepen vannak, ennek köszönhetően tanítási folyamata mindenkor környezetadekvát. Az erdei iskola oktatásának középpontjában leggyakrabban valamilyen környezeti probléma vagy maga a természet áll, ezért is tűnik kézenfekvőnek, természetesnek, hogy az erdei iskola a környezeti nevelés színtere és eszköze. Az erdei iskolai tanulás célja is komplex, összetettebb csak úgy, mint a környezeti nevelés célja és feladata. Egyrészt lehet ismeretbővítő, ami az iskolai tudást, és tantárgyi ismereteket tágitja, ezek főként a természettudományi, társadalomtudományi,

művészet-technikai, testnevelés területén hatnak. Másrészt lehet képességfejlesztő célja is az erdei iskolai tanulásnak, mert fejleszti a kommunikációs, mozgásos, intellektuális, döntéshozó képességeket. Harmadrészt pedig lehet cselekvésre, aktivitásra irányuló célja úgy, mint ismeretszerző tevékenységek, alkotás, önkifejezés, emberi kapcsolatok építése, és cselekvés, tett magáért a környezet jobbításáért, javításáért. Az erdei iskola nem feltétlenül az új ismeretek tárházát jelenti, bár ez elkerülhetetlen az új/más környezet adta megtapasztalásból kiindulva, sokkal inkább a már meglevő ismeretek alkalmazását szorgalmazza (KISPAP E. 2005).

Az erdei iskola programjának megvalósítási módja lehet önálló, különálló műveltségterületeket körbejáró, vagy komplex, több tantárgyat egymásba integráló program. Az első az iskolai tanítást folytatja, de azt intenzívebben, és a diákok érdeklődéséhez, a helyszin lehetőségeihez igazítja. A második változat több különböző tudományterület közös kapcsolódási pontjait próbálja meg integrálni egy tárgy köré, mint például a hulladékhasznosítás, vagy az ivóvízvédelem, amelyekben helyet kapnak a biológiai, földrajzi, kémiai alapismeretek, technika-technológiai megoldások, társadalmi-humán összefüggések, következmények is.

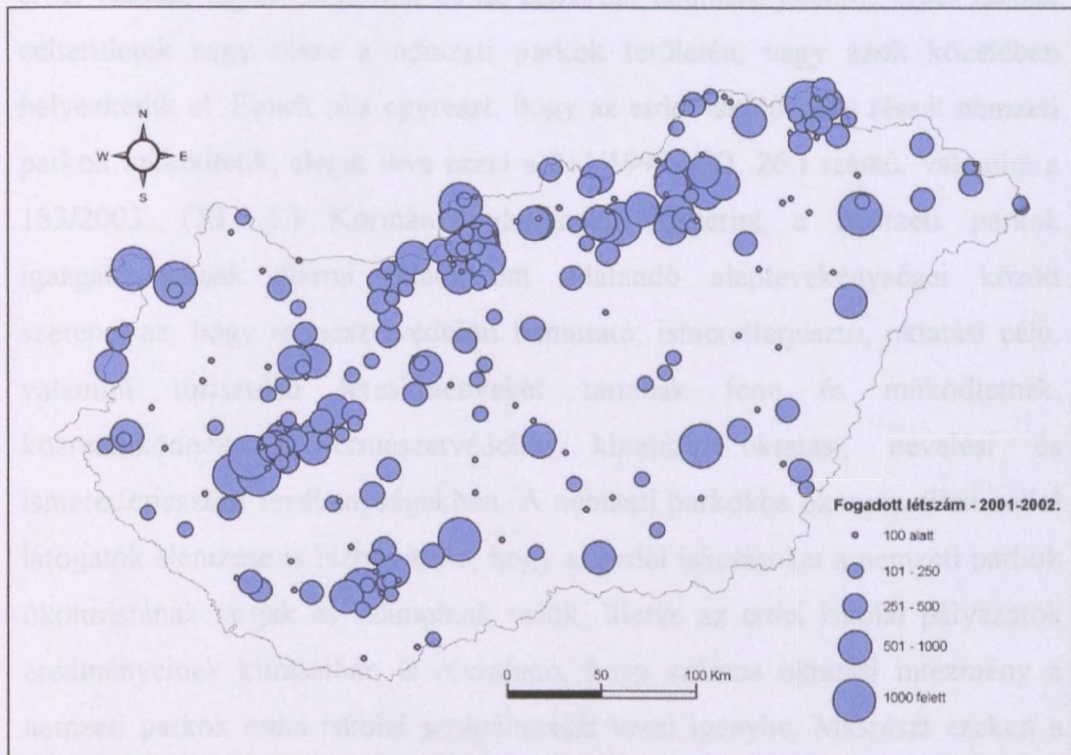
Az erdei iskola akár egy intézményi pedagógiai programjában (nevelési program és helyi tanterv is) szerepel, akár konkrét erre a célra létesített épület együttesben valósul meg, napjainkban kiemelkedő nevelési feladatot lát el. Megújította a korábbi pedagógiai módszereket, szemléletet, fontossá tette a környezettel harmonikus, egészséges életvitelt.

6. 1. 2. 2. Az erdei iskolák területi elhelyezkedése

Az erdei iskolák területi elhelyezkedésének vizsgálatához a 2001/2002. és 2002/2003. tanévben működő erdei iskolákat elhelyeztem Magyarország térképén, hogy lássam térbeli eloszlásuk viszonyait.

Egy-egy településhez tartozó erdei iskolába érkező diáklétszámot térképen számos formában ábrázoltam, míg végül áttekinthető és szemléletes képet (8. ábra) kaptam. Ezt vizsgálva szembetűnő, hogy az erdei iskolák

egyenlőtlen eloszlást mutatnak Magyarországon. Koncentrálódnak az ország egyes területeire, és főleg ezeken a területeken lévő erdei iskolákban magas az oda érkező diákok száma is. Vizsgáljuk meg, melyek ezek az érintett területek!

8. ábra: Erdei iskolák területi elhelyezkedése és jelentősége Magyarországon a fogadott diáklétszám alapján a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján

(Forrás: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2006.)

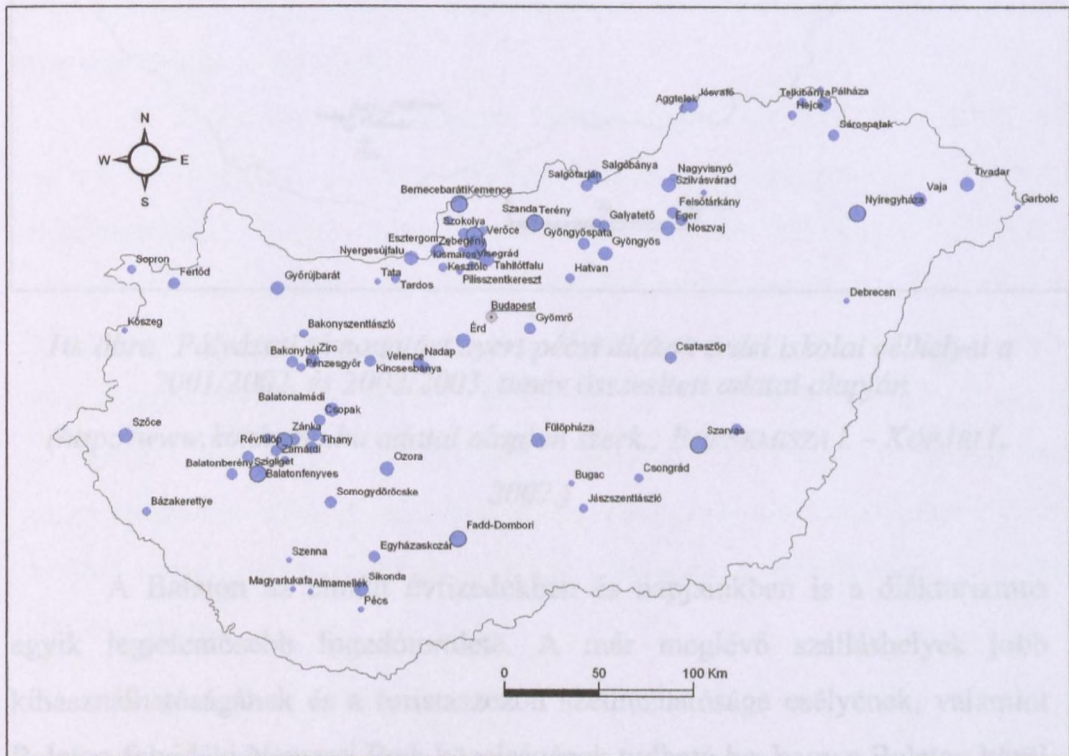
Erdei iskolák csoportosulása figyelhető meg a Balaton körül, a Mecsek, Bakony, Gerecse, Pilis, Visegrádi-hegység, Börzsöny, Mátra, Bükk, Aggteleki-karszt és a Zempléni-hegység területén. Ezeken a területeken kívül az erdei iskolába érkező diákok létszáma alapján elszórtan találhatók jelentős erdei iskolás helyszínek a Soproni-hegység – Fertő-tó, Kőszegi-hegység, Vasi-dombság, Velencei-tó, Sárköz és az Alföld több területén. Ennek a koncentrációnak és az elszórtan található jelentős erdei iskolák területi elhelyezkedésének több oka van.

A 2001/2002-es és a 2002/2003-as tanévben működő erdei iskoláknak helyet adó települések területi elhelyezkedését összehasonlítva a magyarországi nemzeti parkok (AUBERT A. – HEGEDÜS V. – BERKI M. – KOPÁRI L. – CSAPÓ J. 2006) területi elhelyezkedésével megállapítható, hogy az erdei iskolák egyes csoportjai és az elszórtan található jelentős erdei iskolai célterületek nagy része a nemzeti parkok területén, vagy azok közelében helyezkedik el. Ennek oka egyrészt, hogy az erdei iskolák egy részét nemzeti parkok működtetik, eleget téve ezzel a 211/1997. (XI. 26.) számú, valamint a 183/2003. (XI. 5.) Kormányrendeletnek, miszerint a nemzeti parkok igazgatóságainak állami feladatként ellátandó alaptevékenységei között szerepel az, hogy természetvédelmi bemutató, ismeretterjesztő, oktatási célú, valamint turisztikai létesítményeket tartanak fenn és működtetnek, közreműködnek a természetvédelmi kutatási, oktatási, nevelési és ismeretterjesztési tevékenységekben. A nemzeti parkokba ökoturisztikai céllal látogatók elemzése is bizonyította, hogy az erdei iskolásokat a nemzeti parkok ökoturistának tartják és számolnak velük, illetve az erdei iskolai pályázatok eredményeinek kiírásaiban is olvasható, hogy számos oktatási intézmény a nemzeti parkok erdei iskolai szolgáltatását veszi igénybe. Másrészt ezeken a helyeken tanulmányozhatók természet közeli állapotban az adott terület ökológiai viszonya, növény- és állatvilága, néprajzi értékei.

A Fertő-Hanság Nemzeti Park területén Fertőd, Sarród, Sopron, a Duna-Ipoly Nemzeti Park területén Szokolya-Királyrét, Visegrád, Kemence, Kismaros, Pilisszántó, Dunabogdány, a Bükki Nemzeti Park területén Bükkszentkereszt, Nagyvisnyó, Szilvásvár, Eger, Miskolc, a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területén Zánka, Döbröce, Balatonberény, Tihany, Kővágóörs, Szigliget, az Őrségi Nemzeti Park területén Szőce, a Kiskunsági Nemzeti Park területén Fülöpháza, a Körös-Maros Nemzeti park területén Szarvas, az Aggteleki Nemzeti Park területén Jósuvárfő fogadott jelentős számú diákot a két tanévben.

Az erdei iskolák egy területen való csoportosulása magyarázható az erdei iskolába diákokat küldő települések területi elhelyezkedésével. Budapestről – lakosságszámából eredően – a legtöbb tanuló ment erdei

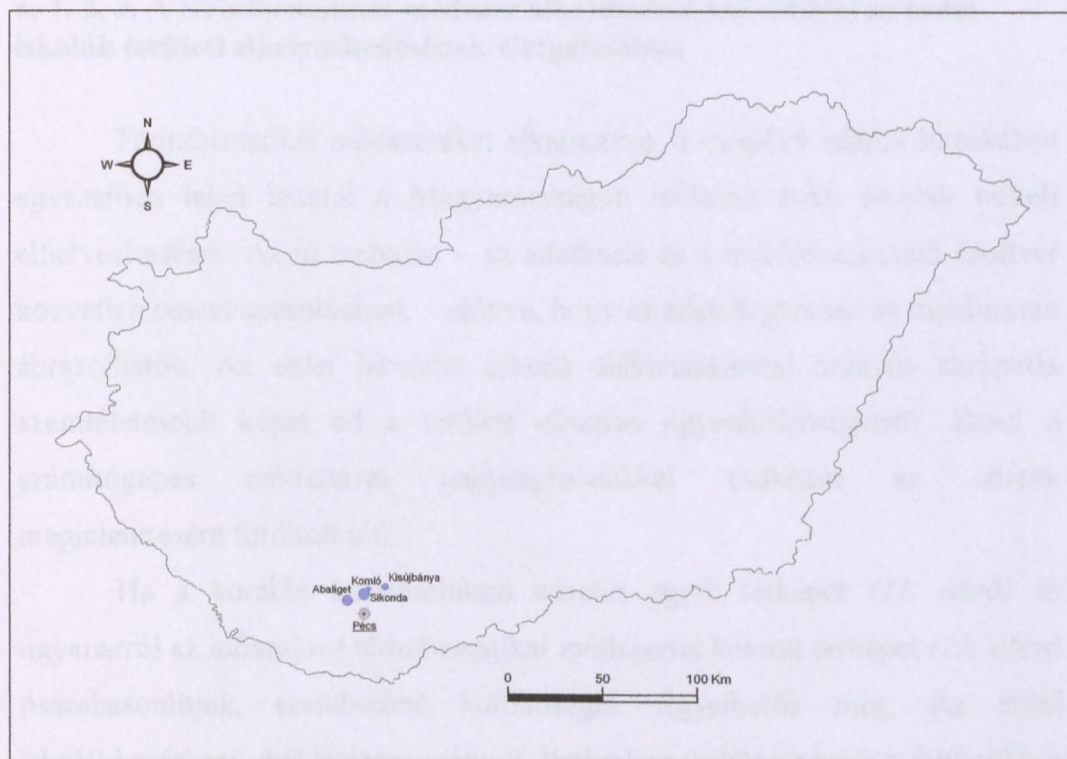
iskolába az elmúlt négy tanévben. A 2001/2002-es tanévben 13.482 diák, a 2002/2003-as tanévben 13.757 diák, és az elmúlt négy tanév összevont adatait tekintve 40.089 tanuló jutott el erdei iskolába. Ez megmagyarázza a főváros környékén a sok és jelentős erdei iskolás helyszínt, amelyek jórészt a Duna-Ipoly Nemzeti Park környékén helyezkednek el (9. ábra). Ezeknek az erdei iskoláknak a jelentőségét növeli Szentendréről és Budaörsről érkező tanulók száma is.

9. ábra: Pályázati támogatást nyert budapesti diákok erdei iskolai célhelyei a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján

(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L.
2007.)

A Balaton környéke és a Bakony jelentős vonzerőt jelent a Veszprémből és Székesfehérvárról erdei iskolába készülő tanulók számára. A Miskolcra érkező diákok nagy létszáma a Bükk, a Pécsről érkezők a Mecsek területén működő erdei iskolák jelentőségét indokolja (10. ábra).

10. ábra: Pályázati támogatást nyert pécsi diákok erdei iskolai célhelyei a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján

(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2007.)

A Balaton az elmúlt évtizedekben és napjainkban is a diákturizmus egyik legjelentősebb fogadóterülete. A már meglévő szálláshelyek jobb kihasználtságának és a turistaszezon széthúzhatósága esélyének, valamint Balaton-felvidéki Nemzeti Park közelségének tudható be, hogy a Balaton körül majd' minden településen szerveztek erdei iskolát. A fent felsorolt adottságokkal és lehetőségekkel magyarázható, hogy a Balaton körül és a Balaton-felvidék egyes részein (Káli-medence) tapasztalható Magyarországon a legnagyobb erdei iskola sűrűség. Ezen települések közül Zánka (3871 fő), Balatonberény (1157 fő), Balatonfenyves (1108 fő), Szigliget (1052 fő), Kővágóörs (808 fő), Tihany (767 fő) fogadta a legtöbb tanulót a 2001/2002-es és 2002/2003-as tanévben.

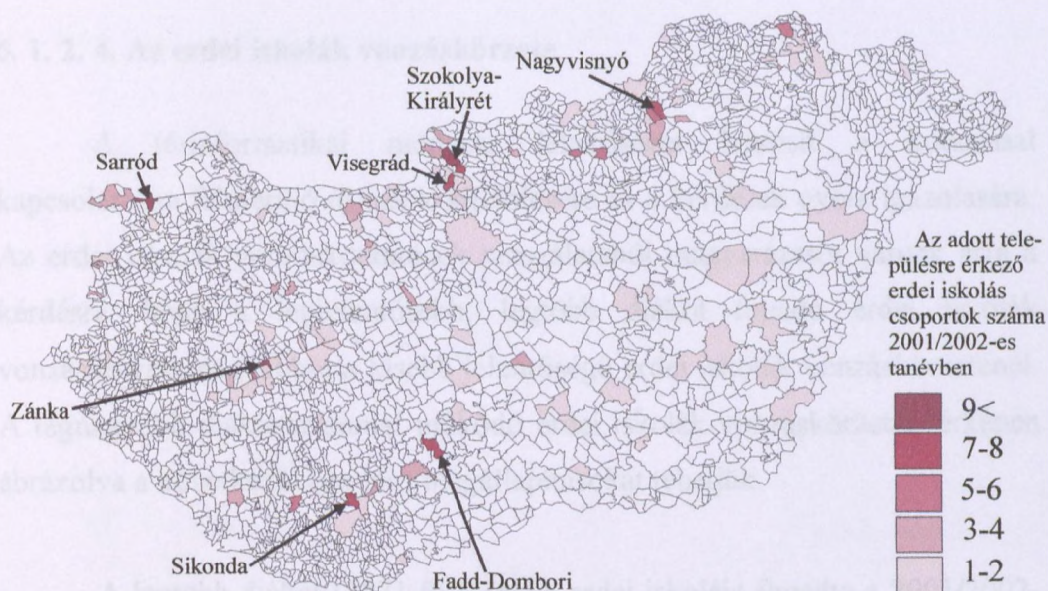
6. 1. 2. 3. A térinformatikai módszer alkalmazásának előnyei az erdei iskolák területi elhelyezkedésének vizsgálatában

Térinformatikai módszereket alkalmazva, a meglévő adatok birtokában egyszerűen lehet láttatni a Magyarországon működő erdei iskolák térbeli elhelyezkedését. Az új technika – az adatbázis és a térképszerkesztő szoftver közvetlen összekapcsolásának – előnye, hogy az adatok gyorsan és rugalmasan ábrázolhatók. Az erdei iskolába érkező diáklétszámmal arányos ábrázolás szemléletesebb képet ad a területi eloszlás egyenlőtlenségeiről. Ezzel a számítógépes módszerrel nagyságrendekkel csökkent az adatok megjelenítésére fordított idő.

Ha a korábbi kutatásainkon készült egyik térképet (11. ábra) és ugyanarról az időszakról térinformatikai módszerrel készült térképet (12. ábra) összehasonlítjuk, szembetűnő különbségek figyelhetők meg. Az erdei iskolákba érkező diáklétszám arányos ábrázolásnak köszönhetően feltűnőbb a Balaton és Budapest környékének kiemelkedő szerepe az erdei iskolák területi elhelyezkedésében. Az adatok ábrázolása is pontosabb, mivel az erdei iskolákkal rendelkező települések koordinátáihoz rendeljük hozzá az adatbázisunkban szereplő adatokat. A figyelmetlenségből és az adatok nagy mennyiségéből származó hibák is kiküszöbölhetők a számítógépes technika alkalmazásával.

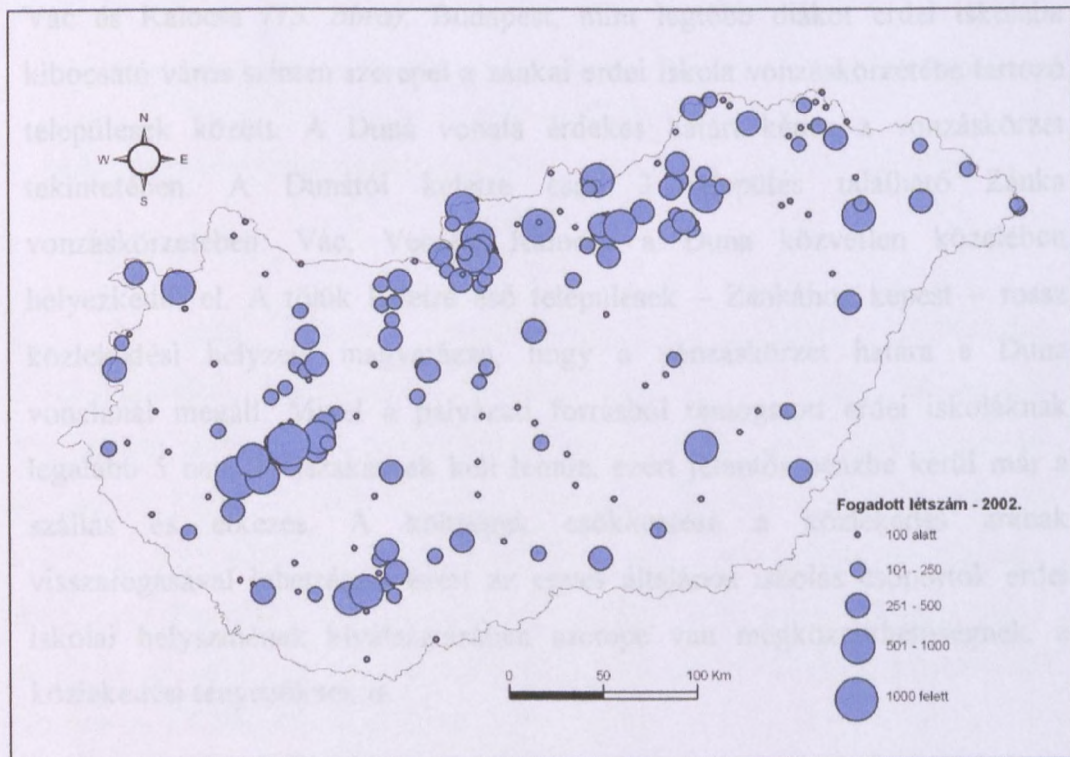

12. ábra: Erdei iskolák területi elhelyezkedése arányos ábrázolásban
Magyarországon a falvak lakosságának aránya a 2002-2003. évi adatok alapján
(Forrás: Balatonszeli I. – Kopári L. 2005.)

11. ábra: Erdei iskolák területi elhelyezkedése és jelentősége Magyarországon a fogadott csoportszám alapján a 2002/2003. tanévben

(Forrás: KOPÁRI L. – LANTOS X., 2004.)

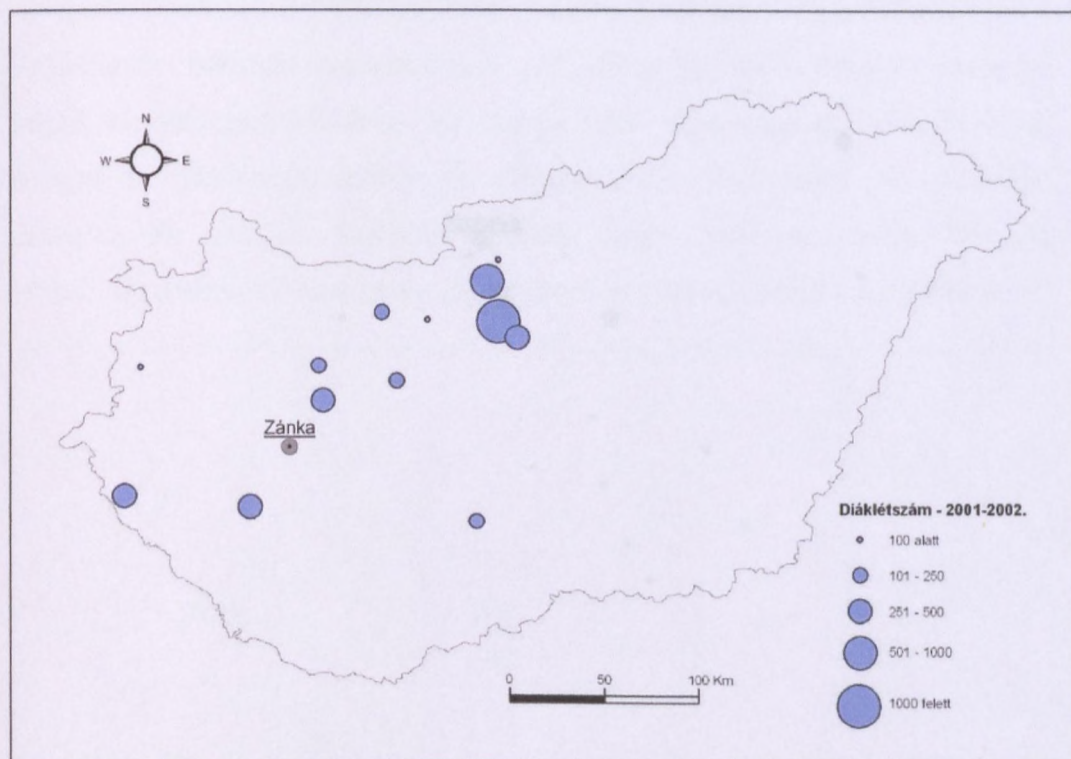
12. ábra: Erdei iskolák területi elhelyezkedése és jelentősége Magyarországon a fogadott diáklétszám alapján, a 2002/2003. tanévben

(Forrás: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2006.)

6. 1. 2. 4. Az erdei iskolák vonzáskörzete

A térinformatikai módszer lehetőséget biztosít a kutatással kapcsolatosan felmerülő új célok kijelölésére és a kérdések gyors igazolására. Az erdei iskolák vonzáskörzetének vizsgálatából magyarázatot várunk arra a kérdésre, hogy a legjelentősebb, legtöbb diákot fogadó erdei iskolák vonzáskörzete nagyobb-e a kisebb jelentőségű erdei iskolák vonzáskörzeténél. A legnagyobb diáklétszámmal működő erdei iskolák vonzáskörzetét térképen ábrázolva a következőkben leírt megállapításokat tehetjük.

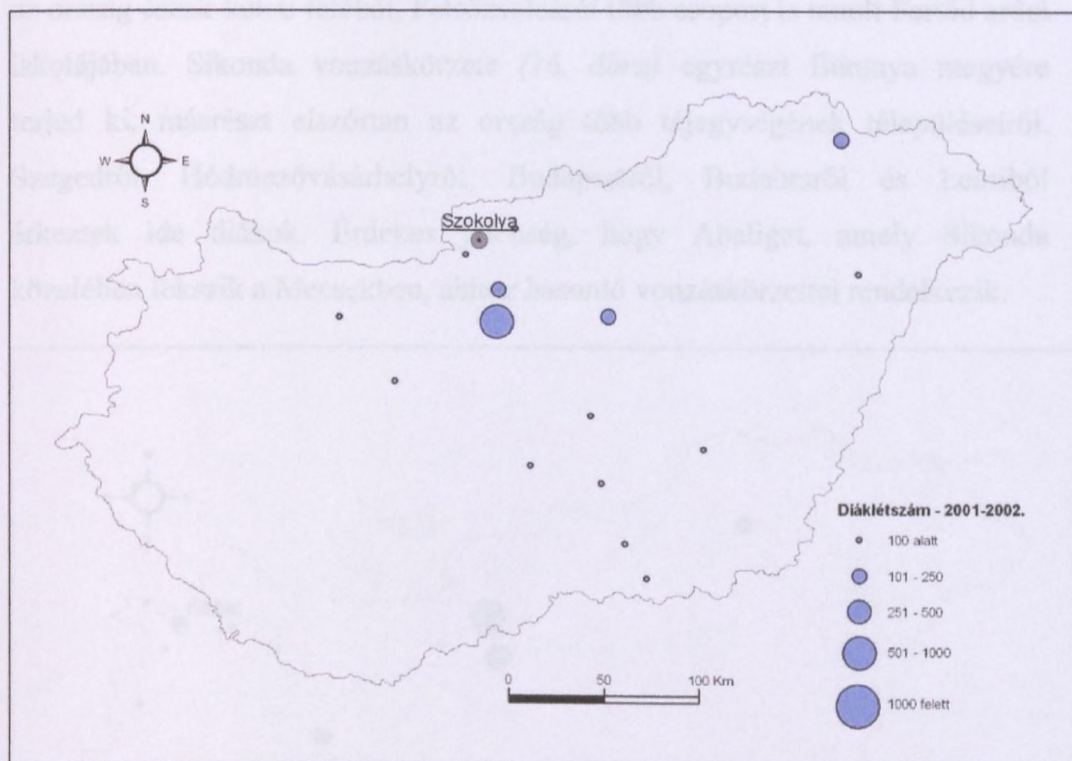
A legtöbb diákot (3871 főt) Zánka erdei iskolája fogadta a 2001/2002-es és 2002/2003-as tanév összevont adatait nézve. A volt úttörő-, ma diáktábor szálláshely kapacitásának, a Balaton közelségének, ismertségnek és országos marketingjének következtében a Dunántúl középső- és északi felére kiterjedő vonzáskörzettel rendelkezik. A vonzáskörzet sarokpontjai Lenti, Szombathely, Vác és Kalocsa (13. ábra). Budapest, mint legtöbb diákot erdei iskolába kibocsátó város szintén szerepel a zánkai erdei iskola vonzáskörzetébe tartozó települések között. A Duna vonala érdekes határt képez a vonzáskörzet tekintetében. A Dunától keletre csak 3 település található Zánka vonzáskörzetében. Vác, Vecsés, Kalocsa a Duna közvetlen közelében helyezkedik el. A tőlük keletre eső települések – Zánkához képest – rossz közlekedési helyzete magyarázza, hogy a vonzáskörzet határa a Duna vonalánál megáll. Mivel a pályázati forrásból támogatott erdei iskoláknak legalább 5 nap, 4 éjszakásnak kell lennie, ezért jelentős pénzbe kerül már a szállás és étkezés. A költségek csökkentése a közlekedés árának visszafogásával lehetséges, ezért az egyes általános iskolás csoportok erdei iskolai helyszínének kiválasztásában szerepe van megközelíthetőségnek, a közlekedési tényezőknek is.

13. ábra: A Zánkán működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján

(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2005.)

Az erdei iskolák – szellemiségükből adódóan – általában kistelepüléseken szerveződtek, melyek egy része esetleg elmaradott térségekben található. Az ott rendelkezésre álló vagy erre a célra kialakított szálláshely kapacitás csak egy-egy (maximum 50 fős) csoport fogadására alkalmas. A Zánkára érkező nagy diáklétszám oka éppen az lehet, hogy a nagy szálláshely kapacitás következtében egy időben több csoport fogadására is alkalmas az erdei iskolás csoportok által preferált időszakban, szeptember-október illetve május hónapokban.

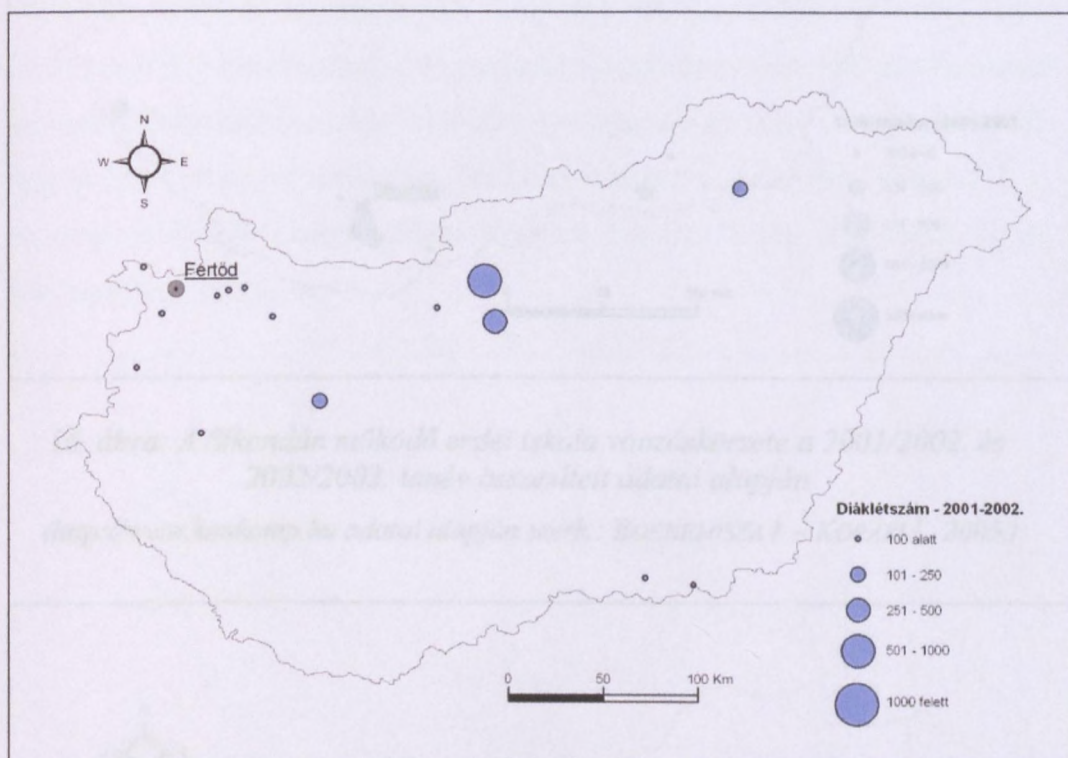

14. ábra: A Szokolyán működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján

(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2005.)

Erdei iskolás diáklétszám tekintetében csak a Szokolyára érkezők száma (2014 fő) haladja meg a zánkai diáklétszám 50%-át. Ezt az arányt sem érte el a Fertődre (1621 fő), Sikondára (1575 fő), Kismarosra (1797 fő) érkező diákok száma a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatait figyelembe véve. A felsorolt négy település vonzáskörzete ennek ellenére szintén kiterjed az ország nagy részére. Szokolya vonzáskörzete (14. ábra) Budapest és Székesfehérvár környékére, valamint az Alföld körzetére terjed ki. A legtávolabbi erdei iskolások Szegedről, Hajdúhadháztól, Sárospatakról érkeztek. A Szokolyához közel fekvő Kismarosnak és Visegrádnak érdekes módon hasonló a vonzáskörzete. A távolabbról utazó erdei iskolások főleg az Alföldről érkeznek ezekre a településekre. Ennek oka lehet, hogy így az Alföldtől teljesen eltérő természeti tájjal ismerkedhetnek meg a tanulók. Fertőd vonzáskörzete (15. ábra) kitölti azt az űrt a Dunántúl északi-nyugati részén, amely területet nem érintette Zánka vonzáskörzete. Érdekesség, hogy

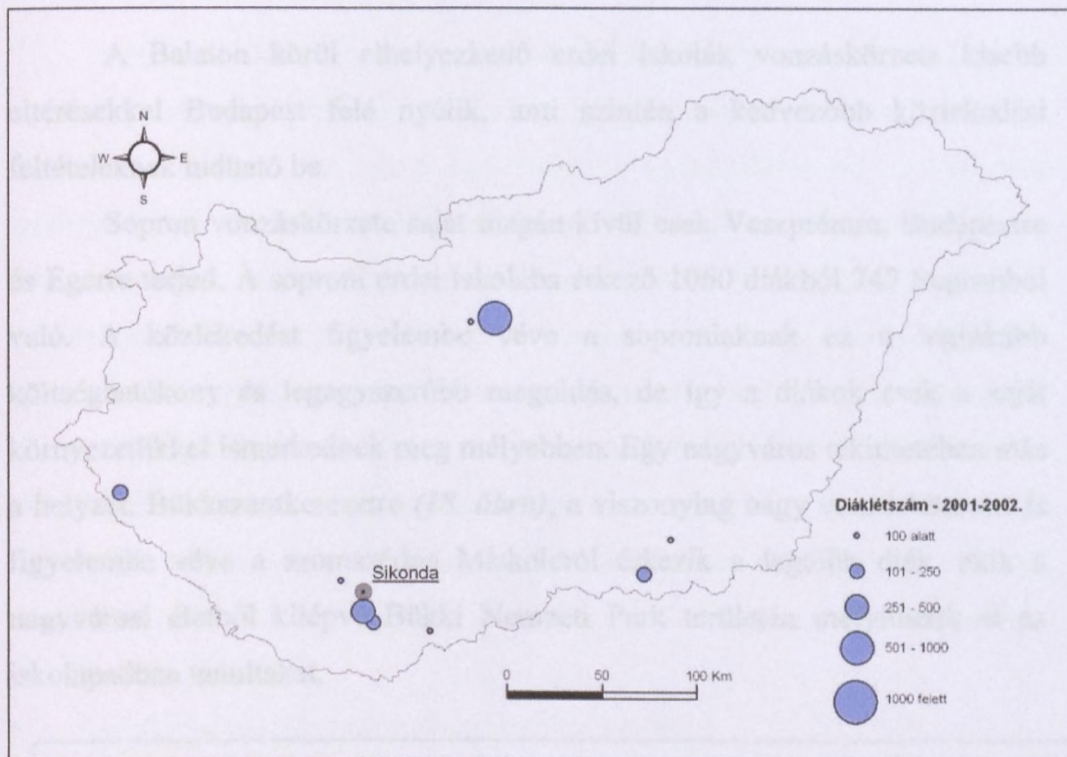
az ország észak-keleti feléből, Felsőzsolcáról több csoport is tanult Fertőd erdei iskolájában. Sikonda vonzáskörzete (16. ábra) egyrészt Baranya megyére terjed ki, másrészt elszórtan az ország több tájegységének településeiről. Szegedről, Hódmezővásárhelyről, Budapestről, Budaörsről és Lentiből érkeztek ide diákok. Érdekes jelenség, hogy Abaliget, amely Sikonda közelében fekszik a Mecsekben, ahhoz hasonló vonzáskörzettel rendelkezik.

15. ábra: A Fertődön működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján

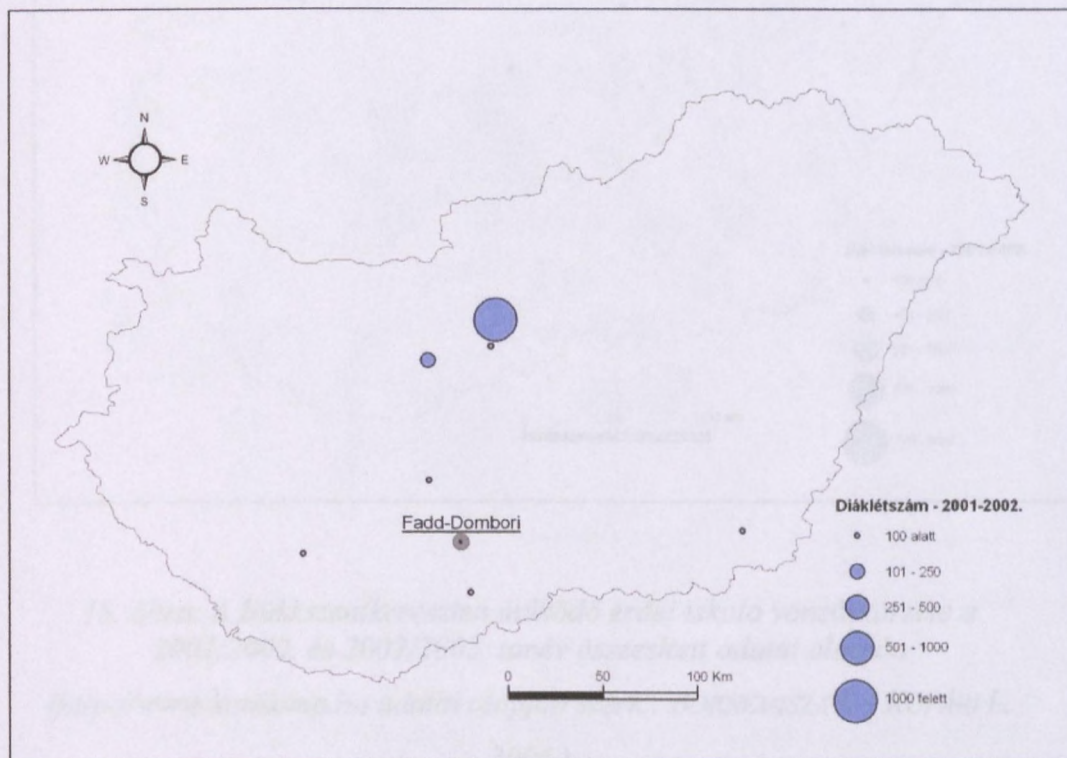
(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2005.)

Figyelemre méltó Fadd-Dombori esete (17. ábra), melynek erdei iskolájába Kaposvárról, Bajoról, Vajtáról, Pázmándról, Dunaharasztiából és Budapestről érkeznek tanulók. A felsorolt települések közül a legtávolabbi Budapestről érkezik a legtöbb diák Fadd-Dombori erdei iskolájába, mely mutatja ebben az esetben is Budapest jelentőségét. Az onnan érkező diákok a nagy távolsággal járó többletköltséget is meg tudják fizetni.

16. ábra: A Sikondán működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján

(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2005.)

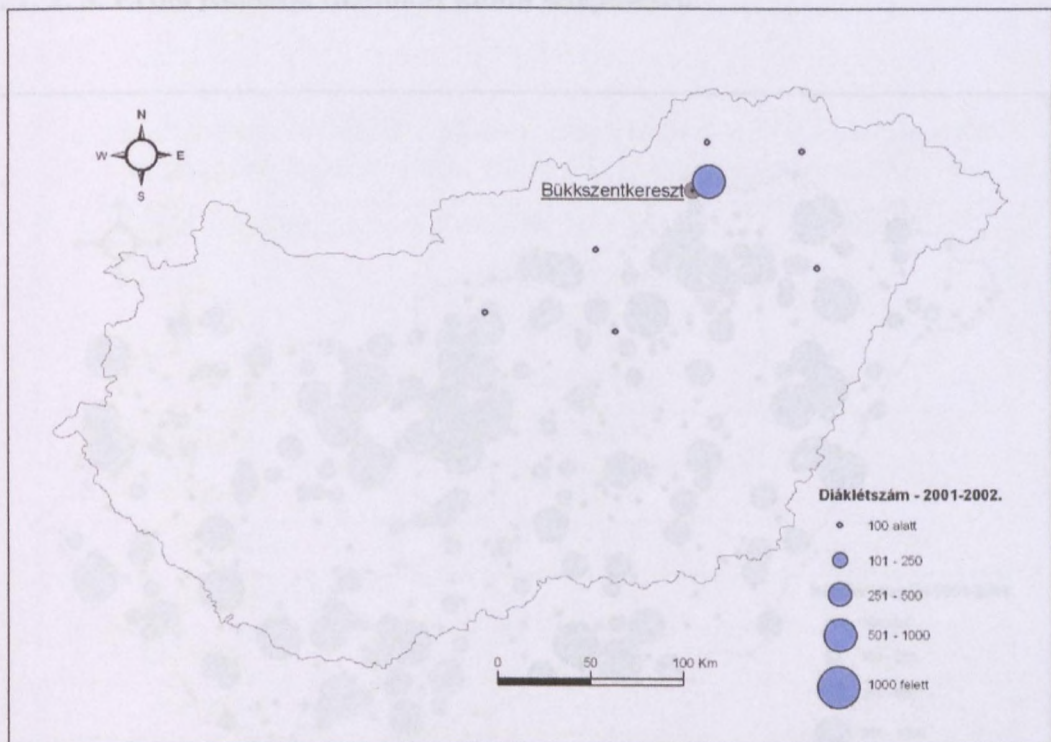

17. ábra: A Fadd-Domboriban működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján

(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2005.)

A Balaton körül elhelyezkedő erdei iskolák vonzáskörzete kisebb eltérésekkel Budapest felé nyúlik, ami szintén a kedvezőbb közlekedési feltételeknek tudható be.

Sopron vonzáskörzete saját magán kívül csak Veszprémre, Budapestre és Egerre terjed. A soproni erdei iskolába érkező 1060 diákból 747 Sopronból való. A közlekedést figyelembe véve a soproniaknak ez a leginkább költséghatékony és legegyszerűbb megoldás, de így a diákok csak a saját környezetükkel ismerkednek meg mélyebben. Egy nagyváros tekintetében más a helyzet. Bükkszentkeresztre (18. ábra), a viszonylag nagy vonzáskörzetet is figyelembe véve a szomszédos Miskolcra érkezik a legtöbb diák, akik a nagyvárosi életből kilépve Bükki Nemzeti Park területén mélyíthetik el az iskolapadban tanultakat.

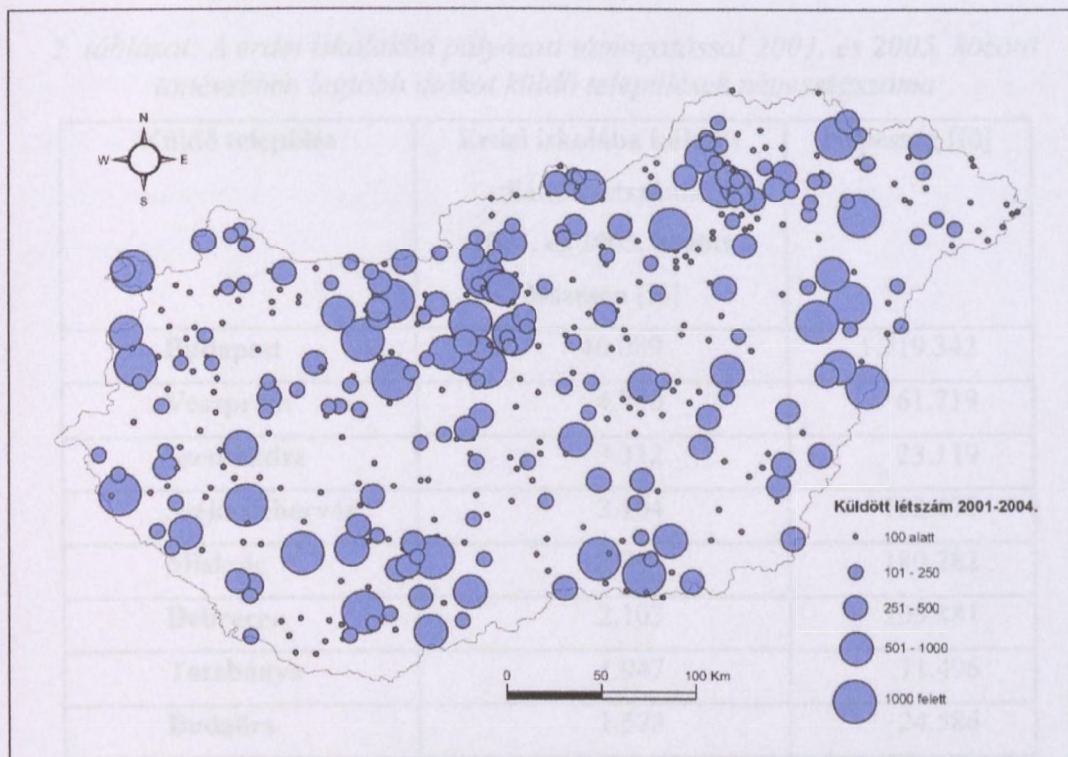

18. ábra: A Bükkszentkereszten működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján

(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2005.)

A vonzáskörzet-vizsgálatnak többek között az erdei iskolák marketingtevékenységénél látjuk hasznát. Ezek figyelembevételével egy adott területen működő erdei iskola szolgáltató a hozzá közel eső, közlekedés szempontjából még megfelelő területeken fejtheti ki reklámtevékenységét. Oktatásföldrajz és oktatáspolitikai szemszögből is jelentősége van a vonzáskörzet vizsgálatnak. Ha állami szinten az a cél, hogy minden általános iskoláskorú tanuló tanulmányai alatt legalább egyszer eljusson erdei iskolába, akkor a meglévő erdei iskolák vonzáskörzetéből kieső területek tanárait, diákjait célirányosabban tudja ösztönözni a minisztérium, illetve fejlesztési lehetőséget biztosíthat erdei iskola szolgáltatóknak az adott területeken.

6. 1. 2. 5. Erdei iskolába diákokat küldő települések

19. ábra: Erdei iskolákba pályázati támogatással diákokat küldő települések és jelentőségük a diáklétszám alapján a 2001. és 2005. közötti tanévek adatait összesítve

(<http://www.konkomp.hu> adatai alapján szerk.: BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2005.)

Az erdei iskolába jelentős számú diákot küldő települések földrajzi elhelyezkedését vizsgálva alapvetően megállapítható, hogy a küldő településeknek azokon a területeken legnagyobb a sűrűsége, ahol ezt az erdei iskolák tekintetében is tapasztaljuk (19. ábra). Az erdei iskola szolgáltatók – üzleti megfontolásból is – a potenciális nagy célközönségre alapozva szervezték az erdei iskolákat az adott nagyvárosok közelébe, figyelembe véve a megfelelő természeti tájat és a közlekedési viszonyokat. A 2001. és 2005. közötti tanévekben az erdei iskolába eljutó gyereklétszám összevont adatait térképen ábrázolva kiemelkedő Budapest és Miskolc környékének jelentősége. Jelentős érdeklődést mutatnak még az erdei iskola iránt Eger, Veszprém, Pécs – Szekszárd – Dombóvár – Kaposvár, Szeged – Hódmezővásárhely, Debrecen, Szombathely – Kőszeg – Sopron térségében. Ezek az eredmények nem is meglepőek, hiszen az ország legnagyobb lélekszámú településeiről van szó.

2. táblázat: A erdei iskolákba pályázati támogatással 2001. és 2005. közötti tanévekben legtöbb diákot küldő települések népességszáma

Küldő település	Erdei iskolába küldött diákok létszáma 2001. és 2005. között összesen [fő]	Népesség [fő]
Budapest	40.089	1.719.342
Veszprém	4.790	61.719
Szentendre	3.312	23.119
Székesfehérvár	3.104	102.670
Miskolc	2.749	180.282
Debrecen	2.103	205.881
Tatabánya	1.947	71.496
Budaörs	1.578	24.586
Pécs	1.432	158.942
Szeged	1.407	162.860

(Forrás: <http://www.konkomp.hu>, <http://www.ksh.hu>)

Az erdei iskolába legtöbb gyereket küldő első tíz település között található Magyarország öt legnagyobb népességű városa, Budapest, Debrecen,

Miskolc, Szeged és Pécs (2. táblázat). Nyilvánvaló, hogy ezekben a városokban abszolút értékben is több az általános iskoláskorú gyerek, s a fiatalok aránya is nagyobb a lakosságszámhoz viszonyítva, mint az aprófalvak esetében. Az erdei iskola lényege egyrészt abban áll, hogy a gyerekek tapasztalati úton ismerkedjenek a természettel. Nagyvárosokban élő tanulóknak erre kisebb az esélyük a hétköznapi életben. Számukra egy falusi vagy természetközeli környezetben eltöltött egyhetes erdei iskola több új élményt jelent, az ilyen irányú ismeretek tekintetében nagyobb mértékben gazdagodnak.

Budapest küldte mind a négy tanévben a legtöbb diákot erdei iskolába. Az évenkénti legtöbb diákot küldő első öt település között szerepel még Veszprém három, Szentendre és Székesfehérvár két-két alkalommal.

Meglepő eredményt kapunk, ha az erdei iskolákba utazó diáklétszámot az adott település népességszámához viszonyítjuk. Ebből kiderül, hogy arányát tekintve nem a nagyvárosok a legaktívabbak erdei iskolák látogatása tekintetében. Némelyik kistelepülésről ezer főre vetítve sokkal több gyerek jutott el erdei iskolába, mint a felsorolt nagyvárosokból. Ez arra utal, hogy nem az életkörülmények a meghatározóak e tekintetben, hanem a tanárok aktivitása saját iskolájukban.

7. ESETTANULMÁNYOK

7. 1. Esettanulmány a Döbröcén szervezett erdei iskoláról

Döbröce a Keszthelyi-hegység északi lábánál, nyugodt, csendes környezetben elterülő, 80-85 lakosú kis falu. Természeti értékek közül kiemelkedőek a Kovácsi-hegy különleges bazaltképződményei. Az itt található Bazaltutca (23. ábra), a Vadleány-barlang (21. ábra; 22. ábra), Holló-kő, a Világos-hegyen álló buddhista sztúpa és a körülöttük lévő erdők kínálnak változatos túralehetőségeket.

20. ábra: A falu szélén faragott tábla jelzi a turistaházat és térkép a Tátika-Rezi Régió területét

(Fotó: Gáspárné Mózsa S.)

A faluban álló turistaházat (20. ábra) 1998. őszén adták át 25 ágygal, amelyet 2002-ben bővítettek 35 férőhelyesre. Az erdei iskolát a már meglévő szálláshelyre alapozva 2001. őszén kezdtem szervezni, hogy a 2002/2003-as tanévre 2002 tavaszán majdan kiírandó erdei iskolás pályázatra kész erdei iskolai- és pedagógiai programmal, illetve marketing tervvel tudjak előállni.

23. ábra: Nagy élményt jelentenek a bazalttorgonák

(Fotó: Gáspárné Mózsa S.)

24. ábra: A Kovácsi-hegy geobotanikai tanösvéytáblái szakszerűen tájékoztatják a kirándulókat a környék természeti viszonyairól

(Fotó: Gáspárné Mózsa S.)

A helyi természeti és kulturális értékeket előtérbe helyezve összeállítottam az erdei iskola heti programját tematikus sorrendbe szedve, – figyelembe véve a lehetőséget és a megvalósítandó pedagógiai célokat – kezdve a falu elhelyezkedésétől, tájékozódástól, a környék földrajzi, botanikai, állattani, történelmi bemutatásán át a néprajzi értékekig. Ezek alapján erdei iskola szervezésben jártas, biológia-, földrajz-, történelem-, pedagógia szakos gyakorló pedagógus kollégák közreműködésével összeszedtük az erdei iskolai program kerettantervi csatolóadásait, megírtuk az erdei iskolai program tantervét, és összeállítottam az adottságok és a program alapján egy munkafüzetet alsós- és felsős korosztály számára (KOPÁRI L. – GYURICZA L. 2003/a; KOPÁRI L. – GYURICZA L. 2003/c).

1. nap: Utazás Döbröcére, egyénileg. - **A föld napja** – A Dunántúli-középhegység földrajza. A vulkáni működés. A bazalt **tanúhegyek**: Tanulmányi séta a környéken /Döbröce - Kovácsi-hegy fennsíkja – Nagygörbői kőbánya (geológiai feltárás) - Kovácsi-hegy bazaltorgonái (bazaltutca) - Vadleány-barlang (különleges, bazaltban keletkezett barlang, a hozzá kapcsolódó legendával)
2. nap: **Az erdő napja** – **Az erdő élete**. A **Dunántúli-középhegység növényzete**: Tanulmányi kirándulás a Kovácsi-hegy erdeiben. Az erdő életének tanulmányozása. A tavi szukcesszió és a zsombékos növényzet tanulmányozása a Vad-tó és a Nagy Rekettyés-tó példáján
3. nap: **A vizek napja** – **A Balaton és a Kis-Balaton kialakulása és földrajza**. A **Balaton felvidéki Nemzeti Park, a Kis-Balaton élővilága**: Buszos tanulmányút a Kis-Balaton szabadon látogatható területeire /Kányavári-sziget gazdag madárvilága, kápolnapusztai bivalyrezervátum és bemutató központ/
4. nap: **A história napja: A környék történelme**. **Rómaiak Pannóniában. Várépítészet Magyarországon**: Buszos kirándulás: **Sümeg** /római kori ásátások, vár/, vagy **Tátika vára**
5. nap: **Az ügyesség, a művészetek és a gazdaság napja** – **A falusi gazdálkodás és népművészet**: Csuhéfonás és csumababa készítés elsajátítása, vagy tanulmányi kirándulás a szőlőhegyre, fafaragó munkájának megtekintése.

25. ábra: A helyi fafaragó munkája a turistaháznál...

(Fotó: Gáspárné Mózsa S.)

26. ábra: ...és a döbröcei szőlőhegyen, amelyek szerepet játszanak az erdei iskolás gyerekek esztétikai nevelésében.

(Fotó: Kopári L.)

Megkerestem a helyi vállalkozókat, akik a diákok szállítását, étkeztetését meg tudták oldani. Felvettem a kapcsolatot a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóságával és a helyi vízügyi igazgatósággal, hogy biztosított legyen az erdei iskolás csoportok szakvezetése egy fakultatív kis-balatoni kirándulás esetén. Megkerestem a Nagygörbőn működő körzeti iskola igazgatóját, hogy esetleges igény esetén helyi tanárok vezessék a szakjuknak

megfelelő napi programokat. A faluban élő fafaragót is bevontuk a szervezésbe, hogy a gyerekek esztétikai szemléletét is formálni tudjuk (25. ábra; 26. ábra). Az ő munkái nemcsak a turistaház melletti játszótéren, de az egész faluban, szőlőhegyen sétálva megcsodálhatóak. A heti program utolsó napjára, péntekre kézműves foglalkozást szerveztem, ahol természetes-, a faluban is fellelhető anyagokból, pl. kukoricacsuhéból a gyerekek régen használatos játékokat, díszeket készíthettek (27. ábra; 28. ábra).

27. ábra: Kézműves foglalkozás az erdei iskolában ...

(Fotó: Gáspárné Mózsa S.)

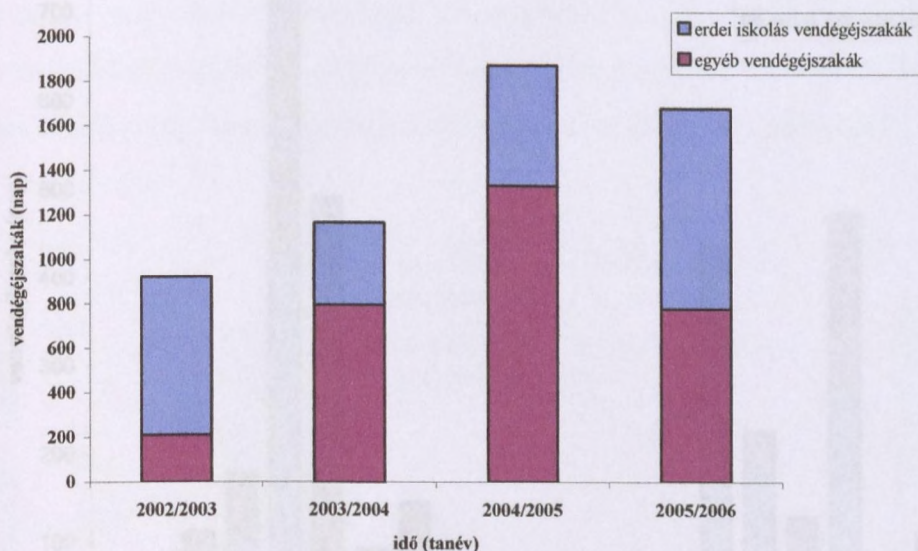
28. ábra: ...és kiállítás az elkészült munkákból

(Fotó: Gáspárné Mózsa S.)

Az erdei iskolai program lebonyolításához biztosítottam a közetgyűjteményt, növény- és állathatározókat, várépítészetről szóló könyveket, iránytűt, nyomok kiöntéséhez gipszet, filmet a Kis-Balaton élővilágáról és különböző papírokat és írószereket.

A teljes program összehangolása után indítottam a marketing tevékenységet. Prospektust szerkesztettem, amelyen nemcsak az erdei iskolát mutattam be, hanem a település és a környék, megközelíthetőségeit, érdekességeit, szálláslehetőségeit is. Egy figyelemfelkeltő levél kíséretében 1000 db levelet postáztam ki a prospektussal együtt a 2002. tavaszán a 2002/2003. tanévre kiírt erdei iskolás pályázat megjelenése után általános iskolás tanároknak, iskolaigazgatóknak a Dunántúl összes megyéjébe és Budapestre, amelyben meghívtuk őket egy erdei iskolai program bemutatóra Döbröcére. Az 1000 levélre kb. hatvanan reagáltak és jöttek el a bemutatóra, ami 6%-os eredményként értékelhető. Ebből 10 tanár, illetve iskola nyújtott be

pályázatot, s közülük 7 meg is nyerte. A pályázatot benyújtott, de nem támogatott iskolák és osztályok közül önköltségesen nem jöttek el erdei iskolába. Egy budapesti iskola diákjai voltak azok, akik pályázati támogatás nélkül vettek részt erdei iskolás programon. Így a direkt marketingként kipoztázott 1000 db levélnek, s a későbbi bemutatóútnak 8%-os volt az eredménye. Ezzel az erdei iskolások 709 vendégéjszakát töltöttek a Döbröcei Turistaházban, ami a 2003. évi összes vendégéjszakának (920 vendégéjszaka) a 77%-a volt (29. ábra).

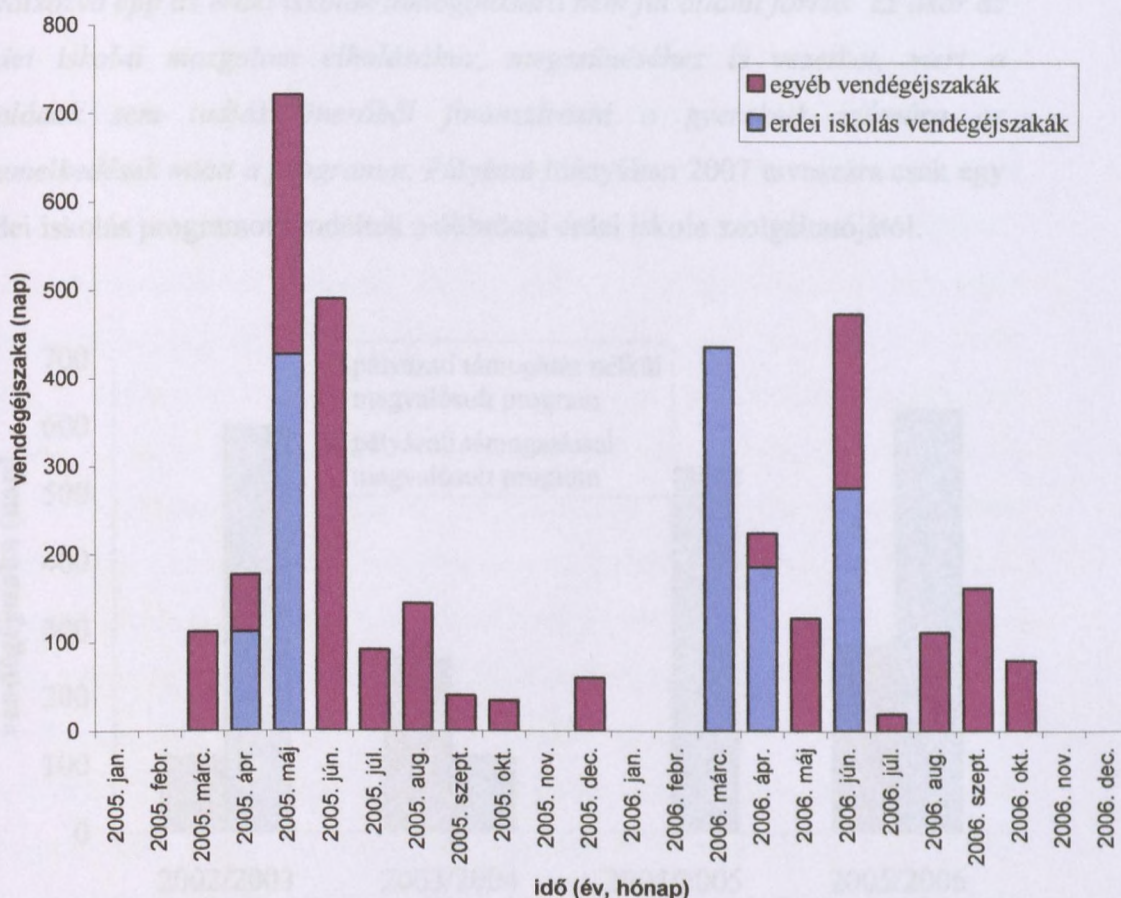

29. ábra: Erdei iskolás- és egyéb vendégéjszakák megoszlása a Döbröcei Turistaházban 2002/2003 és 2005/2006 közötti tanévekben

(Forrás: Kopári L.)

Az erdei iskolás programok többségét az általam biztosított részletes tanterv, program és munkafüzet segítségével a csoporttal érkező tanárok vezették, – kivéve a kézműves foglalkozásokat, – csökkentve ezáltal a költségeket. Az erdei iskolás pályázat feltétele volt, hogy szorgalmi időszakban kellett megvalósulnia, szeptember közepétől, május végéig. Ezek az időpontok az évek során változtak, de mindenképp csak az őszi iskolakezdés után pár héttel indulhattak, s be kellett fejezni azokat legalább két héttel a nyári szünet kezdete előtt. Ennek az a pedagógiai célja, hogy a diákok az erdei iskolában várható ismeretekre már az iskolapadban fel tudjanak készülni, és az erdei iskolai program után az ott tapasztaltakat meg tudják beszélni, rendszerezni, összegezni tudják tudásukat.

Az erdei iskolás pályázati feltételek szálláshely kihasználtságra gyakorolt pozitív hatása az, hogy preferálta az őszi és tavaszi időpontokat. Természetesen a csoportok ősszel minél korábban, tavasszal minél később szerették és szeretnék megvalósítani erdei iskolai programjukat, de a szálláshely kapacitása miatt ezek egyre inkább eltolódtak késő őszi és kora tavaszra (30. ábra).

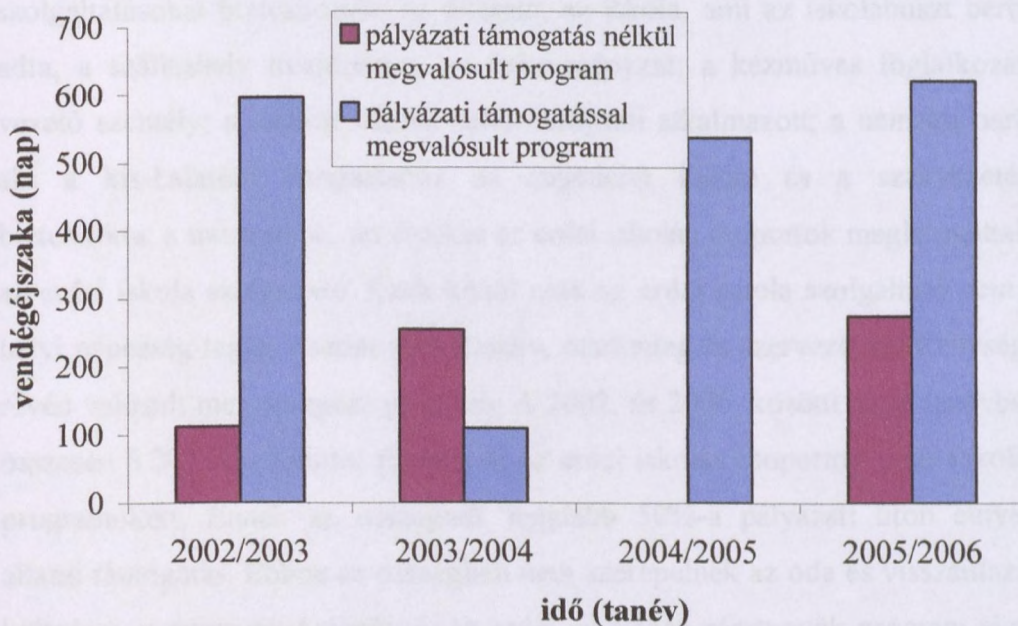
30. ábra: Erdei iskolás- és egyéb vendégéjszakák megoszlása a Döbröcei Turistaházban havonként 2005-ben és 2006-ban

(Forrás: Kopári L.)

A további három tanévben tovább folytatódtak az erdei iskolai programok Döbröcén, s ezzel párhuzamosan nőtt a Döbröcei Turistaházban eltöltött vendégéjszakák száma is. Ez annak köszönhető, hogy az erdei iskola miatt elkészült, a turistaházat is reklámozó anyag eljutott évente 1000-1200 iskolába. Az erdei iskola is ismertséget hozott a turistaháznak és ezzel együtt a falunak. Vannak olyan Döbröcén erdei iskolába járt tanárok és gyerekek, akik

azóta évente rendszeresen családdal térnek vissza, hogy a nyaralásuk alatt túrázzanak a környéken.

A 2005/2006-os tanévre kiírt erdei iskolai pályázat feltételei miatt a pályázatilag támogatott erdei iskolák már márciusban és áprilisban lezajlottak, még inkább széthúzva ezzel a turistaszezont. *2006/2007-es tanévre nem írtak ki még erdei iskolai pályázatot. Félő, hogy az ország gazdasági helyzetére hivatkozva épp az erdei iskolák támogatására nem jut állami forrás. Ez akár az erdei iskolai mozgalom elhalásához, megszűnéséhez is vezethet, mert a családok sem tudják önerőből finanszírozni a gyerekeik számára az áremelkedések miatt a programot.* Pályázat hiányában 2007 tavaszára csak egy erdei iskolás programot rendeltek a döbröcei erdei iskola szolgáltatójától.

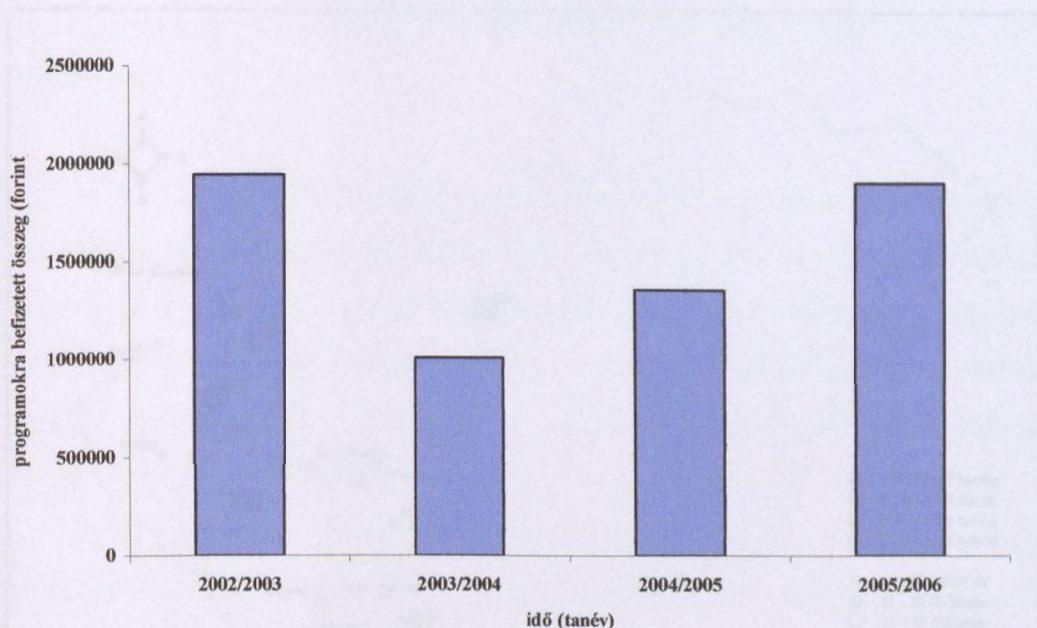

31. ábra: A Döbröcén megvalósult, pályázattal támogatott- és nem támogatott erdei iskolások által generált vendégéjszakák megoszlása 2002/2003 és 2005/2006 közötti tanévekben

(Forrás: Kopári L.)

Összességében 2002. és 2006. között 645 diák és tanár fordult meg a döbröcei erdei iskolában, amelynek során 2513 vendégéjszakát töltöttek el (31. ábra). A döbröcei erdei iskola példája is igazolja – az erdei iskola szellemiségét is figyelembe véve, – hogy az erdei iskola megfelel az ökoturizmus fogalomrendszerének. A diákok elutaznak, ellátogatnak Döbröce

környékének viszonylag zavartalan természeti területére, betartva a környezetvédelem alapvető szabályait, amelyeket bővítenek, tudatosítanak és megerősítenek bennük a program ideje alatt. A program ideje alatti sétákon, túrákon élvezik és értékelik, tapasztalati úton megtanulják a térség természeti (Bazaltutca, Vadleány-barlang, bükkös erdő, ligeterdei vegetáció, madárvilág, stb.), jelen (élő néphagyományok, kézművesség, fafaragó, hagyományos építészet és gazdálkodás) és múltbéli (közép- és római kori emlékek, Simon István Emlékmúzeum, stb.) értékeit. A helyi népesség is társadalmi, gazdasági előnyökhöz jut az erdei iskola révén. Az elmúlt években növekedett a Döbröcei Turistaház kihasználtsága, a turistaszezon meghosszabbodott és a vendégkör bővül, s ez által egy főállású munkahely teremtődött a faluban. Többletjövdelemhez jutottak azok, akik az erdei iskolába szükséges szolgáltatásokat biztosították: az étterem; az iskola, ami az iskolabuszt bérbe adta; a szálláshely tulajdonosa, az önkormányzat; a kézműves foglalkozást vezető személy; a túrákat vezető önkormányzati alkalmazott; a nemzeti park, aki a kis-balatoni látogatáshoz az engedélyt kiadta és a szakvezetést biztosította; a múzeumok, amelyeket az erdei iskolás csoportok meglátogattak; az erdei iskola szolgáltató. Ezek közül csak az erdei iskola szolgáltató nem a helyi népesség tagja, viszont az ő kreatív, marketing és szervező tevékenysége révén valósult meg az egész program. A 2002. és 2006. közötti négy tanévben összesen 6.206.300 forintot fizettek ki az erdei iskolás csoportok erdei iskolás programokért. Ennek az összegnek legalább 50%-a pályázati úton elnyert állami támogatás. Ebben az összegben nem szerepelnek az oda és visszautazás költségei, a múzeumi belépők és az erdei iskolában résztvevők program alatti költségei. Az állami támogatások elmaradásával ez az összeg a töredékére esik vissza (32. ábra).

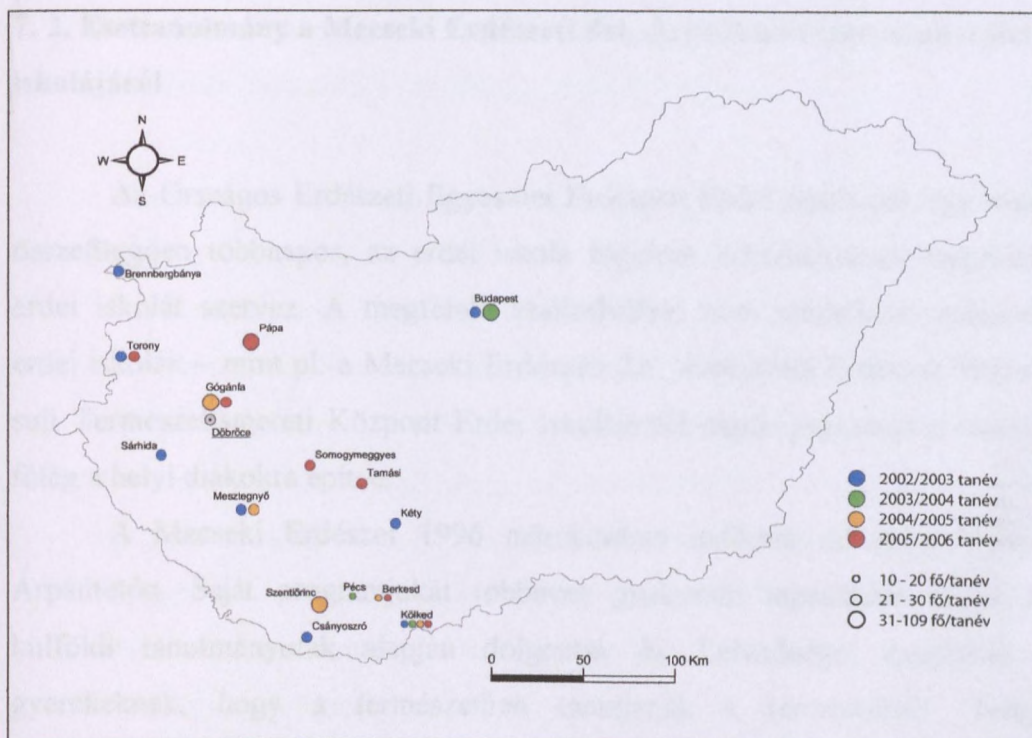

32. ábra: A Döbröcei Erdei Iskolai programokra befizetett összegek a 2002/2003 és 2005/2006 közötti tanévekben

(Forrás: Kopári L.)

Távlati előnyei a területnek és magának, Döbröce falunak az, hogy az erdei iskola révén ismertséget szerzett az ott járt diákok, iskolájuk, szüleik körében, s később a közülük visszatérő vendégek révén biztosított lehet a fenntartható fejlődés.

A helyi szolgáltatóknak a többletjövedelem miatt az az érdeke, hogy fenntartsák a viszonylag zavartalan természeti környezetet, tisztán tartsák azt. Ha ezt nem teszik, elmaradnak a turisták, mert degradált, szennyezett természeti környezetben nem érzik jól magukat sem a turisták, sem az erdei iskolások. Konkrét, természetre gyakorolt pozitív hatása az erdei iskolának Döbröce környékén például az, hogy a 2002. tavaszán szervezett bemutató út előtt a falu önkormányzata szemétgyűjtést rendezett a Kovácsi-hegyen, a Vadleány-barlang és a Bazaltutca környékén. Több zsák szemet került ki ekkor az erdőből. Kezdeményezésemre turistautat jelöltek ki a faluból, amely összekötötte Döbröcét a Kovácsi-hegyen átmenő kék és sárga országos turistautakkal s ezzel együtt a Kovácsi-hegy geo-botanikai tanösvénnyel.

33. ábra: A Döbröcei Erdi Iskolába diákokat küldő települések és tanulók száma 2002/2003 és 2005/2006 közötti tanévekkel.

(Forrás: Kopári L.)

A Döbröcei Turistaház az elmúlt 5 évben a Dunántúl egész területéről és Budapestről keresték (33. ábra). Vannak iskolák, és egyéb oktatási intézmények, akik az erdei iskolai program megvalósítása utáni években tanulmányi kirándulás, vagy nyári tábor szálláshelyéül vették igénybe a házat. Az erdei iskolák, tanulmányi kirándulások, nyári táborok, s egyáltalán a szálláshely jellege miatt a Döbröcén bonyolított forgalom közel 100%-a az ifjúsági turizmus körébe is tartozik.

7. 2. Esettanulmány a Mecseki Erdészeti Zrt. Árpádtetőn szervezett erdei iskolájáról

Az Országos Erdészeti Egyesület Erdészeti Erdei Iskoláinak egy része összefüggően többnapos, az erdei iskola fogalom kritériumainak megfelelő erdei iskolát szervez. A megfelelő szálláshellyel nem rendelkező erdészeti erdei iskolák – mint pl. a Mecseki Erdészeti Zrt. Árpádtetői Erdészeti Mókusi Természetismereti Központ Erdei Iskolája fél napos programokat szervez főleg a helyi diákokra építve.

A Mecseki Erdészeti 1996 márciusában indította az erdei iskoláját Árpádtetőn. Saját programjukat többéves gyakorlati tapasztalat, hazai és külföldi tanulmányutak alapján dolgozták ki. Lehetőséget nyújtanak a gyerekeknek, hogy a természetben tanuljanak a természetről. Terepi programjaik alatt a gyerekek a természetet apránként megtapasztalva maguk fedezhetik fel annak belső összefüggéseivel együtt, és így kialakulhat bennük egy új természetszemléletet, újfajta hozzáállás, melynek elemei a megértés, a szeretet és a felelősségérzet (<http://www.mecsekerdo.hu/suli/index.html>)

Évszakoknak és két korcsoportnak (6-10 és 10-16 éveseknek) dolgoztak ki a programokat, melyeknek összetevői:

- hogyan viselkedjünk a természetben
- a Mecsek földrajza
- a Mecsek növény és állatvilága
- védett növényeink, állataink
- talajunk, talajlakó élőlények
- vizek élővilága, vizeink védelme
- gyógynövények
- erdő- és vadgazdálkodás
- természetvédelem
- környezetünk állapota
- gyakorlati tudnivalók
- mesék versek a természetről
- a Mecsek mondavilága
- képek rajzok készítése a természetből, a természetről

- természetismereti játékok
- természetes anyagokból ajándékok, játékok készítése

Programjaik elsősorban a terepen folynak, de két jól felszerelt oktatóterem is a rendelkezésükre áll.

Az erdészek véleménye az, hogy az erdőt meg lehet szerettetni, a gyerekek szemléletét lehet formálni egy-két napos program alatt is. A pécsi iskolák és diákok, tanárok körében is népszerű az árpádtetői egy-egy napos erdei iskola, amely csak a napi iskolai oktatás idejére terjed ki reggel 8-tól 12-13 óráig. Ennek legfőbb oka a költségtakarékosság. A diákok a helyi busszal tudnak eljutni az erdei iskola helyszínére, étkezésükről az iskola vagy szülő gondoskodik, mintha rendesen iskolába menne a gyermek, és szállásköltség sem terheli az erdei iskolai program árát.

Mivel az Árpádtetői Erdei Iskola egy-egy napos programja nem felel meg az erdei iskola 2001-ben elfogadott fogalmának, ezért az iskoláknak, osztályoknak pályázni sem lehet ezekre, viszont olcsóságából következően sokkal szélesebb körben érdeklődnek utána óvodásoktól a felnőttekig. 2006-ban 120 óvodás, 2017 általános iskolás, 36 középiskolás és 198 felnőtt vett rész erdei iskolai programon a Mecseki Zrt. Programjával. Ebben az erdei iskolában lehetőség van erdei iskola program megvalósítására a csoport által hozott programmal is, illetve fogyatékos gyerekek részére is kínálnak programlehetőséget, de ezekre nem volt igény 2006-ban. A Mókus-suli Természetismereti Központ az egy napos programok mellett kínál nyári táborokra programot, évente megrendezi az Erdők Hete programsorozatot, illetve idegen szálláshellyel és az erdei iskolán kívül igénybe vett étkezésekkel az egy napos programokból akár egy hetes erdei iskolára is lehetőség van. Ebben az utóbbi esetben az egy napos programok közül lehet összeválogatni a csoport érdeklődésének megfelelő témákat. A 2006. évben 40 általános iskolás diák igényelt szolgáltatást nyári tábora alatt a Mókus-suli Természetismereti Központtól, 132 fő kapcsolódott be az erdők hete programsorozatba, akik közül 62 fő általános iskolás, 24 fő középiskolás és 46 fő felnőtt volt. Más szolgáltatótól igénybe vett szállással és étkezéssel 149 diák vett részt többnapos programon, akik összesen 607 vendégéjszakát töltöttek el erdei

iskolában. A 149 diák 5 településről (Báta, Vép, Budajenő, Ócsény, Szederkény) érkezett többnapos programra az Árpádtetői Erdei Iskolába. A korábban említett 2173 óvodás, általános- és középiskolás kizárólag Pécsről vette igénybe a szolgáltatást egy-egy napra (ex verb. Adorján R. 2007).

Az Mecseki Erdészeti Zrt. Árpádtetői Erdészet Mókus-suli Természetismereti Központja jelentős az ökoturizmus terén is. Főfoglalkozású szakemberek valósítják meg a programokat a résztvevők aktív tevékenységének közreműködésével, és az egy-egy napos modulokat könnyebben igénybe tudják venni akár az óvodás, akár a felnőtt korú résztvevők is. Ennek azért nagy a jelentősége, mert nem csak egy szűk általános iskolás korosztály kaphat ökológiai, természetismereti, környezet- és természetvédelmi tudást, szemléletet, hanem bárki, aki Pécsre illetve a Mecsekbe érkezve igénybe veszi az erdészet által nyújtott szolgáltatást.

8. EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE

8. 1. Összegzés

Az erdei iskola fogalmának és gyakorlati megvalósításának vizsgálatából egyértelmű, hogy az erdei iskola is turisztikai szolgáltatás, azon belül is az ifjúsági- és az ökoturizmus tárgykörébe sorolható. Magyarországon ökoturizmust, mint turisztikai terméket jórészt csak a nemzeti parkjaink kínálatában találhatunk. Erre a tevékenységre a törvény is kötelezi azokat a természeti értékeink bemutatása és a viszonylag zavartalan természeti területek ökológiai viszonyainak oktatása révén. Nemzeti parkjaink erdei iskolákat is szerveznek oktatóközpontjaikban, amelyre vonatkozóan az erdei iskolás pályázati eredmények közlésénél adatokat találunk.

A magyarországi erdei iskolák területi elhelyezkedésének vizsgálatából megállapítottam, hogy a nemzeti parkokon kívüli erdei iskola szolgáltatók nagy része is a nemzeti parkok területén vagy azok közelében szervez erdei iskolát, kihasználva a nemzeti parkok szolgáltatásait – képzett szakembert, tanösvényt, oktatóközpontot – és a viszonylag zavartalan természeti területet.

A hazai idegenforgalmi statisztikákban nem lehet adatokat találni az ökoturisztikai szolgáltatásokról. A nemzeti parkok sem értelmezik egyformán az ökoturizmus fogalmát, és ezért nem tudnak ekvivalens adatokkal szolgálni. Ha elfogadjuk, hogy az erdei iskola ökoturizmus, akkor a 2001-ben elindult Erdei Iskola Programban évente résztvevő évi 25000-40000 diák jelentős számú ökoturistának számít.

Az erdei iskolás célhelyeket vizsgálva megállapítottam, hogy azok kistelepüléseken, falvakban vagy azok közvetlen környékén működnek. A döbröcei erdei iskola példáján számokkal igazoltam, hogy a falunak gazdasági hasznót és ismertséget hozott az ott működő erdei iskola, a falu környékén elterülő erdő tisztább lett és a település néphagyományai, népi játécai felelevenedtek az erdei iskolások révén.

Az erdei iskolák működése, működtetése egy-egy elmaradott kistelepülésen a turizmus által gazdasági fellendülést, fejlődést eredményezhet, amennyiben az megfelelő szállással rendelkezik. Itt nem jelent akadályt az elmaradottság, a még mindig hagyományos paraszti gazdálkodás, és kevés

anyagi beruházást igényel. Az erdei iskolás csoportok turisztikai holtszezonban is munkát és jövedelmet biztosítanak a településen az erdei iskolai szolgáltatónak, és az erdei iskolák működését biztosító szállásadóknak, éttermeknek, kézműveseknek, erdészeknek, stb. Ismertséget hozhat az ország nemzeti parkjainak, kistelepüléseknek, és felnőttként a visszatérő turisták jelenthetnek hosszú távú befektetést ezeknek a területeknek.

Az erdei iskolák – szellemiségükből kifolyólag – őrzik és védik az adott természeti és kulturális környezetet, a tárgyi értékeket és nem utolsósorban feltámasztják az eltűnt-, és ápolják a fennmaradt néphagyományokat. Az erdei iskolákban folyó környezettudatos nevelés az alapja a fenntartható fejlődésnek és az ökoturizmusnak.

A kutatás legfontosabb eredménye annak bizonyítása, hogy az erdei iskola teljes egészében megfelel a turizmus fogalmának, ezen belül az ökoturizmus szellemiségének. Az erdei iskolákon kívül Magyarországon nagyon szerény az ökoturizmus kínálati piaca. Ezért lenne fontos, hogy az erdei iskolát a turisztikai szakemberek is úgy fogadják el, mint ökoturisztikai terméket.

8. 2. Abstract

By monitoring the concept of open-air schools and by the realization of them it seems obvious that the open-air school is a touristic service. Within the latter mentioned concept these schools can be categorized in the domain of juvenile, and ecotourism. In Hungary ecotourism as a touristic product is mostly found in the supply of national parks. Even the law obliges these national parks to their offers by means of demonstrating our national heritage and telling the young about the ecological conditions of the more or less undisturbed natural environment. Our national parks organize open-air schools, regarding which figures are found concerning their tendering results.

During the study of the geographical field location of these Hungarian open-air schools I concluded that most open-air school suppliers organize their school in

the area of a national park or near it, thus using the particular national park's services, i. e. skilled specialists, tracks, educational centers, and the relatively undisturbed surrounding nature.

No data can be traced down about ecotouristic services in our national tourism statistics. The notion of ecotourism is not even defined the same way in the description of national parks, therefore no equivalent details are provided by them, either. If we accept that the concept of the open-air school fits in the domain of ecotourism, then the number of students, ranging from 25000 – 40000 taking part in The Open-Air School Programme started in 2001, can be viewed as a good number of ecotourists.

Analyzing the target areas of open-air schools I could draw the conclusion that they mostly function in townships and villages or in their vicinity. Studying the survey of the open-air school in Döbröce I could numerically justify that the school established there made economic profit and good reputation for the village, its forest nearby became much cleaner, and the settlements' folk traditions and games revived through school children attending it.

Running and operating open-air schools with appropriate accommodation mean economic come-back and development for backward townships by tourism coming into circulation. Backward circumstances, traditional farming do not pose any disadvantage and need just a little financial investment. Even in slack seasons open-air school pupils guarantee working facilities and regular income for quarter-masters, restaurants, craftsmen, and foresters, amongst others. These children can give a good name and fame to our national parks and townships, therefore the same tourists later on in life can pay another visit at the same place already as adults, providing long-term investment for the area and its people.

Open-air schools guard and protect the particular natural and cultural environment, the real value, and last but not least resuscitate forgotten traditions and keep alive the surviving ones. The basis of this sustainable development and ecotourism is the environmental awareness being educated in these schools.

The most important result of the research is to demonstrate that the concept of open-air schools fully coincides with the notion of tourism, more precisely ecotourism. Apart from open-air schools, the offered market of ecotourism is very modest in Hungary. That is why it would be crucial for tourism experts to accept the concept of open-air schools as ecotouristic products.

9. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az elmúlt hét év alatt nagyon sok segítséget kaptam, amelyet ezúton szeretnék megköszönni. Mindenekelőtt köszönetet mondok dr. Aubert Antal tanár úrnak, akinek ösztönzésére vágtam bele a Ph.D. tanulmányimba, s aki fő támogatóm és konzulensem volt kutatásaim során. Megköszönöm másik konzulensemnek, dr. Fodor István professzor úrnak, és a doktori iskola vezetőjének, dr. Tóth József professzor úrnak állandó biztatását, amellyel mindig egy újabb lökést kaptam a cél felé. Köszönetet mondok a kutatásaimban segítőknek, szerzőtársaimnak, Bornemisza Imrének, Pósfayné Bakota Évának, Lantos Xéniának, Milics Gábornak, dr. Szabó-Kovács Bernadettnek, Hegedűs Veronikának, Gerendás Róbertnek, dr. Gyuricza Lászlónak, dr. Lóczy Dénesnek, dr. Császár Zsuzsának, Izsák Tibornak. Nagyon sok segítséget kaptam az idegennyelvű publikációk terén, amelyet szeretnék megköszönni dr. Csapó Jánosnak, Berkics Erikának, Cserti Csapó Bernadettnek, Zsoldos Mariannak. A számítástechnika terén nyújtott segítségét köszönöm dr. Pirkhoffer Ervinnek, dr. Czigány Szabolcsnak, Horváth Ádámnak. E téren külön köszönet illeti Bornemisza Imrét, akinek áldozatos munkája jelentősen elősegítette kutatásaimat és e disszertáció megszületését.

Főiskolai és egyetemi éveim alatt olyan szemléletet, tudást kaptam tanáraimtól, amellyel tudatosabban, érzékenyebben figyelek a természetre, a környezetre és a globális világproblémákra, és amelynek szellemében e disszertáció is készült. Köszönetet mondok ezért dr. Borhidi Attila professzor úrnak, dr. Hajnal Klárának, dr. Kevey Balázsnak, Oroszné dr. Kovács Zsuzsannának és dr. Mayer Józsefnek.

Végül, de nem utolsó sorban köszönetet mondok családomnak, Édesanyámnak, Feleségemnek, Gyermekeimnek, akik biztattak, támogattak és elviselték e munkával járó fáradtságomat, s azt, hogy ez időszak alatt kevesebb időt töltöttem velük.

10. ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

10. 1. Ábrák jegyzéke

1. ábra: A turizmus, az ökoturizmus és az erdei iskola kapcsolatrendszere	34
2. ábra: Tanösvények területi elhelyezkedése és eloszlása Magyarországon 2005.	50
3. ábra: Tanösvények száma az egyes nemzeti park igazgatóságok területén 2005.	50
4. ábra: Tanösvényi tábla a Kis-Balaton területén	51
5. ábra: Látogatóközpontok területi elhelyezkedése Magyarországon 2005.	52
6. ábra: Látogatóközpontok száma az egyes nemzeti park igazgatóságok területén 2005.	52
7. ábra: Pályázati támogatással erdei iskolákba eljutott diákok száma tanévenként (fő)	53
8. ábra: Erdei iskolák területi elhelyezkedése és jelentősége Magyarországon a fogadott diáklétszám alapján a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján	57
9. ábra: Pályázati támogatást nyert budapesti diákok erdei iskolai célhelyei a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján	59
10. ábra: Pályázati támogatást nyert pécsi diákok erdei iskolai célhelyei a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján	60
11. ábra: Erdei iskolák területi elhelyezkedése és jelentősége Magyarországon a fogadott csoportszám alapján a 2002/2003. tanévben	62
12. ábra: Erdei iskolák területi elhelyezkedése és jelentősége Magyarországon a fogadott diáklétszám alapján, a 2002/2003. tanévben	62
13. ábra: A Zánkán működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján	64
14. ábra: A Szokolyán működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján	65
15. ábra: A Fertődön működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján	66

16. ábra: A Sikondán működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján	67
17. ábra: A Fadd-Domboriban működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján	67
18. ábra: A Bükkzentkereszten működő erdei iskola vonzáskörzete a 2001/2002. és 2002/2003. tanév összesített adatai alapján	68
19. ábra: Erdei iskolákba pályázati támogatással diákokat küldő települések és jelentőségük a diáklétszám alapján a 2001. és 2005. közötti tanévek adatait összesítve	69
20. ábra: A falu szélén faragott tábla jelzi a turistaházat és térkép a Tátika-Rezi Régió területét	72
21. ábra: Erdei iskolás csoport a Vadleány-barlang bejáratánál	73
22. ábra: Kiránduló a Vadleány-barlangban	73
23. ábra: Nagy élményt jelentenek a bazaltorgonák	74
24. ábra: A Kovácsi-hegy geo-botanikai tanösvénytáblái szakszerűen tájékoztatják a kirándulókat a környék természeti viszonyairól	74
25. ábra: A helyi fafaragó munkája a turistaháznál	75
26. ábra: ...és a döbröcei szőlőhegyen, amelyek szerepet játszanak az erdei iskolás gyerekek esztétikai nevelésében.	75
27. ábra: Kézműves foglalkozás az erdei iskolában	76
28. ábra: ...és kiállítás az elkészült munkákból	76
29. ábra: Erdei iskolás- és egyéb vendégéjszakák megoszlása a Döbröcei Turistaházban 2002/2003 és 2005/2006 közötti tanévekben	77
30. ábra: Erdei iskolás- és egyéb vendégéjszakák megoszlása a Döbröcei Turistaházban havonként 2005-ben és 2006-ban	78
31. ábra: A Döbröcén megvalósult, pályázattal támogatott- és nem támogatott erdei iskolások által generált vendégéjszakák megoszlása 2002/2003 és 2005/2006 közötti tanévekben	79
32. ábra: A Döbröcei Erdei Iskolai programokra befizetett összegek a 2002/2003 és 2005/2006 közötti tanévekben	81
33. ábra: A Döbröcei Erdei Iskolába diákokat küldő települések és tanulók száma 2002/2003 és 2005/2006 közötti tanévekben	82

10. 2. Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Magyarország nemzeti parkjaiba ökoturisztikai céllal látogtók száma 1999. és 2005. között. (fő)46
2. táblázat: A erdei iskolákba pályázati támogatással 2001. és 2005. közötti tanévekben legtöbb diákot küldő települések népességszáma70

11. FELHASZNÁLT IRODALOM

- AGARDY, M. T. 1993. Accommodating ecotourism in multiple use planning of coastal and marine protected areas. *Ocean & Coastal Management*, Volume 20, Issue 3, pp. 219-239.
- AL-SAYED, M. – AL-LANGAWI, A. 2003. Biological resources conservation through ecotourism development. *Journal of Arid Environments*, Volume 54, Issue 1, May, pp. 225-236.
- ARATÓ A. 1933. A szabadlevegős iskola. *Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató*, 66. 10. pp. 336-338.
- ARITA, H. T. 1996. The conservation of cave-roosting bats in Yucatan, Mexico. *Biological Conservation*, Volume 76, Issue 2, pp. 177-185.
- AYALA, H. 1995. Ecoresort: a 'green' masterplan for the international resort industry. *International Journal of Hospitality Management*, Volume 14, Issues 3-4, September-December, pp. 351-374.
- AUBERT A. – HEGEDŰS V. – BERKI M. – KOPÁRI L. – CSAPÓ J. (szerk.) 2006: Magyarországon idegenforgalma: Szakkönyv és atlasz, Cartographia Tankönyvkiadó, Budapest, 64 p.
- AYALA, H. 1996/a. Resort ecotourism: A master plan for experience management. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, Volume 37, Issue 5, October, pp. 54-61.
- AYALA, H. 1996/b. Resort ecotourism: A paradigm for the 21st century. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, Volume 37, Issue 5, October, pp. 46-53.
- AYALA, H. 1997. Resort ecotourism: A catalyst for national and regional partnerships. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, Volume 38, Issue 4, August, p 4.
- BAKER, J. E. 1997. Development of a model system for touristic hunting revenue collection and allocation. *Tourism Management*, Volume 18, Issue 5, August, pp. 273-286.
- BARKER, N. H. L. – ROBERTS, C. M. 2004. Scuba diver behaviour and the management of diving impacts on coral reefs. *Biological Conservation*, Volume 120, Issue 4, December, pp. 481-489.

- BALEN, S. VAN – PRAWIRADILAGA, D. M. – INDRAWAN, M. 1995. The distribution and status of green peafowl *Pavo muticus* in Java. *Biological Conservation*, Volume 71, Issue 3, pp. 289-297.
- BÁTHORY Z. – FALUS I. (szerk.) 1997. *Pedagógiai lexikon I kötet*. Keraban, Budapest, p. 376.
- BEETON, S. 2001. Ecotourism: impacts, potentials and possibilities. *Tourism Management*, Volume 22, Issue 5, October, pp. 576-578.
- BORHIDI A. – KEVEY B. – KOPÁRI L. – O. KOVÁCS ZS. O. 1991. Környezetváltozási trendek a Baláta-tón. In: Peregovits L. (szerk.) II. Magyar Ökológus Kongresszus 1991. július 4-7. : Posztterek összefoglalói, PATE Georgikon, Keszthely, pp. 23.
- BORHIDI A. – KEVEY B. – KOPÁRI L. – KOVÁCS ZS. O. 1992. A Baláta-tó vegetációtérképe 1989-ben. In: Majer J.: Zoológiai vizsgálatok a Baláta-tón, Somogy megyei Múzeumok igazgatósága, Kaposvár, p. 322.
- BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2006. A magyarországi erdei iskolák térszerkezetének vizsgálata térinformatikai módszerekkel. *Földrajzi Értesítő*, LV. 1-2. pp. 179-194.
- BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. – PÓSFAYNÉ BAKOTA É. 2007. Térinformatikai módszerek alkalmazása a magyarországi erdei iskolák térszerkezetének vizsgálatánál. In: Aubert A. (szerk.): Fejlesztés és képzés a turizmusban: II. Országos Turisztikai Konferencia, Pécs, 2006. október. 12.-13., PTE Turizmus Tanszék, Pécs, pp. (Megjelenés alatt)
- BUCKLEY, R. 1994. A framework for ecotourism. *Annals of Tourism Research*, Volume 21, Issue 3, pp. 661-665.
- BUCKLEY, R. C. – CLOUGH, E. 1997. Who is selling Ecotourism to whom? *Annals of Tourism Research*, Volume 24, Issue 2, pp. 479-480.
- BURGER, J. 2000. Landscapes, tourism, and conservation. *The Science of The Total Environment*, Volume 249, Issues 1-3, 17 April, pp. 39-49.
- BURTON, F. 1998. Can Ecotourism Objectives Be Achieved? *Annals of Tourism Research*, Volume 25, Issue 3, July, pp. 755-758.

- COPELAND, E. 1992. The role of airlines in the tourism and environment debate. *Tourism Management*, Volume 13, Issue 1, March, pp. 112-114.
- CRAIG-SMITH, S. J. 2002. Ecotourism in the less developed world. *Tourism Management*, Volume 23, Issue 6, December, pp. 643-645.
- CREMASCHI, L. 1936. Iskola a szabadban. *Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató*, 69. 16. p. 616.
- CSÁK P. 2002: A fenntartható turizmus vizsgálata az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emléparkban. *Turizmus Bulletin* 6. 2. pp. 35-56.
- CSÁSZÁR ZS. 2004. Magyarország oktatásföldrajza: A magyar közoktatás területi sajátosságai. *Pro Pannonia*, Pécs, 189 p.
- CSÁSZÁR ZS. – KOPÁRI L. 2005. A magyarországi erdei iskolák komplex földrajzi elemzése. *A Földrajz Tanítása*, XIII. 4. pp. 3-11.
- CSÁSZÁR ZS. – KOPÁRI L. – IZSÁK T. 2005. A magyarországi erdei iskolák oktatásföldrajzi vizsgálata. In: Soós K. et al. (szerk.): *Acta Beregsasiensis : A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*, IV. évf. 4. szám, pp. 167-179.
- CSERI R. 1994. Vissza a természethez : Új lehetőség: az ökoturizmus. *Természetbúvár*, 5. pp. 9-12.
- DIAMANTIS, D. 1998. Consumer behavior and ecotourism products. *Annals of Tourism Research*, Volume 25, Issue 2, April, pp. 515-518.
- DOWLING, R. 1996. Ecotourism in Thailand. *Annals of Tourism Research*, Volume 23, Issue 2, pp. 488-490.
- DOWLING, R. K. 1997. Global ecotourism: a report on 'World Ecotour '97', the First World Congress and Exhibition on Ecotourism, Rio de Janeiro, Brazil, 15–18 December 1997. *Tourism Management*, Volume 19, Issue 5, October, pp. 481-483.
- DOWLING, R. K. 2001. Australian Ecotourism Conference. *Tourism Management*, Volume 22, Issue 3, June, pp. 314-316.
- DUCHESNE, M. – CÔTÉ, S. D. – BARRETTE, C. 2000. Responses of woodland caribou to winter ecotourism in the Charlevoix Biosphere Reserve, Canada. *Biological Conservation*, Volume 96, Issue 3, December, pp. 311-317.

- DUHAY G. (szerk.) 2003. Ökoturizmus a védett természeti területeken. KVM Természetvéd. Hiv., Budapest, 282 p.
- ELLENBERG, L. – BEIER, B. – SCHOLZ, M. 1997. Ökotourismus : Reisen zwischen Ökonomie und Ökologie. Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg – Berlin – Oxford, 299 p.
- FARRELL, B. H. – RUNYAN, D. 1991. Ecology and tourism. *Annals of Tourism Research*. Volume 18, Issue 1, pp. 26-40.
- FENNELL, D. A. 1998. Ecotourism in Canada. *Annals of Tourism Research*, Volume 25, Issue 1, January, pp. 231-235.
- FENNELL, D. A. 1999. Ecotourism : An introduction. Routledge, London – New York, 315 p.
- FENNELL, D. A. – MALLOY, D. C. 1999. Measuring the ethical nature of tourism operators. *Annals of Tourism Research*, Volume 26, Issue 4, October, pp. 928-943.
- FENNELL, D. A. – WEAVER, D. B. 1997. Vacation farms and ecotourism in Saskatchewan, Canada. *Journal of Rural Studies*, Volume 13, Issue 4, October, pp. 467-475.
- FONT, X. 2002. Environmental certification in tourism and hospitality: progress, process and prospects. *Tourism Management*, Volume 23, Issue 3, June, pp. 197-205.
- FOUCAT, V. S. A. 2002. Community-based ecotourism management moving towards sustainability, in Ventanilla, Oaxaca, Mexico. *Ocean & Coastal Management*, Volume 45, Issue 8, pp. 511-529.
- FOWLER, G. S. 1999. Behavioral and hormonal responses of Magellanic penguins (*Spheniscus magellanicus*) to tourism and nest site visitation. *Biological Conservation*, Volume 90, Issue 2, September, pp. 143-149.
- FRITSCH, A. – JOHANNSEN, K. (Editors) 2004. Ecotourism in Appalachia: marketing the mountains. The University of Kentucky Press, Boulder, 296 p.
- GÁTHY B. 1937. Egy erdei kirándulás tanítási és nevelési értékei. *Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató*, 70. 23. pp. 902-904.
- GERENDÁS R. – KOPÁRI L. 2002/a. Adatok a szén- és uránbányászati tevékenység földhasználatra és tájszerkezetre gyakorolt hatásáról a

- Mecsek déli előterében. In: Tóth J. – Wilhelm Z. (szerk.): *Data Geographica: Információs kiadvány földrajztanároknak* 1., pp. 16-21.
- GERENDÁS R. – KOPÁRI L. 2002/b. A mecseki szén- és uránbányászat okozta tájszerkezet-átalakulás mennyiségi jellemzése tájmérési módszerekkel. In: Fülek Gy. (szerk.): *A táj változásai a Kárpát-medencében : Az épített környezet változása : A Szent István Egyetem Gödöllőn 2002. július 2-4. között tartott tudományos konferencia kiadványa, Környezetkímélő Agrakémiáért Alapítvány; Szent István Egyetem, Gödöllő, 242-249 pp.*
- GERENDÁS R. – KOPÁRI L. 2002/c. A tájszerkezet átalakulása a Pécs-környéki bányászati tevékenység hatására. In: Czuppon V. – Gerendás R. – Kopári L. – Tóth J. (szerk.) *Földrajzi tanulmányok a pécsi doktoriskolából III.*, PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 33-45.
- GÖSSLING, S. 1999. Ecotourism: a means to safeguard biodiversity and ecosystem functions? *Ecological Economics*, Volume 29, Issue 2, May, pp. 303-320.
- GRÁFIK I. 2000. Ökoturizmus. In: Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.) *Turizmus és kommunikáció*, Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest – Pécs. Pp. 96-111.
- GRENIER, D. – KAAE, B. C. – MILLER, M. L. – MOBLEY, R. W. 1993. Ecotourism, landscape architecture and urban planning. *Landscape and Urban Planning*, Volume 25, Issues 1-2, August, pp. 1-16.
- GULINCK, H. – VYVERMAN, N. – BOUCHOUT, K. VAN – GOBIN, A. 2001. Landscape as framework for integrating local subsistence and ecotourism: a case study in Zimbabwe. *Landscape and Urban Planning*, Volume 53, Issues 1-4, 30 January, pp. 173-182.
- GYULAI A. 1933. A szabadlevegős erdei iskolák jelene és jövője. *Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató*, 66. 16. pp. 578-582.
- GYURICZA L. 2001. Az ökoturizmus lehetőségei Gemencen. In: Kovács J. Lóczy D. (szerk.) *A vizek és az ember: Tiszteletkötet Lovász György professzor úr 70. születésnapjára*. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 2001, pp. 127-143.

- GYURICZA L. – KOPÁRI L. 2002. Természetföldrajzi megfigyelések Szlovéniában: Terepgyakorlati praktikum. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 46 p.
- HAJNAL K. 2000. Az ökoturizmus megvalósítási esélyei a Duna-Dráva Nemzeti Park területén és tágabb környezetében. In: Tóth J. – Wilhelm Z. (szerk.) Konzerváció, modernizáció, regionalitás a Dél-Dunántúlon, Pécsi Zudományegyetem Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 241-261.
- HALÁSZ M. 2004. Innovációs folyamatok jelentősége az iskola nevelő oktató tevékenységének megvalósulási folyamatában. Kecskemét. (kézirat)
- HALL, C. M. – MCARTHUR, S. 1993. Ecotourism in Antarctica and adjacent sub-Antarctic islands: development, impacts, management and prospects for the future. *Tourism Management*, Volume 14, Issue 2, April, pp. 117-122.
- HEARNE, R. R. – SALINAS, Z. M. 2002. The use of choice experiments in the analysis of tourist preferences for ecotourism development in Costa Rica. *Journal of Environmental Management*, Volume 65, Issue 2, June, pp. 153-163.
- HENGL J. 2003. Az erdei iskola szerepének vizsgálata az oktatásban és a turizmusban külföldi összehasonlításban. Pécs. (kézirat)
- HIGHAM, J. 1998. Tourists and albatrosses: the dynamics of tourism at the Northern Royal Albatross Colony, Taiaroa Head, New Zealand. *Tourism Management*, Volume 19, Issue 6, December, pp. 521-531.
- HIRTH, H. F. – KASU, J. – MALA, T. 1993. Observations on a leatherback turtle *Dermochelys coriacea* nesting population near Piguwa, Papua New Guinea. *Biological Conservation*, Volume 65, Issue 1, pp. 77-82.
- HORVÁTH E. 1997. Ökoturizmus Amerikában. *Turizmus Bulletin*, 1. 3. pp. 16-21.
- ISTÓK CS. 2003. A fenntartható turizmus megvalósítása, megőrzése és fejlesztése Hajdúszoboszlón. *Turizmus Bulletin* 7. 7. pp. 25-32.
- JANKÓ G. 2003. A környezeti nevelés színtere: az erdei iskola. Pécs. (kézirat)

- JOHNS, B. G. 1996. Responses of chimpanzees to habituation and tourism in the Kibale Forest, Uganda. *Biological Conservation*, Volume 78, Issue 3, December, 257-262.
- JOHNSTON. B. R. – EDWARDS, T. 1994. The commodification of mountaineering. *Annals of Tourism Research*, Volume 21, Issue 3, pp. 459-478.
- JUBA A. 1908. Az erdei iskola. *Magyar Paedagogia*, 12. pp. 204-217.
- KATHIRESAN. K. – BINGHAM, B. L. 2001. Biology of mangroves and mangrove Ecosystems. *Advances in Marine Biology*, Volume 40, pp. 81-251.
- KEMÉNY F. (szerk.) 1933. Magyar pedagógiai lexikon. Révai Irodalmi Intézet, Budapest, p. 490.
- KEMÉNYINÉ DÁGI M. 2004. Erdei iskolák szerepe a Dél-dunántúli régió turizmusában. Pécs. (kézirat)
- KISPAP E. Székelyföldi turizmus az erdei iskolák tükrében: A Boróka-ház. Pécs. (kézirat)
- KISS Á. (szerk.) 1976. Pedagógiai lexikon I. kötet. Akadémiai Kiadó Budapest, p. 378.
- KISS G. 1999. Hogyan építsünk tanösvényt? Földtani Örökségünk Egyesület, Budapest, 126 p.
- KOPÁRI L. 2001. Adalékok Szlovénia biogeográfiájához (ökológiai és evolúciós szempontok alapján). – In: Kovács J. – Lóczy D. (szerk.) *A vizek és az ember: Tiszteletkötet Lovász György professzor úr 70. Születésnapjára*, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 163-176.
- KOPÁRI L. 2006/a. Az ökoturizmus és hatásai Magyarországon, különös tekintettel az erdei iskolákra. – In: Kertész Á. – Dövényi Z. – Kocsis K. (szerk.): *III. Magyar Földrajzi Konferencia Absztrakt kötet 2006. szeptember 6-7. Budapest Magyar Tudományos Akadémia, MTA Földrajztudományi Kutatóintézete, Budapest*, p. 130.
- KOPÁRI L. 2006/b. A Baláta-tó környék erdeinek vegetációváltozásai és az ebben rejlő ökoturisztikai lehetőségek. – In: Szentmarjay Dániel – Tóth József (szerk.): *Geográfus Doktoranduszok VI. Országos Konferenciája, 2001. november 21-23., PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 2006*, (elektronikus dokumentum).

- KOPÁRI L. – GYURICZA L. 2003/a. Erdei iskolai munkafüzet I.: 7 – 10 éves korosztály számára: Páka. – GEMINI Oktató és Szolgáltató Iroda, Pécs, 21 p.
- KOPÁRI L. – GYURICZA L. 2003/b. Erdei iskolai munkafüzet II.: 7 – 10 éves korosztály számára: Döbröce. – GEMINI Oktató és Szolgáltató Iroda, Pécs, 21 p.
- KOPÁRI L. – GYURICZA L. 2003/c. Munkafüzet 10 – 14 éves korosztály számára a Döbröcén szervezett erdei iskola programjához. – GEMINI Oktató és Szolgáltató Iroda, Pécs, 22 p.
- KOPÁRI L. – GYURICZA L. 2004. Erdei iskolai munkafüzet III.: A 11 – 14 éves korosztály számára: Páka. – GEMINI Oktató és Szolgáltató Iroda, Pécs, 24 p.
- KOPÁRI L. – LANTOS X. 2004. Az erdei iskolák területi elhelyezkedése Magyarországon In: Babák K. – Tóth J. (szerk.) Földrajzi tanulmányok a pécsi doktoriskolából IV., PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 166-174.
- KOPÁRI L. – LANTOS X. 2006. Forest school - a potential basis of sustainable developement in Hungary. In: Halasi-Kun G. J. (ed.): Sustainable Development in Central Europe : Pollution and Water resources : Columbia University Seminar Proceedings, Columbia University – Hungarian Academy of Sciences Centre for Regional Studies Transdanubian Research Institute, New York – Pécs, pp. 249-255.
- KOPÁRI L. – LANTOS X. 2007. Az erdei iskola, mint a fenntartható fejlődés egyik lehetséges alapja Magyarországon. – In: Fodor I. – Ronczik L. (szerk.): A fenntartható fejlődés környezetvédelmi összefüggései a Kárpát-medencében 2003. október 6-7., MTA PAB, Pécs, pp. (Megjelenés alatt)
- KOPÁRI L. – LANTOS X. – MILICS G. 2004. Az erdei iskolák és a fenntartható turizmusfejlesztés kapcsolata Magyarországon. – In: Barton G. – Dormány G. (szerk.): A magyar földrajz kurrens eredményei : II. Magyar Földrajzi Konferencia 2004. szeptember, 2-4., SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged, 2004, (elektronikus dokumentum)

- КОПАРИ Л. – ПОШФАИНЕ БАҚОТА Е. 2006. Географическое расположение лесных школ на территории Венгрии, их значимость и влияние на процесс обучения и воспитания в системе восмилетних школ – Acta Hungarica, XV. 2004. Ungvári Nemzeti Egyetem Hungarológiai Központ, Ungvár, pp. 114-117.
- KOPÁRI L. – SZABÓ-KOVÁCS B. 2005. Ecotourism in wetlands – the potential basis of sustainable development in Balaton-Highlands National Park. In: Celkova, A – Matejka, F. (ed.): Transport of Water, Chemicals and Energy in the Soil-Plant-Atmosphere System : 13th International Poster Day and Institute of Hydrology Open Day, 10th November 2005, Institute of Hydrology SAS, Bratislava, pp. 295-303. (elektronikus dokumentum)
- KOPÁRI L. – SZABÓ-KOVÁCS B. 2000/a. Ecotourism and Its Development Possibilities in the Area of the Balaton Highland National Park. – In: Antal Aubert – Jozsef Tóth (hrsg.): Stadt und Region Pécs : Beiträge zur angewandten Stadt- und Wirtschaftsgeographie (Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung Heft 243 / hrsg. von Jörg Maier), Universität Bayreuth, Bayreuth, pp. 140-159.
- KOPÁRI L. – SZABÓ-KOVÁCS B. 2006/b. Ökoturizmus Magyarországon. – In: Aubert A. – Hegedűs V. – Berki M. – Kopári L. – Csapó J. (szerk.): Magyarországon idegenforgalma: Szakkönyv és atlasz, Cartographia Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 46-47.
- KOPEK A. 1999. Ökoturizmus, bemutatás. In: Kollarik A. (szerk.) Magyarország nemzeti parkjai és a nemzeti parkok igazgatóságainak működési területe : Természet és ember alkotta értékek, természetvédelem, ökoturizmus, Tapolca Város Önkormányzata, Tapolca, pp. 229-233.
- KOSZTOLÁNYI I. (szerk.) 2002. Az erdei iskola hasznos könyve. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 224 p.
- KÖRISI H. – SZABÓ L. (szerk.) 1911. Az elemi népoktatás enciklopédiája. Franklin-Társulat, Budapest, pp. 299-302.
- LÁSZLÓ P. 1998. Ökoturisztika – Bioturizmus. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 69 p.

- LAWRENCE, T. B. – WICKINS, D. – PHILLIPS, N. 1997. Managing legitimacy in ecotourism. *Tourism Management*, Volume 18, Issue 5, August, pp. 307-316.
- LEE, N. B. D. – SNEPENG, D. J. 1992. An ecotourism assessment of Tortuguero, Costa Rica. *Annals of Tourism Research*, Volume 19, Issue 2, pp. 367-370.
- LENYEL M. 1992. A turizmus általános elmélete. VIVA Reklámügynökség, Budapest, 212 p.
- LENGYEL M. 1997. Ökoturizmus és marketing. (Magyarország az ezredfordulón : MTA Stratégiai Kutatások : EU-csatlakozásunk környezeti szempontú vizsgálata ; 24.) BKE Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszék, Budapest, 53 p. Kézirat.
- LENGYEL M. 2004. A turizmus általános elmélete. Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája – Kereskedelmi Idegenforgalmi Továbbképző, Budapest, 525 p.
- LEUNG, P. – HANG, K. 2005. The world ecotourism summit: final report. *Tourism Management*, Volume 26, Issue 4, August, pp. 626-627.
- LEW, A. A. 1996. Adventure Travel and Ecotourism in Asia. *Annals of Tourism Research*, Volume 23, Issue 3, July, pp. 723-724.
- LEW, A. A. 1998. Ecotourism Trends. *Annals of Tourism Research*, Volume 25, Issue 3, July, 742-746.
- LI, W. 2004. Environmental management indicators for ecotourism in China's nature reserves: A case study in Tianmushan Nature Reserve. *Tourism Management*, Volume 25, Issue 5, October, pp. 559-564.
- LIM, C. – MCALEER, M. 2005. Ecologically sustainable tourism management. *Environmental Modelling & Software*, Volume 20, Issue 11, November, pp. 1431-1438.
- LINDBERG, K. – ENRIQUEZ, J. – SPROULE, K. 1996. Ecotourism Questioned : Case studies from Belize. *Annals of Tourism Research*, Volume 23, Issue 3, July, pp. 543-562.
- LINDSEY, P. A. – ALEXANDER, R. R. – TOIT, J. T. DU – MILLS, M. G. L. 2005. The potential contribution of ecotourism to African wild dog *Lycaon*

- pictus conservation in South Africa. *Biological Conservation*, Volume 123, Issue 3, June, pp. 339-348.
- LINGAUER J. 2003. Az ökoturizmus fejlesztése Magyarországon. Budapest, 8 p. kézirat.
- LÓCZY D. – KOPÁRI L. 2001. Természetvédelem mezőgazdasági tájmozaikban Baranya megyei példán. – In: Fodor I. - Tóth J. - Wilhelm Z. (szerk.) *Ember és környezet - elmélet, gyakorlat: Tiszteletkötet Lehmann Antal professzor úr 65. Születésnapjára*, PTE TTK Földrajzi Intézet; Duna-Dráva Nemzeti Park, Pécs, pp. 163-174.
- LUSSEAU, D. – HIGHAM, J. E. S. 2004. Managing the impacts of dolphin-based tourism through the definition of critical habitats: the case of bottlenose dolphins (*Tursiops* spp.) in Doubtful Sound, New Zealand. *Tourism Management*, Volume 25, Issue 6, December, pp. 657-667.
- Magyar Turizmus Rt. Kutatási Igazgatósága (összeáll.) 2002. Québec-i nyilatkozat az ökoturizmusról, 2002. *Turizmus Bulletin*. 6. (2003. január) 4. pp. 13-17.
- MAILLE, P. – MENDELSON, R. 1993. Valuing Ecotourism in Madagascar. *Journal of Environmental Management*, Volume 38, Issue 3, July, pp. 213-218.
- MAJER J. 1994. Az ökológia alapjai. Szaktudás Kiadó, Budapest, 246 p.
- MARCOVALDI, M. Â – DEI MARCOVALDI, G. G. 1999. Marine turtles of Brazil: the history and structure of Projeto TAMAR-IBAMA. *Biological Conservation*, Volume 91, Issue 1, November, pp. 35-41.
- MAREK E. 2002. A környezeti nevelés szerepe és a földrajzoktatás lehetőségei ez erdei iskolában. Pécs. (kézirat)
- MASBERG, B. A. – MORALES, N. 1999. A case analysis of strategies in ecotourism development. *Aquatic Ecosystem Health and Management*, Volume 2, Issue 3, October, pp. 289-300.
- MASON, P. 1994. A visitor code for the Arctic. *Tourism Management*, Volume 15, Issue 2, April, pp. 93-97.
- MASTNY, L. 2002. A nemzetközi turizmus új útra terelése. In: Varga É. (szerk.) *A világ helyzete 2002. Föld Napja Alapítvány*, Budapest pp. 130-160.

- MÁTÉ A. 2002. Az Ökoturizmus jelentősége a Duna –Dráva Nemzeti Parkra és vonzáskörzetére. In: Aubert A. (szerk.) Kutatás a turizmusban : A turizmus aktuális kérdései Magyarországon, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet Turizmus Tanszék, Pécs, pp. 254-265.
- MCCLUNG, M. R. – SEDDON, P. J. – MASSARO, M. – SETIAWAN, A. N. 2004. Nature-based tourism impacts on yellow-eyed penguins *Megadyptes antipodes*: does unregulated visitor access affect fledging weight and juvenile survival? *Biological Conservation*, Volume 119, Issue 2, September, pp. 279-285.
- MENKHAUS, S. – LOBER, D. J. 1996. International Ecotourism and the Valuation of Tropical Rainforests in Costa Rica. *Journal of Environmental Management*, Volume 47, Issue 1, May, pp. 1-10.
- MICHALKÓ G. 2003. A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon. *Turizmus Bulletin* 7. (2004. január) 4. pp. 13-21.
- MICHALKÓ G. 2005. Turizmusföldrajz és humánökológia (Turizmus Akadémia 2.) Kodolányi János Főiskola – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest – Székesfehérvár, 215 p.
- MILBRATH L. – BESCH, G. 1994. The environmental tourist: An ecotourism revolution. *Annals of Tourism Research*, Volume 21, Issue 1, pp. 215-216.
- MILICS G. 2004/a. Az erdei iskolák és a turizmus kapcsolatának vizsgálata térinformatikai módszerek alkalmazásával. Pécs. (kézirat)
- MILICS G. 2004/b. Az erdei iskolák és a turizmus kapcsolatának vizsgálata térinformatikai módszerek alkalmazásával. In: IX. Országos felsőoktatási környezettudományi diákkonferencia : Budapest, 2004. április 5-7. : Az előadások összefoglalói, ELTE TTK Környezettan Kari Munkacsoport, Budapest, p. 267.
- MILLER, M. L. 1993. The rise of coastal and marine tourism. *Ocean & Coastal Management*. Volume 20, Issue 3, pp. 181-199.
- MOORE, S. – CARTER, B. 1993. Ecotourism in the 21st century. *Tourism Management*, Volume 14, Issue 2, April, pp. 123-130.

- MÜHLHÄUSLER, P. – PEACE, A. 2001. Discourses of ecotourism: the case of Fraser Island, Queensland. *Language & Communication*, Volume 21, Issue 4, October, pp. 359-380.
- MÜLLER, H. 2003. *Tourismus und Ökologie*. R. Oldenbourg Verlag, München –Wien, 296 p.
- MÜLLNER, A. – LINSENMAIR, A. E. – WIKELSKI, M. 2004. Exposure to ecotourism reduces survival and affects stress response in hoatzin chicks. *Biological Conservation*, Volume 118, Issue 4, August, 549-558.
- NEVIN, O. T. – GILBERT, B. K. 2005. Measuring the cost of risk avoidance in brown bears: Further evidence of positive impacts of ecotourism. *Biological Conservation*, Volume 123, Issue 4, June, pp. 453-460.
- NEVIN, O. T. – GILBERT, B. K. 2005. Perceived risk, displacement and refuging in brown bears: positive impacts of ecotourism? *Biological Conservation*, Volume 121, Issue 4, February, pp. 611-622.
- NOTZKE, C. 1999. Indigenous tourism development in the arctic. *Annals of Tourism Research*, Volume 26, Issue 1, January, pp. 55-76.
- NYITRÁNÉ MUDRIS G. 2004. Az erdei iskola helye és szerepe a közoktatási intézmények nevelési oktatási folyamatában. Kecskemét. (kézirat)
- OBUA, J. 1997. The Potential, Development and Ecological Impact of Ecotourism in Kibale National Park, Uganda. *Journal of Environmental Management*, Volume 50, Issue 1, May, pp. 27-38.
- OLSON, T. L. – GILBERT, B. K. – SQUIBB, R. C. 1997. The effects of increasing human activity on brown bear use of an Alaskan river. *Biological Conservation*, Volume 82, Issue 1, October, 95-99.
- ORAMS, M. B. 2000. Tourists getting close to whales, is it what whale-watching is all about? *Tourism Management*, Volume 21, Issue 6, December, pp. 561-569.
- ORAMS, M. B. 2002. Feeding wildlife as a tourism attraction: a review of issues and impacts. *Tourism Management*, Volume 23, Issue 3, June, pp. 281-293.
- ORBÁN V. 2005. A Tisza-tó ökoturisztikai lehetőségei. In: Süli-Zakar I. (szerk.) *Tájak – Régiók – Települések*, Didakt Kft., Debrecen, pp. 390-395.

- PARKER, A. H. – WITKOWSKI, E. T. F. 1999. Long-term impacts of abundant perennial water provision for game on herbaceous vegetation in a semi-arid African savanna woodland. *Journal of Arid Environments*, Volume 41, Issue 3, March, pp. 309-321.
- POLGÁR J. 2002: Beszámoló a WTO 2002-es Ökoturizmus és a Hegyvidékek Nemzetközi Éve keretében Moszkvában tartott nemzetközi szemináriumáról. *Turizmus Bulletin*. 6. 2. pp. 57-60.
- PRICE, M. 1996. Ecotourism: A sustainable option?. *Global Environmental Change Part A*, Volume 6, Issue 3, July, 249 p.
- ROSS, S. – WALL, G. 1999. Evaluating ecotourism: The case of North Sulawesi, Indonesia. *Tourism Management*, Volume 20, Issue 6, December, pp. 673-682.
- RYAN, C. – HUGHES, K. – CHIRGWIN, S. 2000. The gaze, spectacle and ecotourism. *Annals of Tourism Research*, Volume 27, Issue 1, January, pp. 148-163.
- SÁHÓ K. 2004. Az erdei iskola és az ökoturizmus kapcsolata a Visegrádi-hegység példáján. Pécs. (kézirat)
- SANSON, L. 1994. An ecotourism case study in Sub-Antarctic Islands. *Annals of Tourism Research*, Volume 21, Issue 2, pp. 344-354.
- SHACKLEY, M. 1995. Just started and now finished: tourism development in Arunachal Pradesh. *Tourism Management*, Volume 16, Issue 8, December, pp. 623-625.
- SIRAKAYA, E. 1997. Attitudinal compliance with ecotourism guidelines. *Annals of Tourism Research*, Volume 24, Issue 4, October, pp. 919-950.
- SLINGER, V. 2000. Ecotourism in the last indigenous Caribbean community. *Annals of Tourism Research*, Volume 27, Issue 2, April, pp. 520-523.
- SMETHURST D. – NIETSCHMANN, B. 1999. The distribution of manatees (*Trichechus manatus*) in the coastal waterways of Tortuguero, Costa Rica. *Biological Conservation*, Volume 89, Issue 3, August, pp. 267-274.
- SPINK, J. 1994. Urban tourism & city trips, Rotterdam, 28–29 April 1994. *Tourism Management*, Volume 15, Issue 6, December, pp. 471-472.

- STEWART, W. P. – SEKARTJAKRARINI, S. 1994. Disentangling ecotourism. *Annals of Tourism Research*, Volume 21, Issue 4, pp. 840-842.
- SULYOK J. 2001. Ökoturizmus. *Turizmus Bulletin*. 5. 4. pp. 17-20.
- SULYOK J. 2002: Ökoturizmus Németországban. *Turizmus Bulletin* 6. 2. pp. 25-28.
- VALENTINE, P. S. 1993. Ecotourism and nature conservation : A definition with some recent developments in Micronesia. *Tourism Management*, Volume 14, Issue 2, April, 107-115.
- VALENTINE, P. S. – BIRTLES, A. – CURNOCK, M. – ARNOLD, P. – DUNSTAN, A. 2004. Getting closer to whales —passenger expectations and experiences, and the management of swim with dwarf minke whale interactions in the Great Barrier Reef. *Tourism Management*, Volume 25, Issue 6, December, pp. 647-655.
- VENTER, F. J. – A. R. DEACON, A. R. 1995. Managing rivers for conservation and ecotourism in the Kruger National Park. *Water Science and Technology*, Volume 32, Issues 5-6, pp. 227-233.
- VERÉCZI G. 2003. A turisztikai Világszervezet ökoturizmus kutatási programja. *Turizmus Bulletin*. 7. 3. pp. 19-24.
- VIEGAS, A. 1998. Ökomanagement im Tourismus. Oldenbourg Verlag, München – Wien, 193 p.
- WALKER, S. L. 1996. Ecotourism impact awareness. *Annals of Tourism Research*, Volume 23, Issue 4, October, 944-945.
- WALKER, S. L. 1997. Perceived impacts of ecotourism development. *Annals of Tourism Research*, Volume 24, Issue 3, pp. 743-745.
- WALKER, S. L. 1998. Online ecotourism conference. *Annals of Tourism Research*, Volume 25, Issue 1, January, pp. 240-241.
- WALLACE, G. N. – PIERCE, S. M. 1996. An evaluation of ecotourism in Amazonas, Brazil. *Annals of Tourism Research*, Volume 23, Issue 4, October, pp. 843-873.
- WALPOLE, M. – GOODWIN, H. J. 2000. Local economic impacts of dragon tourism in Indonesia. *Annals of Tourism Research*, Volume 27, Issue 3, July, pp. 559-576.

- WEAVER, D. B. 1991. Alternative to mass tourism in Dominica. *Annals of Tourism Research*, Volume 18, Issue 3, pp. 414-432.
- WEAVER, D. B. 1998. Ecotourism in the less developed world. CAB International, Wallingford/New York, 288 p.
- WEAVER, D. B. 2001. Ecotourism as mass tourism: contradiction or reality? *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, Volume 42, Issue 2, April, pp. 104-112.
- WEAVER, D. B. – FENNELL, D. A. 1997. The vacation farm sector in Saskatchewan: a profile of operations. *Tourism Management*, Volume 18, Issue 6, September, pp. 357-365.
- WHINAM J. – COMFORT M. 1996. The Impact of Commercial Horse Riding on Sub-Alpine Environments at Cradle Mountain, Tasmania, Australia. *Journal of Environmental Management*, Volume 47, Issue 1, pp. 61-70.
- WIGHT, P. A. 1997. Ecotourism accommodation spectrum: does supply match the demand? *Tourism Management*, Volume 18, Issue 4, June, pp 209-220.
- WOOD, M. 2003. Értékelési keretek kidolgozása annak megállapítása céljából, hogy mennyire használható az ökoturizmus a természetvédelem és fenntartható fejlődés eszközeként. In: Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból. 1. pp. 76-90.
- YEOMAN, J. 2001. Ecotourism and Sustainable Development. Who Owns Paradise? *Tourism Management*, Volume 22, Issue 2, April, pp. 206-208.
- ZSELI K. 2004. Környezeti nevelés – az Erdei Iskola Program eredményességének vizsgálata a résztvevő diákok települések szerinti megoszlása alapján. Pécs. (kézirat)

211/1997. (XI. 26.) számú Kormányrendelet

183/2003. (XI. 5.) számú Kormányrendelet

1996. évi LIII. törvény a természet védelméről

<http://google.com>

<http://telepuleskereso.hu>

<http://utak.hu>

<http://www.aeromap.hu>

<http://www.konkomp.hu/ei/program1.htm>

<http://www.ksh.hu>

http://www.kvvm.hu/dokumentum.php?content_id=255

http://www.matur.miwo.hu/tag_okoturizmus.html

<http://www.mecsekerdo.hu/suli/index.html>

<http://www.nepszamlalas.hu>

<http://www.prof.iif.hu/konkomp/ei/program1.htm>

<http://www.ptmik.hu/ujhonlap/index2.htm>

<http://www.turistautak.hu>

<http://www.vendegvaro.hu>

12. MELLÉKLETEK

12. 1. A Döbröcén szervezett erdei iskola programja és kapcsolódásai a kerettantervi követelményekhez alsós korosztály számára

Erdei iskola a Keszthelyi-hegységben

Döbröce a Keszthelyi-hegység északi lábánál, nyugodt, csendes környezetben elterülő, 90 lakost számláló kis falu. Csodálatos, változatos természeti táj övezi a települést, melynek különlegessége a Kovácsi-hegy bazaltképződményeinek együttese.

A „bazaltutca”, a „Vadleány-barlang”, a „Holló-kő” és a körülöttük lévő erdők, a nemrég épített „Buddhista sztúpa”, az elérhető közelségben lévő Rezi, Tátika és Sümegi-vár, a Balaton és Nemzeti parkja kínálnak változatos túra lehetőségeket illetve gazdagítják az itt táborozó gyerekek természettudományi, történelmi és társadalmi ismereteit.

Az erdei iskolánk célja a környezeti nevelés, a természetismeret tantervi követelményeinek teljesítése sajátos tanulási formában tartalma jól beilleszkedik a minden általános iskola számára útmutató és kötelező kerettanterv elvárásai közé. Ezáltal megfelel a helyi tanterveknek és a pedagógiai programoknak. A tanulók aktív cselekvő együttműködésére épít, a megismerés tárgya pedig a helyszín természeti, épített és kulturális környezete.

Az erdei iskolánk a tanulói képességek fejlesztését és a tananyag elsajátítását a tanulók aktív cselekvő megismerő tevékenységére épít. Programunk nem csak természetmegismerő programra szerveződik, hanem időt és figyelmet fordítunk az emberi környezet, az emberek tevékenységének hatására a környezetre, illetve annak időben és térben való változására. Figyelmet fordítunk a tantárgyak közötti integrációra, melyek biztos alapja a tanárok szakjainak komplexitása, a tanítási gyakorlata. Fő célunk, hogy a gyerekek számára tudatosítsuk, hogy az ember a természet része, csak akkor van esélye a boldogulásra, ha együttműködik a környezetével, és nem uralkodni akar felette, ami a természet törvényeinek a megértését és az élet minden formájának elismerését feltételezi. A tábor során több kooperatív tanulási módszert alkalmazunk, melyek kifejezetten kedveznek a környezeti nevelésnek.

Fontosnak tartjuk, hogy bizonyos tevékenységeket szituációs játékkal játszassunk el a tanulókkal, így érzelmileg is érintve lesznek az ismeretszerzésben.

Az erdei iskolánkban tanítványok és tanítók is kilépnek a hagyományos iskolai szerepekből. Mássá válik az ismeret- és értékátadáshoz való viszonyuk, megváltoznak a tanulási-tanítási helyzetek. A tanulás folyamatát a tanulók aktív, együttműködő megismerőtevékenysége jellemzi.

Fejlesztési célok:

1. osztály: Azon képességek fejlesztése, amelyek birtokában a mindennapi élet körébe eső természeti valóság anyagai, tárgyai, jelenségei, folyamatai célzottan megfigyelhetők, vizsgálhatók és a tájékozódásban alkalmazhatók.

A tanulók érdeklődésének, kíváncsiságának felkeltése.

Önálló tapasztalatszerzés képességének fejlesztése.

A tanulás módszereinek elsajátítása.

Összefüggések felismertetése, a gondolkodás fejlesztése.

A tapasztalatok szóban és rajzban történő rögzítése.

Egészséges életmódra nevelés.

2. osztály: A megfigyelő, leíró, összehasonlító, megkülönböztető képesség következetes fejlesztése és bővítése a viszonyítás, becslés, mérés módszereinek alkalmazásával.

A megfigyelés, leírás, csoportosítás módszereinek bővítése a viszonyítás, becslés, mérés módszerének alkalmazásával.

A megfigyelés, leírás, csoportosítás módszereinek bővítése.

A képességek következetes fejlesztése.

Különböző mérési módok elsajátítása-

Pontos, fegyelmezett munkavégzés szabályinak megismerése, betartása.

A tevékenységek önálló elvégzése (eszközkiválasztás, eszközhasználat, tervezés).

Tapasztalatok rögzítése rajzosan.

Egészséges fejlődés, egészségvédelem.

A környezet tisztaságának megóvása.

3.osztály: A megismerőképesség továbbfejlesztése, természettudományos ismeretek bővítése a természeti folyamatok, jelenségek célzott megfigyelésével.

Ok, okozati összefüggések felismertetése.

Az adott vizsgálat leírásának megfelelő végrehajtása, a végbemenő változások pontos megfigyelése, rögzítése.

Tevékenységek önálló tervezése.

Az elemi munkavégzés szabályainak elsajátítása.

A megfigyelő, leíró megkülönböztető képesség fejlesztése, a tapasztalatok rendszerezése, rögzítése.

Tájékozódási képesség alakítása irányok és távolságok rögzítésével.

Tájékozódásban szerepet játszó természeti jelenségek megismerése.

Pozitív viszony kialakítása a környezet megóvásának érdekében.

A természet értékeinek, szépségének felismerése.

4. osztály: A legfontosabb természeti jelenségek tapasztalati úton való megismerése, a közöttük levő kölcsönhatás felismertetése.

A táj természetföldrajzi jellemzőknek (fekvés, felszín, időjárás, éghajlat) növények állatok megismerése.

A természet egységének felismertetése.

A környezetvédelmi gondolkodás kialakítása, fejlesztése, a környezettudatos magatartásra nevelés.

Gyakorlat szerzése a különböző élőlények, tárgyak, jelenségek elemi szintű összehasonlításában, elemzésben.

Tájékozódás az őt körülvevő világban.

Végezzen gyűjtőmunkát, s azt rendszerezze.

Kapcsolódás a „Természetismeret” tantárgyhoz

- A természetes környezet közvetlen megfigyelése, kirándulás, tanulmányi séta, kísérletek és azok kreatív feldolgozása.
- Páros és csoportos munka: tényanyaggyűjtés és jegyzetelés.
- Feladatmegoldások összehasonlítása, elemzése.
- Új ismeretekhez kapcsolódó kérdések megfogalmazása.
- Adatgyűjtés, feldolgozás.
- Szövegértelmezés, lényegkiemelés és annak megvitatása.
- Önálló tapasztalatszerzés.
- Helyes környezeti etika kialakítása.

1. osztály:

A megfigyelés módszerének elemi szintű megismerése.

A gyermek környezetében előforduló anyagok, tárgyak élőlények érzékelhető tulajdonságainak megfigyelése, megnevezése.

A víz, levegő, fa, papír, fém érzékelhető tulajdonságainak megfigyelése.

A megfigyelésről szóban adjon számot, készítsen rajzot róluk.

Hasonlóságok, különbségek felfedezése.

Szituációs játékok.

A természeti változások megfigyelése folyamatosan az adott évszaknak megfelelően.

Az időjárás elemeinek megnevezése, lejegyzése rajzos jelek segítségével.

Képek, versek, dalok gyűjtése az évszak jellemző tulajdonságainak felismerése.

Az évszaknak megfelelő természetvédelmi tevékenység végzése.

2. osztály:

Az élő és élettelen természet minőségi és mennyiségi tulajdonságai.

A gyermek környezetében előforduló anyagok, tárgyak mérhető tulajdonságai: hosszúság, terület, űrtartalom, tömeg, hőmérséklet. Ismerje a mérőeszközöket és azok alkalmazását.

Az idő múlásának érzékelése. Időtartamok becslése és mérése.

Az erdei életközösség tulajdonságainak megismerése.

Lombhullató, örökzöld növények egyező és különböző tulajdonságainak felismerése, összehasonlítása.

A fás szárú növények méret szerinti csoportosítása.

Kéreglenyomatok készítése.

Az erdei életközösségre jellemző néhány rovar, emlős és madár megfigyelése.

Az erdőben való viselkedés szabályainak megismerése.

Az erdei sétán való helyes öltözködés szabálya.

3. osztály:

Az élő és élettelen természet változásainak megfigyelése tanulmányi séta során. Mozgás, növények, állatok változásai, időjárás változás, a víz különböző halmazállapotai a természetben, felszíni formák, a szél, a víz felszín alakító munkája.

Természetes fényforrásunk a Nap.

A fény egyenes vonalú terjedésének megfigyelése a szabadban. Játék az árnyékkal.

Írányít megismerése, használata a szabadban.

Az időjárás elemeinek minőségi és mennyiségi vizsgálata. A tapasztalatok rögzítése.

A levegő mozgásának érzékelése, szélkerék készítése.

A környezetszennyezés jeleinek felismerése, hatása az élő és élettelen természetre.

Természetes vízminta vizsgálata (szín, átlátszóság, szűrés, olaj hatása a víz felszínén).

Valamilyen természetvédelmi tevékenység végzése.

A helyi lehetőségek figyelembevételével növények, állatok közvetlen megfigyelése, a köztük lévő összefüggések felismerése, rögzítése.

4. osztály:

A legfontosabb természeti jelenségek tapasztalati úton való megismerése, a közöttük lévő kölcsönhatások felismerése.

A megfigyelt terület természetföldrajzi jellemzőinek (fekvés, felszín, időjárás, éghajlat), növényeinek, állatainak megismerése.

A vízi életközösségek megfigyelése.

Az élőhely és élőlény kapcsolatának megfigyelése.

A vizek és vízpartok minőségi állapotának megfigyelése.

A szennyezés következménye az élő és élettelen természetre.

Tanári irányítással egyszerű kísérletek, vizsgálatok végzése.

A világtájak felismerése a valóságban és a térképen.

Ok, okozati összefüggések felfedezése a jelenségek között

Kapcsolódás a többi tantárgyhoz

Magyar nyelv és irodalom:

1. osztály:

Kommunikáció: szókincs és beszéd fejlesztése (élményekről mesél)

Dráma: élethelyzetek megjelenítése

2. osztály:

Kommunikáció: Beszámoló élményekről 2-3 egymással összefüggő mondatban. Bekapcsolódás beszélgetésekbe.

Olvasás – szövegértés: Az olvasási készség (folyamatosság, pontosság) fejlesztése. Az előkészített szöveg lényegének megértése.

Írás – íráshasználat: Szavak, szókapcsolatok, rövid mondatok írása (mf. Feladatainak kitöltése).

Dráma: Együttműködés társal szerepjátékokban.

3. osztály:

Kommunikáció: A szóbeli információk feldolgozásához és tárolásához szükséges képességek fejlesztése. Szövegalkotás képességének intenzív fejlesztése. Párbeszéd formája alkalmazása.

Olvasás – szövegértés: Szövegértő képesség fejlesztése

Írás – íráshasználat: Jegyzetírás különböző megfigyelésekhez kapcsolódva.

Dráma: Részvétel a népszokásokhoz kapcsolódó játékokban.

4. osztály:

Kommunikáció: Páros és csoportos kommunikációban a társra való figyelés és a kiválasztás képességének fejlesztése. Részvétel kötetlen beszélgetésben.

Olvasás – szövegértés: A néma és a hangos olvasás készségének megerősítése.

Dráma: Fantázia és kreativitás fejlesztése, az igényesebb megjelenítés megvalósításának segítése.

Matematika:

1. osztály:

Számítan, algebra: A gyakorlati tevékenységre épülő számfogalmak kialakítása a 20-as körben.

Relációk, függvények, sorozatok:

A változó mennyiségek közötti kapcsolatok megfigyelése és megfogalmazása fejlesztése.

Több, kevesebb, ugyanannyi, előtte, fölötté, kisebb, nagyobb, ugyanakkora relációk értelmezése.

Geometria, mérések: Egyszerű mérésekkel a mérés gyakorlati haszna, a becslés fontossága. Mérés választott és szabvány mértékegységekkel. (m, dm)

2. osztály:

Számítan, algebra: A természetes szám, mint a véges halmazok számossága és mint mérőszám.

Relációk, függvények, sorozatok: Összehasonlítások a számfogalom elmélyítése céljából. Különböző kapcsolatok és relációk, összefüggések megfogalmazása.

Geometria, mérések: Megfelelő pontosságú becslés és mérés elvégzése. A méréshez szükséges mérőeszközök megválasztása. A méréssel kapott mennyiségek összehasonlítása.

3. osztály:

Gondolkodási módszerek alapozása: Elemek elhelyezése halmazokban (pl. közetgyűjtemény). Metszethalmaz kialakítása. Állítások megfogalmazása a kialakított halmazokra. Halmazok előállításuk különböző szempontok szerint.

Számítan, algebra: A környező valóság mennyiségi összefüggéseinek felismerése

Geometria, mérések: Mérések alkalmilag választott vagy szabvány mértékegységekkel (hosszúság, terület, idő).

Kombinatorika, valószínűség, statisztika: Egyszerű statisztikai adatok, összefüggések megfogalmazása pl. időjárási összefüggéseket reprezentáló grafikonokról.

4. osztály:

Gondolkodási módszerek alapozása: Elemek beosztása különböző kapcsolatban álló halmazokba. Közös tulajdonságok megnevezése

Számítan, algebra: A környező valóság matematikailag is leírható mennyiségi összefüggéseinek észrevételése. Negatív számok megjelenítése szemléleti alapon pl. hőmérséklet.

Relációk, függvények, sorozatok: Lényeges és lényegtelen közti különbségek. Egyszerű függvénykapcsolatok a mindennapi életből vett megfigyelések során.

Geometria, mérések: Mérések végzése megadott mértékegységekkel: hosszúság, idő.

Kombinatorika, valószínűség, statisztika: Átlagszámítás (pl. több nap átlagos hőmérséklete). Adatokból grafikon készítése: hőmérséklet értékek táblázatba rögzítése.

Ének-zene:

Gyermekjátékdalok megtanulásával a dramatikus képesség fejlesztése: népszokások és a hozzá kapcsolódó dalok megtanulása és felelevenítése.

Tánc:

Népszokásokat felelevenítő játékokban való részvétel.

Rajz:

Képi, plasztikai önkifejező készség továbbfejlesztése, képzelet, alkotókedv ösztönzése tanórán kívül.

A környezet tárgyait, jelenségeit megfigyelő, a látottakat megjeleníteni tudó vizuális megismerő képességek fokozatos fejlesztése (sétán látottak lerajzolása).

Környezetünkben található épületek megfigyelése, a rendeltetés és forma megfelelésének felismerése.

Eredeti építészeti, népművészeti alkotásokkal való találkozás (fafaragó).

Művészeti példák, tárgyi népművészet alkotásainak megismerése (döbröce).

Gyűjtés. A gyűjtött anyagok (falevelek, termések,) kreatív felhasználása (levéllenymat, kőzetgyűjtemény).

Csuhémunkák.

Technika:

Megfelelő tájékozottság szerzése az ember környezetalakító, aktív tevékenysége terén.

Környezetkultúra: a tárgyi környezet, épített környezet, környezetgazdálkodás.

1. osztály:

Természetes és mesterséges anyag megkülönböztetése: pl. fa – műanyag.

Néphagyomány ismerete – ezekhez önálló jelképek készítése (pl. farsang).

A egészségmegőrzés érdekében a személyes higiénia iránti igény megalapozása, fejlesztése.

A személyes holmik megbecsülése.

A gyalogos közlekedéssel kapcsolatos helyes magatartási szokások alkítása, pl. séta során.

2. osztály:

A természet tisztelete, megbecsülése.

A gyalogos közlekedés szabályainak alkalmazása, tömegközlekedési eszköz használata.

A technika és a környezet kapcsolatának felfedezése (pl. erdő – fa – késztermék).

Hagyományok megismerése, jelképeinek elkészítése..

Egészséges életvitelre, életmódra szoktatás.

3. osztály:

Az ember szerepe a házak, lakások, otthonok kialakításában. A technika haszna. A technikai vívmányok megbecsülése.

A házépítés vázlatos története, az emberek igényeinek, életmódjának módosulása, az anyagok, eszközök, technológiák fejlődése a technika hatására. (a falu épületeinek megtekintése.)

Egyre nagyobb önállósággal hozzanak létre egyszerű tárgyakat, játékokat (pl. csumababa).

Kulturális örökségünk jellemző sajátosságainak ápolása (pl. hagyományok gyűjtése, lejátszása), jelképek készítése.

Közlekedési ismeretek: biztonságos közlekedés gyalogosan és tömegközlekedési járműveken.

4. osztály:

Az ember és a környezet nem választható el egymástól

Technikatörténet.

Háborítatlan természet (Kovácsi-hegy)

Az ember meghódítja a vizet: mesterséges tó.

Milyen anyagokat adott a természet az építészet számára?

Hogyan tudta átalakítani az anyagokat a saját igényeinek megfelelően?

Modellezés: Ősi lakhelyek: pásztorkunyhó, vályogház stb.

Az agyag felhasználása napjainkban. Fazekasság.

Szövecs.

Háztartástechnika: Lakások és otthonok külső és belső környezetének megfigyelése. Esztétikus környezetigényére nevelés, környezetvédelem.

Közlekedéstechnika: Biztonságos, balesetmentes közlekedés. Udvariasság.

Testnevelés:

Foglakozások szabadban.

1. osztály:

Legyen örömforrás a szabadon eltöltött idő.

Megfelelő ruha, cipő kiválasztása.

Sérülések megelőzése.

2. osztály:

Legyen örömforrás a szabadon eltöltött idő.

Megfelelő ruha, cipő kiválasztása.

Sérülések megelőzése.

Az időjárás kellemetlen hatásainak elviselése.

3. osztály:

Legyen örömforrás a szabadon eltöltött idő.

Megfelelő ruha, cipő kiválasztása.

Sérülések megelőzése.

Végezzenek rendszeres mozgásos tevékenységeket a szabadban.

Az időjárás kellemetlen hatásainak elviselése.

Játék a szabadban.

Mozogjon ügyesen változatos terepen.

4. osztály:

Legyen örömforrás a szabadon eltöltött idő.

Megfelelő ruha, cipő kiválasztása.

Sérülések megelőzése.

Végezzenek rendszeres mozgásos tevékenységeket a szabadban.

Az időjárás kellemetlen hatásainak elviselése.

Játék a szabadban.

Mozogjon ügyesen változatos terepen.

Társadalmi ismeret:

1. osztály:

Magatartási szabályok szerepének megértése, elfogadása. A társadalmi környezetbe való beilleszkedés. Udvariasság.

Érdeklődés felkeltése a népszokások, hagyományok iránt.

2. osztály:

Közösségi megbízatások, feladatok teljesítésével a feladattudat fejlesztése.

Anna megértése, hogy az emberek különböző nagyságú területeken élnek. Ez meghatározza életmódjukat. Településtípusok: tanya, falu, város.

Számoljon be más településen tett látogatásáról.

3. osztály:

A társadalmi környezethez való kötődés erősítése:

- a történetiség, hagyományörzés iránti érdeklődés felkeltésével
 - mondák és legendák valós alapjainak és mesés elemeinek felismertetésével
- A közösségi tevékenységekben való aktív részvétel.

4. osztály:

A társadalmi környezetben megfigyelhető egyszerű összefüggések felismerése (pl. a hagyományok és az életmód között).

Híres személyiségek szóbeli bemutatása.

Közösségi élmények megtapasztalása, kortárskapcsolatok megerősítése.

Részletes program

1. nap

Az első nap az utazással kezdődik és a megérkezés utáni elhelyezkedéssel folytatódik. Amennyiben elegendő idő és energia marad rá, egy gyalogtúrát – 4Km oda, vissza összesen – ajánlunk, a szomszédos *Sümegecsehi* szép vadgesztenyésének megismerése céljából, közben betájolhatjuk a környéket, ellenőrizhetjük a felszerelést és másnap reggel már ismerősként nézhetünk körül *Döbröcén*.

2. nap

Téma: Helyzetünk meghatározása, tájolás, tájékozódás, térképolvasás, készítés, közzétani alapismeretek

A reggeli teendők után **gyülekező** a Szállás melletti füves játszótéren, ahol a várakozás is kellemes lehet.

A tanulókat minden reggel különböző csoportokra osztjuk, tevékenységüket minden este – eredményeiket kiemelve- értékeljük, személyes élményeiket meghallgatjuk, javaslataikat megbeszéljük.

Az első délelőtt a **tájékozódás** jegyében telik.

- a magunkhoz viszonyított irányokat milyen kifejezésekkel mondhatjuk el?
- a **fő- és mellékvilágítájakat** mihez viszonyítjuk, merre találjuk a helyszínen?
- az **iránytű** részei, használata, a **tájéoló** és használata
- jellegzetes pontok a környéken, gyakorlás

A **térkép** fogalma, jelrendszere, térképvázlat szerepe, jellemzői

- a szállás és környékének **térképvázlatának** elkészítése önállóan, rövid séta során
- „felfedező túra” a térképvázlat segítségével, „öröm és bánat” „térkép készítése /az útvonal mentén tetsző és kifogásolható dolgok feljegyzése/

Az elkészített munkák közös értékelése, **bemutató tábla** összeállítása.

Ebédig a délutáni túra útvonalának másolása, szintén csoportonként.

Étkezés után pihenő, előkészületek a túrára-

- megfelelő öltözet, lábbeli
- könnyű hátizsák
- jegyzetfüzet, íróeszköz, rajzeszközök
- gyűjtő dobozok /papír, műanyag, fém/
- kulacs, bicska
- elemes lámpa

Jó, ha van a tanulóknál-

- fényképezőgép
- távcső
- iránytű, tájoló
- kézi nagyító
- zsineg

Kísérő tanároknál-

- elsősegély doboz
- erős köté

Túravezetőnél-

- rajzlapok, csomagoló papír
- színes kréta
- gipsz, víz, keménypapír csík, irattűző kapocs
- gombolyagspárga, csengő
- növény-és állathatározó
- kalapács

Induláskor a „*Hegyek fohásza*” felolvasása- érdeklődők este lejegyezhetik /Melléklet/

Útvonal: Döbröcéről –Nagyörbőre 1Km

- kőbánya, ásvány, kőzet, ásványkincs fogalma
- a kőbányászat célja, haszna, következményei, „rekultiváció” fogalma

-Kovácsi- hegy 3Km

-„*bazaltutca*” felkeresése, vulkanizmus és jelenségei, bazalt tulajdonságainak vizsgálata

-„*Vadleány- barlang*” megtekintése, barlangok keletkezése, védelme

-A visszaúton az erdő ajándékainak gyűjtése, „*Ilyen vagyok*” tárgy kiválasztása,

-„*Öröm és bánat*” térkép készítése

-Este tábortűznél élménybeszámoló, gyűjtemény rendezése, **bemutató tábla** bővítése

-„*Ilyen vagyok*” tárgyak bemutatása, majd „*találás*” *játék*” /kört alakítunk, az

összekevert „*Ilyen vagyok*” tárgyakat hátunk mögött továbbadjuk, aki a sajátjára ismer kiállhat a körből.

Tartalék program rossz idő esetére: kőzetgyűjtemény vizsgálata

- kőzetek csoportosítása
- aktualizálás, a környéken várható típusok kiemelése

3. nap

Téma: A hegyvidéki erdő élete, a Dunántúli- középhegység élővilága, vizek, vízpartok élővilága

A reggeli teendők után gyülekező a szokott helyen, új csoportok alakítása.

Látogatás a falu duzzasztójánál-

- gát, zsilip fogalma, működése
- vizes élőhelyek felépítése
- szukcesszió fogalma
- a vízmosás mentén álló fáknál kéregminta vétele
- virágos és virágtalan fajok vizsgálata
- egyszikű és kétszikű tulajdonságok, felismerésük
- a területen fellelt állatfajok számbavétele, csoportosítása

Ebéd előtt a gyűjtött anyag rendezése, bemutató tábla bővítése

Étkezés utáni pihenő alatt felszerelés előkészítése, mint előző nap, kiegészítve-

-műanyag térszűrőkkel, vízalatti periszkópokkal

Induláskor az „*Erdő fohásának*” felolvasása, érdeklődők este lejegyezhetik /Melléklet/

Útvonal: Döbröcéről a Kovácsi- hegy erdeibe, Vad- tóhoz

- Döbröce – D-i fasor – Várott-hegy K- i oldala – Fehér út

Vad- tó – tavi szukcesszió vizsgálata

Nagy- Rakottyas- tó a vizek élővilága, megfigyelések

Visszaút Döbröcére Kék jelzésen K felé, Kovácsi- erdőn keresztül

-bükk, tölgy vizsgálata

-,talajlétra” készítése

Tovább Zöld jelzésen Fehér úti kerszteződésig, innen É-NY- ra erdei út, majd D-i fasor Döbröcére, közben az „erdő ajándékainak” gyűjtése

Este élménybeszámoló, gyűjtemények rendezése, kiállítás bővítése

Tartalék program rossz idő setére:

-egyszerű megfigyelő eszközök készítése vizek élővilágának megfigyeléséhez,

-fák magasságának méréséhez, madárkontúrok rajza, kivágása

4. nap

Téma: kapcsolódik a Balaton, Kis- Balaton, Balaton- felvidéki Nemzeti Park anyagához

A reggeli teendők után gyülekező a szokott helyen, új csoportok alakítása

Az állatok viselkedésének vizsgálata, az etológia alapjai, **akciókatalógus-ETOGRAM**

-tájékozódó viselkedés

-testápolás

-az anyagcserével kapcsolatos viselkedés

-támadás és védekezés

-építőtevékenység

-területkiszájtítás

-fajfenntartás

-társas viselkedés

Csoportonként megfigyelő expedíciók a környéken, majd a tapasztalatok megbeszélése

Ebéd előtt a természetben gyűjtött tárgyakból „terepasztal” készítése, melyen bekötött szemmel, egy zsinór mentén tapogatunk végig, felismerve a gyűjtemény egyes darabjait

Étkezés után autóbuszos körutazás, Kis-Balaton, Keszthely

Kis-Balaton, madárvárta, helyi szakember vezetésével

-a védett terület élővilága

-földrajzi jellemzők

-a beavatkozások következményei rövid és hosszú távon

Keszthely, Balaton Múzeum, a táj története, néprajzi hagyományok

-a Balaton élővilága

Kikötői séta, a móló mentén vízpart élővilágának megfigyelése

-móló végéről körpanoráma, a táj jellegzetes elemei

-az északi és déli part összehasonlítása

Visszaúton igény szerint az edercsi „Afrika Múzeum” megtekintése, vagy a „84-es” út Autóspihenőjéből Tapolcai medence tanuhegyeinek áttekintése

5. nap

1. Az ősi korakőbánya kiállítóhelyének megtekintése

- a bányagödörknél az ősember által használt eszközökkel (faékek, agancsdarabok) rekonstruáljuk a bányászatot

- csoportmunka – a kibányászott kovakövekkel - csoportok megpróbálnak tüzet gyújtani
- integráció – földrajz – a bányagödör talajszelvényének elemzése (kőzet, talaj)
a kovakő kialakulásának és szerkezetének vizsgálata
- tábori gyakorlat: este barlangrajz készítése

2. Ókori romok

- a római építészet és a környezet kapcsolatának vizsgálata (az éghajlat , a természeti környezet és az építkezési alapanyagok összefüggéseinek bemutatása.) Az életmód és az építkezés összefüggéseinek bemutatása.
- Egyéni munka: a római kori ház alaprajzának elkészítése, majd a táborban este szerepjáték bemutatva, hogy hogyan élhetett 1500 – 2000 évvel ezelőtt egy római család.
- Integráció – hon és- népismeret 5. - 6. osztály. Az építkezés alapanyagai
- Este: római viselet készítés (tóga), annak felpróbálása.

3. Sümegi vár

- szituációs játék: A vár elfoglalása
- két csoport alakítása – hogyan támadnák-, védenék meg (előzetes ismeretek - várépítészet története.)
- táborban: - ostrom és védőeszközök készítése
- saját középkori címer tervezése (előtte heraldikai felkészítés)
- testi nevelés: íjászverseny

4. Tátika vár

- a vár megmászása
- az ostromlott várkapitány feladatainak összeírása és a saját lista megvédése.

6. nap

Dél előtt a környezetében megfigyelhető természetes anyagok (cirok, kukoricacsuma, fűzfavessző) tapasztalati megismerése, jellemző tulajdonságaik vizsgálata tárgyak készítése során. A megismert természetes anyagokból a **helyi kézműves hagyományokat** követő tárgyak, játékok, ajándékok készítése.

A népi hagyományokhoz híven és a településen az **évszaknak megfelelően** fellelhető anyagokból tárgyak készítése.

Cirok – söprű

Kukoricacsuma – lábtörlő, cekker, csumababa, alátét

Fűzfavessző – kosár, fali dísz,

A gyakorlati foglalkozásokat a mesterségeket ismerő **helyi szakemberek** (kézműves bácsik, nénik) vezetik.

12. 2. A Döbröcén szervezett erdei iskola programja és kapcsolódásai a kerettantervi követelményekhez felsős korosztály számára

1. A falu és környékének bemutatása

2. Az iskolák helyi tanterve, pedagógiai programja, a kerettanterv és az erdei iskola kapcsolatai

Az erdei iskola szellemisége és gyakorlata

3. Egy turnus programja

1.

Döbröce a Keszthelyi-hegység északi lábánál, nyugodt, csendes környezetben elterülő, 90 lakost számláló kis falu. Csodálatos, változatos természeti táj övezi a települést, melynek különlegessége a Kovácsi-hegy bazaltképződményeinek együttese.

A „bazaltutca”, a „Vadleány-barlang”, a „Holló-kő” és a körülöttük lévő erdők, a nemrég épített „Buddhista sztúpa”, az elérhető közelségben lévő Rezi, Tátika és Sümegi-vár, a Balaton és Nemzeti parkja kínálnak változatos túra lehetőségeket illetve gazdagítják az itt táborozó gyerekek természettudományi, történelmi és társadalmi ismereteit.

2.

Az „Erdei iskola” tartalma jól beleilleszkedik a minden általános iskola számára útmutató és kötelező „Kerettanterv” elvárásai közé. Ezáltal megfelel a Helyi tanterveknek és Pedagógiai programoknak. A tanulók aktív, cselekvő együttműködésére épít, a megismerés tárgya pedig a helyszín természeti, épített és kulturális környezete.

Az erdei iskolák a tanulói képességek fejlesztését és a tananyag elsajátítását a tanulók aktív cselekvő megismerő tevékenységére épít. A tábori programok nem csak természetmegismerő programra szerveződik, hanem időt és figyelmet fordítanak az emberi környezet, az emberek tevékenységének hatására a környezetre, illetve annak időben és térben való változására. Figyelmet fordítunk a tantárgyak közötti integrációra, melyek biztos alapja a tanárok szakjainak komplexitása, és tanítási gyakorlata. Fő célunk, hogy a gyerekek számára tudatosítsuk, hogy az ember a természet része, csak akkor van esélye a boldogulásra, ha együttműködik a környezetével, és nem uralkodni akar felette, ami a természet törvényeinek megértését és az élet minden formájának elismerését feltételezi. A tábor során több kooperatív tanulási módszert alkalmazunk, melyek kifejezetten kedveznek a környezeti nevelésnek.

- szövegértelmezés, lényegkiemelés és annak megvitatása
- páros munka: tényanyag gyűjtése és jegyzetelés
- jegyzetek, feladatmegoldások összehasonlítása, elemzése
- új ismerethez kapcsolódó kérdések megfogalmazása csoportban
- információrögzítés együttműködéssel
- esszé kidolgozása csoportosan
- tesztkészítés, tesztértékelés
- adatgyűjtés, feldolgozás és azok felhasználásával kiselőadás tartása munkamegosztásban.

Fontosnak tartjuk, hogy bizonyos tevékenységeket szituációs játékkal játszassunk el a tanulókkal, így érzelmileg is érintve lesznek az ismertszerzésben (pl. városban).

Az 5. évfolyam természetismeret tantárgy – amely szervesen épül az 1-4. évfolyam anyagára- témaköreiből itt alkalmazásra kerül a tájékozódás a térképen, térképismeret anyaga, a térképi ábrázolás módja, méretaránya, jelrendszere. Irány és távolság meghatározása, mérések, helymeghatározások. A tájoló használata, a domborzat ábrázolása, magasság meghatározása, a leggyakoribb térképjelek értelmezése.

Az időjárás és az éghajlat témakörből a fény szerepe, a felmelegedés, hőmérséklet alakulásának hatása, halmazállapot változások a természetben, szél, csapadék keletkezése és hatásai és azoknak megfelelő magatartás.

A földfelszín változásai közül a hőmérséklet ingadozásának következményei, a szél és a csapadék felszínformáló hatásai, a víz körforgása, folyóvizek, állóvizek vizsgálata, a víz tisztítása egyszerű módszerekkel. A domborzati elemek és formák megismerése, a hegységek kialakulása, legjellemzőbb kőzetek tulajdonságai. A talaj keletkezése, jellemzői és védelme. Az emberi tevékenység felszínformáló hatása, a táj arculatának védelme. Felelős magatartás a természetben.

Környezetünk élővilágából a gyümölcsös és zöldségeskert legfontosabb növényei, károkozói. Leggyakoribb háziállataink és tenyésztésük. A legfontosabb állatvédelmi szabályok.

A 6. évfolyam anyagából elsajátítható az éghajlat kialakulása, a módosító tényezők. Nagytájaink és részeinek leíró jellemzése.

Megismerhetők a hazai erdők kialakulásának környezeti feltételei, legjellemzőbb élőlények életé. Az erdők jelentősége, pusztulásuk okai. A folyók, tavak legjellemzőbb élőlényei, a szennyezés hatása a vízi élőlényekre, a vizek öntisztulásának lehetősége. Megfigyelhető a vízi és vízparti élőlények kapcsolata. Alkalom nyílik egy Nemzeti Park és védett területek bemutatására.

Alkalmazhatóak az elemi természettudományos megismerés módszerei, eszközei, megalapozhatóak az egészséges és környezettel harmonikus életvezetési szokások. A tanulók elsajátítják a vizsgálódásokhoz, mérésekhez szükséges eszközök balesetmentes, környezetkímélő kezelését, megkülönböztetik a lényeges tulajdonságokat a lényegtelenektől, a jellemző tulajdonságokat kiválasztják, azok alapján általánosítanak, majd elvonatkoztatnak. Önállóan vagy csoportosan problémákat fogalmaznak meg, majd megoldásokat ajánlanak. Egyszerű jelenségeket, folyamatokat, összefüggéseket állapítanak meg.

Az erdei iskolában tanítványok és tanítóik is kilépnek a hagyományos iskolai szerepekből. Másá válik az ismeret- és értéktáadáshoz való viszonyuk, megváltoznak a tanítási- tanulási helyzetek. A tanulás folyamatát a tanulók aktív, együttműködő megismerőtevékenysége jellemzi.

A környezethez alkalmazkodó oktatás során azok tanulási formák válnak be, amelyek nagyobb tanulói önállóságot, egyéni, páros és csoportos munkát igényelnek. Az elvégzett munka sokféle, személyhez szóló értékelési forma alkalmazását kívánja meg.

Az ötödik – hatodik osztályban a **történelem** tantárgy több ponton segítheti a környezettudatos magatartás kialakítását (pl. 6. osztályban tevékenységforma a középkorból eredeztethető környezeti változások felderítése tanári segítséggel.)

A kerettantervben megjelenő hon – és népismeret modult is bekapcsoljuk az ismeretszerzés folyamatába.

A házak építkezés technológiájának bemutatása feladata a modulnak, s ezt a helyszínen (római kori romok, sümegi vár, Tátika vár) kiválóan meg tudjuk oldani.

A Sümeg és környékén található emlékekről elsősorban az ötödikes és hatodikos történelem tanítása során tanulnak a diákok. Sümeg határában található őskori tűzkőbánya, az ókori maradványok, a középkori vár kiváló alkalom egy-egy helytörténeti óra megtartására. A kerettantervben szerepelnek olyan belépő tevékenységformák, tartalmak, fogalmak, ismeretszerzési és feldolgozási képességek, melyeket taníthatjuk és fejleszthetjük a tábor folyamán.

Pl. 5. o. belépő tevékenységformák

- Lelet és rekonstrukció összevetése.
- Annak felderítése, hogy milyen környezeti változások erednek az ókorból.

Tartalmak:

- Az ősemlék nyomai a földön.

- A rómaiak Magyarország területén.

Fogalmak:

- Régészet
- Eszközhasználat és eszközkészítés

Pannónia

lakóhelyhez közeli római kori település

6. o. Ismeretszerzési és feldolgozási képességek:

- korabeli építészeti és tárgyi emlékek megfigyelése eredeti helyükön
- korabeli használati tárgyak, leletek funkcióinak, használatának felismerése
- a középkorból eredeztethető környezeti változások felderítése tanári segítséggel
- tárgyi és építészeti emlékek vizsgálata a velük kapcsolatos kérdésekre adandó válaszok útján

Kifejezőképességek:

a látott építészeti, tárgyi emlékek reprodukálása emlékezetből.

Tartalmak: várháborúk.**Fogalmak:** végvár.

A történelmi anyag feldolgozására négy foglalkozást szánunk:

1. Őskori ember és nyomai a földön.
2. Rómaiak Magyarországon.
3. Várépítészet Magyarországon.
4. Sümeg és Tátika várának története.

Az első két témakör anyaga az ötödikes történelem kerettantervben, a harmadik és negyedik óra anyaga a hatodikos kerettantervben található.

A tömbösített foglalkozásokat a helyszínek megtekintése követi, ahol a tanult elméleti ismereteket a tanulók a gyakorlatban megtekinthetik és alkalmazhatják.

A foglalkozások anyaga	Tartalmak	Fogalmak	Tanesszközök	Topográfiai ismeretek	Kronológiai ismeretek
1. Az őskori ember	Dárdától az íjig. A kovakő és szerepe a tűzgyújtásban.	munkamegosztás szakóca, Samu, kovakő	atlasz 2.o Video: látogatás Vértesszőlősön diaképek	Vértesszőlős Tata, Érd, Bükk, Subalyuk barlang	
2. Rómaiak Magyarországon	Római emlékek Pannónia provinciában	Pannónia víziorgona ókeresztény Limes	atlasz 5.o diaképek	Pannónia Aquincum Gorsium Savaria Borostyán út Sopiane	756
3. Várépítészet	A várépítészet fejlődése az őskortól a középkorig.	Földvárak, védőövek, lakótornyok, belső tornyos várak, külső tornyos várak, bástyás várak, végvárrendszer, ólasz bástyák, újolasz bástyák, tűzérési erődök	atlasz 12.o transzparenszek video: Egri csillagok Képes albumok	Palota Esztergom Drégely Eger Kőszeg Szigetvár	1521, 1532, 1541, 1552, 1566
4. Sümeg és Tátika	A két vár története	Végvárrendszer Várháborúk Bocskai szabadságharc Rákóczi-szabadságharc	atlasz 12.o transzparenszek diaképek Sümeg-helytörténeti kiadvány	Sümeg, Tátika	1282, 1713

Az eredményes munka további feltétele a tanulók előzetes felkészítése, majd a szerzett tapasztalatok, elsajátított ismeretek feldolgozása, csoportosítása, rögzítése.

3.

Részletes program

1. nap

Az első nap az utazással kezdődik és a megérkezés utáni elhelyezkedéssel folytatódik. Amennyiben elegendő idő és energia marad rá, egy gyalogtúrát – 4Km oda, vissza összesen – ajánlunk, a szomszédos *Sümegecsehi* szép vadgesztenyésének megismerése céljából, közben betájolhatjuk a környéket, ellenőrizhetjük a felszerelést és másnap reggel már ismerősként nézhetünk körül **Döbröcén**.

2. nap

Téma: Helyzetünk meghatározása, tájolás, tájékozódás, térképolvasás, készítés, közéleti alapismeretek

A reggeli teendők után **gyülekező** a Szállás melletti füves játszótéren, ahol a várakozás is kellemes lehet.

A tanulókat minden reggel különböző csoportokra osztjuk, tevékenységüket minden este – eredményeiket kiemelve – értékeljük, személyes élményeiket meghallgatjuk, javaslataikat megbeszéljük.

Az első délelőtt a **tájékozódás** jegyében telik.

- a magunkhoz viszonyított irányokat milyen kifejezésekkel mondhatjuk el?
- a **fő- és mellékvilágítást** mihez viszonyítjuk, merre találjuk a helyszínen?
- az **iránytű** részei, használata, a **tájéoló** és használata
- jellegzetes pontok a környéken, gyakorlás

A **térkép** fogalma, jelrendszere, térképvázlat szerepe, jellemzői

- a szállás és környékének **térképvázlatának** elkészítése önállóan, rövid séta során
- „felfedező túra” a térképvázlat segítségével, „öröm és bánat” „térkép készítése
- /az útvonal mentén tetsző és kifogásolható dolgok feljegyzése/

Az elkészített munkák közös értékelése, **bemutató tábla** összeállítása.

Ebédig a délutáni túra útvonalának másolása, szintén csoportonként.

Étkezés után pihenő, előkészületek a túrára-

- megfelelő öltözet, lábbeli
- könnyű hátizsák
- jegyzetfüzet, íróeszköz, rajzeszközök
- gyűjtő dobozok /papír, műanyag, fém/
- kulacs, bicska
- elemes lámpa

Jó, ha van a tanulóknál-

- fényképezőgép
- távcső
- iránytű, tájoló
- kézi nagyító
- zsineg

Kísérő tanároknál-

- elsősegély doboz
- erős kötél

Túravezetőnél-

- rajzlapok, csomagoló papír
- színes kréta
- gipsz, víz, keménypapír csík, irattűző kapocs

- gombolyagspárga, csengő
- növény-és állathatározó
- kalapács

Induláskor a „Hegyek fohásza” felolvasása- érdeklődők este lejegyezhetik / Melléklet/

Útvonal: Döbröcéről –Nagygörbőre 1Km

- kőbánya, ásvány, kőzet, ásványkincs fogalma
- a kőbányászat célja, haszna, következményei, „rekultiváció” fogalma

-Kovácsi- hegy 3Km

-„bazaltutca” felkeresése, vulkanizmus és jelenségei, bazalt tulajdonságainak vizsgálata

-„Vadleány- barlang” megtekintése, barlangok keletkezése, védelme

-A visszaúton az erdő ajándékainak gyűjtése, „Ilyen vagyok” tárgy kiválasztása, „Öröm és bánat” térkép készítése

-Este tábortűznél élménybeszámoló, gyűjtemény rendezése, **bemutató tábla** bővítése

-„Ilyen vagyok” tárgyak bemutatása, majd „találós” játék” /kört alakítunk, az

összekevert „Ilyen vagyok” tárgyakat hátunk mögött továbbadjuk, aki a sajátjára ismer kiállhat a körből.

Tartalék program rossz idő esetére: kőzetgyűjtemény vizsgálata

- kőzetek csoportosítása
- aktualizálás, a környéken várható típusok kiemelése

3. nap

Téma: A hegyvidéki erdő élete, a Dunántúli- középhegység élővilága, vizek, vízpartok élővilága

A reggeli teendők után gyülekező a szokott helyen, új csoportok alakítása.

Látogatás a **falú duzzasztójánál**-

- gát, zsilip fogalma, működése
- vizes élőhelyek felépítése
- szukcesszió fogalma
- a vízmosás mentén álló fáknál kéregminta vétele
- virágos és virágtalan fajok vizsgálata
- egyszikű és kétszikű tulajdonságok, felismerésük
- a területen fellelt állatfajok számbavétele, csoportosítása

Ebéd előtt a gyűjtött anyag rendezése, bemutató tábla bővítése

Étkezés utáni pihenő alatt felszerelés előkészítése, mint előző nap, kiegészítve- műanyag térszűrőkkel, vízalatti periszkópokkal

Induláskor az „Erdő fohásának” felolvasása, érdeklődők este lejegyezhetik /Melléklet/

Útvonal: Döbröcéről a Kovácsi- hegy erdeibe, Vad- tóhoz

- Döbröce – D-i fasor – Várotyi- hegy K- i oldala – Fehér út

Vad- tó – tavi szukcesszió vizsgálata

Nagy- Rakottyás- tó a vizek élővilága, megfigyelések

Visszaút Döbröcére Kék jelzésen K felé, Kovácsi- erdőn keresztül

-bükk, tölgy vizsgálata

-„talajlétra” készítése

Tovább Zöld jelzésen *Fehér úti* kerszteződésig, innen É-NY- ra erdei út, majd *D-i fasor* *Döbröcére*, közben az „erdő ajándékainak” gyűjtése

Este élménybeszámoló, gyűjtemények rendezése, kiállítás bővítése

Tartalék program rossz idő setére:

- egyszerű megfigyelő eszközök készítése vizek élővilágának megfigyeléséhez,
- fák magasságának méréséhez, madárkontúrok rajza, kivágása

4. nap

Téma: kapcsolódik a Balaton, Kis- Balaton, Balaton- felvidéki Nemzeti Park anyagához

A reggeli teendők után gyülekező a szokott helyen, új csoportok alakítása

Az állatok viselkedésének vizsgálata, az etológia alapjai, *akciókatalógus-ETOGRAM*

- tájékozódó viselkedés
- testápolás
- az anyagcserével kapcsolatos viselkedés
- támadás és védekezés
- építőtevékenység
- területkiszájtítás
- fajfenntartás
- társas viselkedés

Csoportonként megfigyelő expedíciók a környéken, majd a tapasztalatok megbeszélése

Ebéd előtt a természetben gyűjtött tárgyakkal „terepasztal” készítése, melyen bekötött szemmel, egy zsinór mentén tapogatunk végig, felismerve a gyűjtemény egyes darabjait

Étkezés után autóbuszos körutazás, *Kis-Balaton, Keszthely*

Kis-Balaton, madárvárta, helyi szakember vezetésével

- a védett terület élővilága
- földrajzi jellemzők
- a beavatkozások következményei rövid és hosszú távon

Keszthely, Balaton Múzeum, a táj története, néprajzi hagyományok

- a Balaton élővilága

Kikötői séta, a móló mentén vízpart élővilágának megfigyelése

- móló végéről körpanoráma, a táj jellegzetes elemei
- az északi és déli part összehasonlítása

Visszaúton igény szerint az *edericsi „Afrika Múzeum”* megtekintése, vagy a „84-es” út Autóspihenőjéből *Tapolcai medence* tanuhegyeinek áttekintése

5. nap

1. Az ősi korakőbánya kiállítóhelyének megtekintése

- a bányagödörknél az ősember által használt eszközökkel (faécek, agancsdarabok) rekonstruáljuk a bányászatot
- csoportmunka – a kibányászott kovakövekkel - csoportok megpróbálnak tüzet gyújtani
- integráció – földrajz – a bányagödör talajszelvényének elemzése (kőzet, talaj)
- a kovakő kialakulásának és szerkezetének vizsgálata
- tábori gyakorlat: este barlangrajz készítése

2. Ókori romok

- a római építészet és a környezet kapcsolatának vizsgálata (az éghajlat , a természeti környezet és az építkezési alapanyagok összefüggéseinek bemutatása.) Az életmód és az építkezés összefüggéseinek bemutatása.
- Egyéni munka: a római kori ház alaprajzának elkészítése, majd a táborban este szerepjáték bemutatva, hogy hogyan élhetett 1500 – 2000 évvel ezelőtt egy római család.
- Integráció – hon és- népismeret 5. - 6. osztály. Az építkezés alapanyagai
- Este: római viselet készítés (tóga), annak felpróbálása.

3. Sümegi vár

- szituációs játék: A vár elfoglalása
- két csoport alakítása – hogyan támadnák-, védenék meg (előzetes ismeretek - várépítészet története.)
- táborban: - ostrom és védőeszközök készítése
- saját középkori címer tervezése (előtte heraldikai felkészítés)
- testi nevelés: íjászverseny

4. Tátika vár

- a vár megmászása
- az ostromlott várkapitány feladatainak összeírása és a saját lista megvédése.

6. nap

Délelőtt a környezetében megfigyelhető természetes anyagok (cirok, kukoricacsuma, fűzfavessző) *tapasztalati megismerése, jellemző tulajdonságaik vizsgálata tárgyak készítése során.* A megismert természetes anyagokból a **helyi kézműves hagyományokat** követő tárgyak, játékok, ajándékok készítése.

A népi hagyományokhoz híven és a településen az **évszaknak megfelelően** fellelhető anyagokból tárgyak készítése.

Cirok – söprű

Kukoricacsuma – lábtörlő, cekker, csumababa, alátét

Fűzfavessző – kosár, fali dísz,

A gyakorlati foglalkozásokat a mesterségeket ismerő **helyi szakemberek** (kézműves bácsik, nénik) vezetik.

